

ANALELE ARADULUI

Anul VIII, nr. 8 – 2022

**Asociația Națională Arădeană
pentru cultura poporului român**

Colecția „ASTRA ARĂDEANĂ – 1863”

Vasilie Goldiș
University Press
Arad

ANALELE ARADULUI

Anul VIII, Nr. 8, 2022

**Volum tipărit cu sprijinul Consiliului Județean Arad, prin
Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad**

ANALELE ARADULUI

Colecția „Astra Arădeană – 1863”

Anul VIII, Nr. 8, 2022

Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român

Comitetul coordonator:

ÎPS dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscop al Aradului
Ing. dr. Gheorghe Falcă, deputat Parlamentul European
Prof. Ioan Traia, muzeograf Muzeul Satului Bănăţean, Timișoara

Consiliul editorial:

Redactor-șef: dr. Doru Sinaci
Redactor-șef adjunct: dr. Constantin Ghiță
Secretar general de redacție: prof. dr. Gabriela Adina Marco
Secretar de redacție: prof. Ioana Nistor

Membri: conf. univ. dr. Sorin Bulboacă, conf. univ. dr. Adrian Nițu, dr. Elena Rodica Colta, dr. Oana Mihaela Tămaș, arhivist Mirela Pachița, arhivist Anca Băițoiu, prof. Ujj János, prof. Puskel Péter, lector univ. dr. Stelean-Ioan Boia, prof. Horia Truță, dr. Augustin Mureșan, dr. Marius Răzvan Meszar, prof. Dan Demșea, dr. Felicia Aneta Oarcea, dr. Adelina Stoenescu

Consiliul științific:

Președinte: prof. univ. dr. Ioan Bolovan, membru corespondent al Academiei Române, director al Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca

Președinte executiv: prof. univ. dr. habil. Corneliu Pădurean, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad

Membri:

- prof. univ. dr. Josef Wolf, Institutul pentru Istoria și Geografia Regională a Șvabilor Dunăreni Tübingen, Germania
- cerc. șt. dr. Volker Wollmann, Muzeul Ardelean din Gundelsheim, Germania
- prof. univ. dr. Francesco Guida, Università degli Studi Roma Tre, Italia
- cerc. șt. I dr. Dumitru Suci, Academia Română, Institutul de Istorie „George Barițiu”, Cluj-Napoca
- cerc. șt. I dr. Ioan Hațegan, Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu”, Timișoara
- prof. univ. dr. Dumitru Preda, ambasador, Universitatea București
- prof. univ. dr. Sorin Mitu, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
- conf. univ. dr. Marius Eppel, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
- prof. univ. dr. Marius Grec, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad
- prof. univ. dr. habil. Sorin Șipoș, Universitatea din Oradea
- prof. univ. dr. emerit Ion Zăinea, Universitatea din Oradea
- prof. univ. dr. Mihai Drecin, Universitatea din Oradea
- dr. Laurențiu Ștefan Szemkovics, Arhivele Naționale ale României, București
- prof. dr. Dumitru Tomoni, vicepreședintele Societății de Științe Istorice din România

CUPRINS CONTENTS

I. ISTORIE HISTORY

Dumitru TOMONI

Leucușești – comunitate, biserică, școală confesională. Repere monografice

Leucușești – Community, Church, Confessional School.

Monographic Highlights..... 9

Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS

Stemele orașului și județului Arad (1834 – 2005)

The Coats of Arms of the City and County of Arad (1834-2005)..... 24

Doru SINACI

Notițe biografice despre Andrei Mocioni – un material prezentat de către Vincențiu Babeș în plenul Academiei Române, la 19 martie 1882

Biographical Notes About Andrei Mocioni – A Study Presented by Vincențiu Babeș in the Plenary of the Romanian Academy, on March 19, 1882..... 43

Iulian Stelian BOȚOGHINĂ

Secvențe cazone de la începuturile administrației românești în Arad: manifestări antiromânești și atitudinea autorităților militare române în 1919

Military Sequences from the Beginnings of the Romanian Administration in Arad: Anti-Romanian Manifestations and the Attitude of the Romanian Military Authorities in 1919..... 54

Ion ZAINEA

Problema Banatului la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920). Demersuri ale delegației României, relatate de Alexandru Vaida-Voevod

The Banat Issue at the Paris Peace Conference (1919-1920). Proceedings of the Romanian Delegation, Reported by Alexandru Vaida-Voevod..... 73

Ioana NISTOR

Arad, 3 iulie 1944: Când pământul s-a cutremurat... Mărturii vizuale ale raidului aerian păstrate în Fototeca Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol”

Arad, July 3, 1944: When the Earth Shook... Visual Testimonies of the Air Raid Preserved in the ‘Alexandru D. Xenopol’ County Library Library..... 82

Alin Marian PÎRVU

Conferințele de pace de după cel de-al Doilea Război Mondial

The Peace Conferences after the Second World War..... 101

Augustin MUREȘAN

Steagul comunei Semlac, județul Arad

The Flag of Semlac, Arad County..... 110

II. BISERICA ȘI ȘCOALA THE CHURCH AND THE SCHOOL

Nicolae M. TANG

Preotul și profesorul Nicolae Popovici (1883-1956).

O corespondență personală (1907-1910; 1928-1942)

The priest and professor Nicolae Popovici (1883-1956).

The Private Correspondence (1907-1910; 1928-1942)..... 115

III. SOCIETATE ȘI ANTROPOLOGIE CULTURALĂ SOCIETY AND CULTURAL ANTHROPOLOGY

Mihai D. DRECIN

Considerații asupra evoluției identității naționale a românilor între tradiție și modernitate

Considerations on the Evolution of the National Identity of the Romanians between Tradition and Modernity..... 127

Ioan BIRIȘ

Modernitatea și grade de modernitate. De ce le este teamă unor intelectuali români de modernitate?

The Modernity and the Degree of Modernity. Why are some Romanian Intellectuals Afraid of Modernity?..... 135

Mircea Ovidiu MARȚI

Comportamentul nupțial al evanghelicilor germani și slovaci din Semlac, la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX

The Nuptial Behaviour of German and Slovak Evangelicals in Semlac in the Late 19th and Early 20th Centuries..... 146

IV. PORTRETE PORTRAITS

Aurel DRAGOȘ

Atzél Péter – primar al Aradului (1867-1869)

Atzél Péter – Mayor of Arad (1867-1869)..... 156

Gabriela Adina MARCO

Modele și repere identitare. Familia lui Cornel Luțai, primar al Aradului

Models and Identity Landmarks. The Family of Cornel Luțai, Mayor of Arad..... 166

V. RECENZII / REVIEWS

Ioana NISTOR

Dicționarul istoric al localităților din județul Arad. Vol. I. Orașe, Vol. II-III. Comunele Județului Arad, coord. Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019-2021..... 173

Ioan-Veniamin GEOLDEȘ

Mircea-Gheorghe ABRUDAN, Biserica Ortodoxă și clerul militar din Monarhia Habsburgică între Pacea de la Carloviț și Primul Război Mondial (1699-1914), Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2022, 523 p. 177

Gabriela Adina MARCO

Alexandru Ruja, Lumini peste două veacuri. Scrisori primite, Timișoara, David Press Print, 2021, 662 p. 182

ANALELE ARADULUI

INSTRUCȚIUNI PENTRU AUTORI..... 184

I. ISTORIE HISTORY

Leucușești – comunitate, biserică, școală confesională. Repere monografice

Leucușești – Community, Church, Confessional School. Monographic Highlights

dr. prof. Dumitru TOMONI
vicepreședinte Societatea de Științe Istorice din România

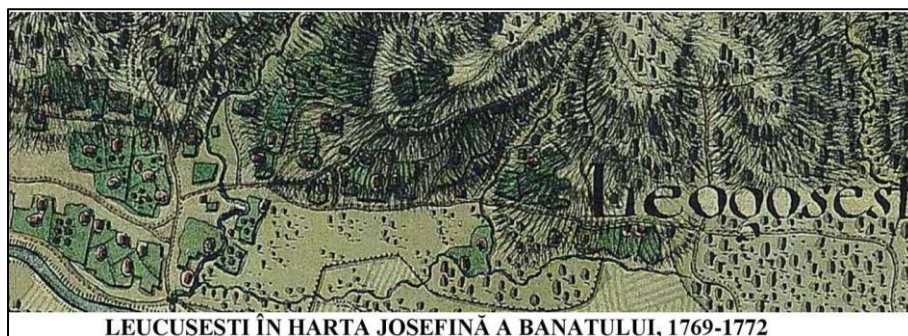
Abstract.

Leucușești is located in the east of Timiș County, about 17 km from the town of Făget. Leucușești is historically documented in 1440. The village linked its name to important moments in the history of Banat: the First World War, the Great Union of 1918, the Second World War, etc. According to the documents, the first priest is recorded in 1810, and the first teacher in 1791. Generations of priests and teachers preached and taught in Leucușești in the spirit of enlightening the people and promoting the Romanian spirituality. This is the reason why even a simple sequence of names is a well-deserved gesture of appreciation and gratitude.

Keywords: *Leucușești, 1440, Banat, church, parish, confessional school.*

Satul este situat în estul județului Timiș, pe malul stâng al râului Bega, la 17 km de orașul Făget și la 4 km de centrul de comună Bethausen. Numele satului provine de la antroponimele Leucuș sau Leucușeșcu¹.

¹ Remus Crețan, Vasile Frățilă, *Dicționar geografico-istoric și toponimic al județului Timiș*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2007, p. 110.

LEUCUȘEȘTI ÎN HARTA JOSEFINĂ A BANATULUI, 1769-1772

Prima mențiune documentară despre Leucusești datează din evul mediu, mai precis din 1440, când regele Vladislav I donează localitatea lui Ioan și Mihai Orszag, împreună cu cetatea Șoimoș, de care aparține. Atunci purta denumirea maghiară *Lekesfalva*, adică „satul Lekeș”, la 1453 figurează cu numele de *Lewkusfalva*, în perioada 1514-1516 figurează cu denumirea de *Lewkwsesth*, la 1597 ca *Leukusest*, în 1612 este *Lunkusest*, în 1620 *Lenkestest*. În perioada 1690-1700 este *Leoculestj*, în 1717 *Legutscheste*, în 1761 *Leucoset* sau *Leugschest*, *Pesty Frigyes* o menționează pentru anul 1799 ca *Leulcsest*, *Nagy Ludovicus* o menționează ca fiind *Leokosesty* sau *Leokusesd* pentru anul 1828, iar în anul 1913 figurează ca *Lökösfalva*².

SIGILIU DIN 1834

În anul 1453 regele Ladislav V donează satul, alături de alte așezări din districtele Suggia, Jupani, Fârdea, Bujor și Mănăștiur, lui Iancu de Hunedoara, iar după moartea acestuia domeniul Hunedoarei și „pertinențele sale exterioare”, inclusiv districtul Sugya, din care făcea parte și satul Leucusești, au trecut succesiv în stăpânirea lui Matei Corvin, Ioan Corvinul, Beatrice de Frangepan și Gheorghe de Brandenburg. În anul 1597 făcea parte din districtul Mănăștiur, fiind donat lui Ștefan Török (Turcu), iar în anul 1620, când se stinge

² Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, București, Editura Academiei, 1968, p. 358; Ioan Hațegan, *Dicționar istoric al așezărilor din Banat: sec. XI-XX. Atestări documentare și cartografice*, Timișoara, Editura Artpress / Banatul, 2013, p. 234.

familia Török, Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei donează Leucușeștiul lui Ștefan Bethlen³.

În anul 1554 Leucușeștiul avea 21 de case, în 1569, 19 case, în 1579, 21 case⁴, în 1717, 30 case și în 1776, 180 case⁵. În anul 1869 avea 125 case și 624 locuitori, din care 576 ortodocși⁶, în 1880 avea 112 case și 496 locuitori, din care 476 ortodocși⁷; în 1900 avea 138 case și 756 locuitori, din care 726 ortodocși⁸; în 1910 avea 149 case și 784 locuitori, din care 753 ortodocși⁹; în 1930 avea 759 locuitori, din care 735 ortodocși¹⁰; în 1992 avea 531 locuitori, din care 500 ortodocși¹¹; în 2002 avea 509 locuitori, din care 468 ortodocși¹²; în 2011 avea 490 locuitori, din care 427 ortodocși¹³.

Din punct de vedere administrativ, în sec. XV făcea parte din districtul Sugea, în sec. XVI din districtul Mănăștiur, la sfârșitul secolului al XVII-lea din districtul Făget¹⁴, după instaurarea stăpânirii habsburgice în Banat aparținea districtului Lugoj și cercului administrativ Lunca¹⁵, în 1779 făcea parte din comitatul Caraș, plasa Bulci¹⁶, iar după 1881 din comitatul Caraș-Severin, plasa Bega. În 1919 făcea parte din județul Caraș-Severin,

³ Pesty Frigyes, *Krasso varmegye torttenete*, vol. 1, Budapesta, 1884, p. 314.

⁴ Egel Pál, *A Temesvari es Moldovai szandzsak torokkori telepulesei (1554-1579)*, Szeged, 1996, p. 181.

⁵ Bujor Păcurar, Ioan Cipu, Dumitru Tomoni, *Monografia protopopiatului ortodox român al Făgetului. 300 de ani de existență atestată*, Timișoara, Editura Învierea, 2016, p. 18.

⁶ *Recensământul din 1869. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, pp. 304-305.

⁷ *Recensământul din 1880. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1997, p. 332.

⁸ *Recensământul din 1900. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999, pp. 570-571.

⁹ *Recensământul din 1910. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999, p. 552-553

¹⁰ *Recensământul din 1930. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2011, p. 574-575

¹¹ Varga E. Árpád, *Statistică recensăminte după structura confesională, jud. Timiș 1869-2002*, p. 15 (<http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/tmfel02.pdf>) [accesat la 29 august 2021].

¹² *Ibidem*.

¹³ Direcția Regională de Statistică Timiș, adresa nr. 378/22.01.2021.

¹⁴ Pavel Binder, „Lista localităților din Banat de la sfârșitul secolului al XVII-lea”, în *Studii de istorie a Banatului*, vol. II, Timișoara, 1970, p. 66.

¹⁵ J. J. Ehrler, *Banatul de la origini până acum (1774)*, prefața, traducere și note de Costin Feneșan, Timișoara, Editura Facla, 1982, p. 141.

¹⁶ Maria Vertan, „Organizarea administrativ-teritorială a Banatului istoric în perioada 1716-1860”, în *Analele Banatului, s. n., arheologie-istorie* (Timișoara), 2013, nr. XXI, p. 366.

plasa Begheiu, secretariatul cercual Mănăștiur¹⁷, iar după 1925 din județul Severin, plasa Balinț¹⁸. Din anul 1950 devine sat component al comunei Bethausen, alături de satele Bethausen, Cladova și Cutina, raionul Lugoj, Regiunea Banat, după înființarea în 1952 a raionului Făget este arondată acestui raion, iar din anul 1968 este sat aparținător comunei Bethausen, împreună cu satele Bethausen, Cladova, Cliciova, Cutina și Nevrincea, din județului Timiș¹⁹.

Biserica

Satul și-a schimbat vatra de mai multe ori. Cert este că cel puțin de două ori a fost mutată vechea biserică, din lemn, cel mai probabil odată cu vatra satului. Cea mai veche biserică, păstrată în memoria tradiției, a fost pe deal în partea de nord-vest a vetrei actuale în locul numit „La vale de biserică”. Apoi se vorbește despre o bisericuță de lemn ce era pe locul numit „La dud”, în partea de nord-est a actualei localități, lângă drumul de piatră ce mergea spre Dubești. Odată cu sistematizarea satului, acest sfânt locaș a fost mutat în centrul așezării, unde a fost reclădit, probabil în 1810. Această biserică veche din lemn a fost demolată în anul 1880 și pe locul ei a fost construită actuala biserică.

¹⁷ C. Martinovici, N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, Institutul de arte grafice „Ardealul”, 1921, p. 18.

¹⁸ Valeriu Ureche, *Organizarea administrativ-teritorială a României 1918-2006*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2006, p. 105.

¹⁹ Idem, *Administrația județului Timiș la 30 de ani (1968-1998)*, Timișoara, Editura „Augusta”, 1998, p. 146.

Construcția bisericii cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” a început în anul 1880 și s-a definitivat în 1881. Hrisovul de ctitorire

consemnează: „S-au pusu aceasta peatra fundamentala prin mine preotu Adam Rosa în anulu Domnulu 1880, Maiu 26 st. v. pe timpul rege a lu Ungaria Franciscu Iosefu I și reginei Elisaveta. Jurisdicțiunea eclesiastica a Aradului gr. or. Episcopu eparhialul Ilustritatea sa Domnului Ioanu Metea, Protopopul tractului Georgiu Cratiunescu. Arhitectulu Iosifu Weigang de Lugosiu”²⁰. Biserica este în formă de navă, cu o singură turlă așezată pe pronaos, având lungimea de 20 m, lățimea de 9,5 m, înălțimea pereților laterali de 5 m și înălțimea de la

bază până la crucea de pe turn de 20 m. Este construită din cărămidă, pe temelie de piatră și acoperită cu tablă. Antimisul a fost sfințit și dăruit de către episcopul Aradului Ioan Mețianu, în anul 1881.

În sâmbăta Rusaliilor anului 1903 a avut loc vizita episcopului arădean Ioan Papp²¹, iar în 15 septembrie 1928 biserica a fost cercetată de episcopul Aradului Grigorie Comșa²².

Biserica a fost pictată în anul 1952 de Victor Jurca din Lugoj și în același an a fost sfințită de mitropolitul Banatului Vasile Lăzărescu.

²⁰ Ioan Irimescu, *Leucușeștiul și leucușenii. Monografie*, Timișoara, Editura Marineasa, 2008, p. 220.

²¹ Convoiul episcopului era format din „30 de flăcăi călăreți și 50 de căruțe”. (*Biserica și Școala* (Arad), anul XXVII, 1903, nr. 22, 1/14 iunie, p. 175).

²² Muzeul Banatului, *Fond Miloia*, dosar Leucușești.

Importante informații aflăm și din pisania care se găsește la intrarea în biserică, în stânga: „În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Ziditu-s-a această Sfântă Biserică cu Hramul Adormirea Maicii Domnului între anii 1880-1881. În anul 1925 s-au făcut reparații capitale și a fost sfințită de Arhiepiscop. Între anii 1984-1985 sfântul lăcaș s-a împodobit cu pictură nouă în stil neobizantin executată în tehnica „a fresca” sub Arhipăstorirea Înalt Preasfinției Sale Arhiepiscop executat de către pictorii Mărgineanu Alexandrina Jitariu și Radu Jitariu din Arad. Doamne Dumnezeule nostru, caută spre Biserica aceasta și o fă robilor tăi izvor de daruri nesfârșite și-i mântuiește pe dânșii. Amin”. Biserica s-a sfințit în anul 1988 de către Înalt Preasfințitul Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului.

Între anii 2007-2009 este cumpărată casa parohială, cu sprijin de la credincioșii din parohie. Tot în 2009 au fost înlocuite geamurile din sticlă pe cadru metalic, cu geamuri termopan. Ușile interioare care erau din lemn au fost înlocuite și ele cu uși termopan. În anul 2010 este înlocuită tabla de pe biserică, iar în anul următor au început lucrări la casa parohială. În 2013 s-a montat în sfântul lăcaș o instalație de încălzire cu centrală termică, iar în anul 2014 a fost înlocuit clopotul cel mare (350 kg) și s-au făcut lucrări de consolidare a clopotniței care se găsește în turla bisericii²³.

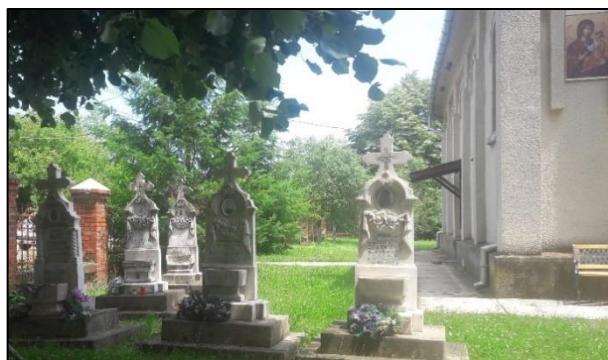
Până la Marele Război parohia a avut trei clopote, dar la 3/16 august 1916 s-a rechiziționat clopotul mic și mijlociu, plătindu-se 4 coroane / kilogram, iar la 6/19 noiembrie 1917 s-a rechiziționat clopotul cel mare, de 550 kg. În 1918, pe banii bisericii, s-a cumpărat de la Reșița un clopot de

²³ Arhiva Protopopiatului Făget, *Micromonografii*, Parohia Ortodoxă Leucușești.

fier de 26 kg cu 720 coroane cu următoarea inscripție: „Acest clopot s-a făcut din colectele credincioșilor bisericii greco-orientale din com. Leucușești în anul 1923, luna martie, ziua 30, fiind preot Ioan Trifu, învățător Vasile Sârbu, epitropi Nicolae Măgurian, Petru Hațegan, crâsnic Dionisie Mitar”. În anul 1923, prin colectă locală, s-a cumpărat din București un clopot de 350 kg. cu 20 000 lei și un alt clopot de către credinciosul Petru Furdian de 102 kg.²⁴

Cărți vechi: *Evangelie*, București, 1760; *Strastnic*, Blaj, 1773; *Liturghier*, Blaj, 1775; *Penticostarion*, Sibiu, 1805; *Triodion*, Blaj, 1860 ș.a.

Cor. În perioada interbelică a activat un cor bisericesc condus de învățătorul Vasile Sârbu și țăranul Gheorghe Popescu²⁵.

Cimitirul este consemnat odată cu biserica.

Monument. În memoria celor 36 de eroi căzuți în Primul Război Mondial – Gheorghe Bălănescu, Vasile Bălănescu, Ion Bulgărescu, Dionisie Dejica, Ștefan Fris, Ion Furdian, Vasile Furdian, Iacob Guțu, Ștefan Hațegan, Adam Hațegan, Adam Hațegan, Ioan Hațegan, Augustin Hațegan, Georgiu Hațegan, Vasile Hațegan, Petru Hațegan, Dionisie Iacobescu, Constantin Irimescu, Dionisie Irimescu, Zenovie Irimescu, Ioan Lupulescu, Petru Mărănescu, Gheorghe Mateșescu, Zenovie Măgurean, Aurel Măgurean, George Măgurean, Dionisie Măgurean, Zenovie Mihăescu, Grigorie Mitar, Ioan Martinovici, Ion Mitar, Dionisie Oprițescu, Gheorghe

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ Muzeul Banatului, *Fond Miloia*, dosar Leucușești.

Oprîtescu, Constantin Popescu, Ioan Popescu, Petru Sîrbu²⁶ – s-a ridicat în perioada interbelică o cruce comemorativă din lemn, situată în fața bisericii. Căzuți în al Doilea Război Mondial: Romolus Cerbe, Aurel Furdian, Iosif Jujunescu, Ioan Laichici, Ioan Martinovici, Vasile Martinovici, Petru Măgurean, Miron Margineanțu, Gheorghe Petrescu, Nicolae Popescu, Petru Sârbu, Vasile Sârbu. În memoria eroilor: învățător Ioan Martinovici, mort la Abinskaia, la poalele munților Caucaz, în 5 octombrie 1942; Aurel Furdian, „mort pentru Patrie și Cruce” la Krasnodar, în 22 octombrie 1942; Gheorghe Petrescu, mort în 3 iunie 1943 în Caucaz; caporal Vasile Martinovici, căzut în Ungaria la 21 noiembrie 1944 și caporal Iosif Jujunescu, din Regimentul 94 infanterie, căzut la Budapesta în 8 ianuarie 1945, familiile au ridicat câte o cruce din marmură în curtea bisericii.

Sucesiunea preoților

Pascu/Petru Martinovici (1810-1818) era din părțile Torontalului, bun cântăreț, a avut molitvelnic sârbesc și școală preotească de 3 luni. A fost și administrator parohial în Cutina (sept. 1803 – dec. 1804). Moare la 20 ianuarie 1818. Din neamul preotului Petru Martinovici se trage un șir de preoți – Nicolae și Vichente Martinovici, Adam și Constantin Rosa (Roza). Bunica dinspre mamă a Prea Fericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române este tot o Martinovici din Leucușești²⁷.

Nicolae Martinovici (1818-1837), fiul lui Petru Martinovici, născut în Leucușești. Sub păstoria sa a fost mutată biserica din dealul „dud”. Preotul Nicolae a fost îngropat la răsăritul altarului bisericii vechi. Când s-a zidit fundamentul tindei bisericii actuale s-a dat de sicriul lui, iar preotul Vichentie l-a stropit cu aghiazmă și l-a așezat din nou, așa că și acum sicriul cu corpul său se află cam la mijlocul tindei actuale²⁸.

Vichentie Martinovici, fiul lui Nicolae Martinovici, născut în anul 1812. Absolvent al Școlii clericale din Vârșeț (1833-1836)²⁹. A fost capelan (1836-1838), administrator parohial (1838-1840), paroh (1840-1861) și preot militar (1861-1881). În calitate de preot militar a participat la războiul

²⁶ Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, *fond ASTRA*, Listele participanților la Primul Război Mondial (1914-1923), județul Caraș-Severin, Pachetul nr. 5, f. 260-263; Muzeul Banatului, *Fond Ilieșiu*, dosar Leucușești.

²⁷ Ioan Irimescu, *op. cit.*, p. 43.

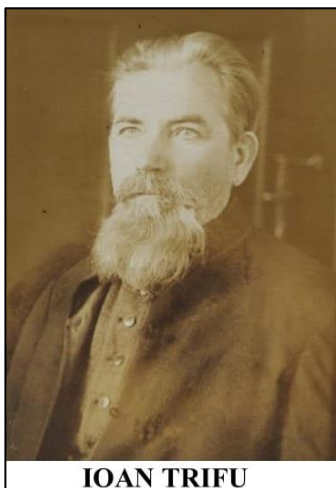
²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Bujor Păcurar, Ioan Cîpu, Dumitru Tomoni, *Monografia protopopiatului ortodox român al Făgetului. 300 de ani de existență atestată*, Timișoara, Editura Învierea, 2016, p. 135.

austro-prusac din 1866³⁰. A murit la 16 august 1881, cu trei luni înainte de sfințirea actualei biserici și a fost îngropat în cimitirul din Leucușești.

Adam Roza, capelan (1860-1861), administrator parohial (1861-1871) și preot (1871-1902), născut în Făget la 22 septembrie 1835. A fost distins cu „brâu roșu” și decorat de administrația maghiară, fiind și inspector școlar. Sub el s-a zidit actuala biserică. A fost ginerele preotului Vichentie Martinovici. A murit la 4 februarie 1902 și a fost îngropat la răsăritul altarului actualei biserici.

Constantin Rosa (1902-1918), singurul fecior a lui Adam Rosa, s-a născut la Leucușești în 5 martie 1857. A absolvit 6 clase liceale și teologia la Arad (1878-1879)³¹. A fost întâi administrator parohial în Mănăștur (1886-1887). În 6 iunie 1903 l-a primit și la găzduit pe episcopul Ioan Papp și pe protopopul Aradului Vasilie Beleş, directorul seminarial Roman Ciorogariu și protodiaconul dr. Iustin Suciu³². După pensionare (18 octombrie 1918) s-a mutat la Lugoj unde a decedat la 24 noiembrie 1933. Și preotul Constantin Rosa a fost distins cu „brâu roșu”.

IOAN TRIFU

Ioan Trifu (1907-1929), născut la 13 iulie 1881 în satul Mihăiești, comuna Dobra, județul Hunedoara din părinți țărani. Urmează 6 clase primare și liceul la Deva, unde susține în 1902 examenul de bacalaureat. Un an este voluntar în armată și apoi un an urmează cursurile Facultății de Drept din Cluj. Din 1904 studiază teologia la Sibiu pe care o absolvă cu calificativul „distins”, în anul 1907. În același an se căsătorește cu Aurelia Tătar, fiica preotului Dimitrie Tătar din Jupani. Din 13/26 iulie 1908 a fost numit capelan pe lângă preotul Constantin Rosa, conform unei însemnări făcute în 26 octombrie 1923 pe un Liturghier tipărit la Blaj, în 1775³³. Între anii 1914 și 1918

a funcționat și ca învățător la școala confesională din Leucușești. După pensionarea preotului Constantin Rosa, funcționează din 24 septembrie 1919 ca paroh în Leucușești. Sub păstoria sa s-au cumpărat două rânduri

³⁰ Muzeul Banatului, *Fond Miloia*, dosar Leucușești.

³¹ Teodor Botiș, *Istoria Școlii Normale (Preparandia) și a Institutului Teologic ortodox român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922, p. 708.

³² *Biserica și Școala* (Arad), anul XXVII, 1903, nr. 22, 1/14 iunie, p. 175.

³³ Ioan Cipu, „Însemnări pe carte veche românească din protopopiatul Făget (II)”, în *Altarul Banatului* (Timișoara), anul XVII, serie nouă, nr. 7-9, iulie-septembrie 2006, p. 111.

de odăjdii noi, o cădelniță, o Sfântă Evanghelie legată în aur, cumpărată cu 270 coroane de Ioan Lupulescu și soția sa pentru mulțumirea către Dumnezeu că a scăpat din Marele Război. În 2 noiembrie 1922 a fost decorat cu „Coroana României” în grad de cavaler, iar în 2 ianuarie 1924 a fost distins cu „brâu roșu”. În 1 ianuarie 1928 a fost numit administrator protopopesc, iar în 3 octombrie 1928 protopop al nou înființatului protopopiat al Balințului³⁴, administrând și parohia Leucușești până la 1 noiembrie 1929. A fost protopop al Balințului până în mai 1949, când este eliberat din funcție și pensionat³⁵.

În 21 martie 1950, conform Decretului 3/1950 art. 1, a fost declarat „dușman al clasei muncitoare”, arestat și închis la penitenciarul din Timișoara, stabilindu-i-se domiciliu obligatoriu în Iacobeni, raionul Vatra Domei, regiunea Suceava. Timp de 38 de luni, până în mai 1953 a avut domiciliu obligatoriu, fără pensie. În mai 1953 revine în comuna Balinț, cu sănătatea șubrezită.

În august 1970 mitropolitul Nicolae Corneanu i-a acordat distincția de „iconom stavrofor” „pe temeiul lucrării deosebite săvârșite în slujba Bisericii, ca preot paroh și protopop, pentru îndelungata sa activitate pusă în slujba Bisericii și a binelui obștesc, precum și în semn de deosebită prețuire și părintească dragoste”. În octombrie 1970 starea de sănătate se degradează și la solicitarea sa este adus la Leucușești unde la 26 octombrie trece la cele veșnice, fiind înmormântat în cimitir în mijlocul credincioșilor, așa cum i-a fost dorința.

A avut doi copii, Minerva și Ioan. Ioan (1917-1992), inginer electromecanic, a funcționat în cadrul Direcției Regionale C.F.R. din Craiova, iar Minerva (1912-1995) a urmat cursurile liceului de fete „Iulia Hajdeu” din Lugoj și s-a căsătorit cu preotul Petru Mateș³⁶.

Nicolae Burdea (1929-1930), preot în Cutina, a administrat și parohia Leucușești.

Petru Mateș (1930-1975), născut la 4 ianuarie 1907 în comuna Fizeș, județul Caraș din părinți țărani. Urmează 6 clase primare la școala confesională din comuna natală, cursurile liceale la Oravița și susține examenul

³⁴ *Biserica și Școala* (Arad), anul LII, 1928, nr. 41, 7 octombrie, p. 10.

³⁵ Arhiva Mitropoliei Banatului, *Fond micromonografii*, dosar „Cronica parohiei Leucușești”, întocmită de preotul Petru Mateș.

³⁶ Ioan Irimescu, *op. cit.*, p. 43.

de bacalaureat la Timișoara. Apoi, studiază la Academia Teologică din Caransebeș pe care o absolvă cu calificativul „distins”. În 2 februarie 1930 candidează pentru postul de paroh la Leucușești și este ales în unanimitate. După ce a fost hirotonit în Arad de către episcopul Grigore Comșa, în 25 martie 1930 a fost instalat preot în parohia Leucușești.

În anul 1950 a primit dreptul de a purta „brâu roșu”, iar în anul 1969 a primit distincția de de „iconom stavrofor”. În ianuarie 1977, după o activitate de aproape 47 de ani în parohia Leucușești, s-a pensionat. Bolnav fiind, după câțiva ani s-a mutat la Timișoara și apoi în Arad, unde moare la 31 ianuarie 1986.

Iosif David (1975-2007). S-a născut în Ohaba Lungă la 1 octombrie 1950, într-o familie de țărani. A urmat studii teologice la Seminarul Teologic din Caransebeș (1967-1972) și la Facultatea de Teologie din Sibiu (1972-1976). A fost preot la parohia Cladova (1972-1977), Leucușești (1977-2006) și la parohia „Învierea Domnului” Lugoj II (2006-2015), de unde s-a pensionat în 2015. S-a reîncadrat, ca preot pensionar, la parohia Pogănești (din 01.03.2020).

Ioan Aurel Andrieș (2007-2011). S-a născut la 29 martie 1981. A urmat studii teologice la Facultatea de Litere, Filosofie și Istorie din Timișoara, secția teologie pastorală.

Bogdan Stănilă (din 2011 până în prezent). S-a născut la 1 iunie 1985 în Făget. A urmat studii postliceale de informatică la Colegiul „Coriolan Brediceanu” Lugoj (2005-2007) și studii teologice la Facultatea de Litere, Filosofie și Istorie din Timișoara, secția teologie pastorală (2007-2011).

Școala confesională

La 24 mai 1774, împărăteasa Maria Tereza sancționa Regulile directive pentru îmbunătățirea învățământului din școlile elementare sau triviale sârbești și românești reunite, prima lege menită să organizeze și să îmbunătățească învățământul elementar (trivial)³⁷. Printre școlile primare înființate în 1774 se află și școala din Cladova unde învățau și copiii din Leucușești, Ierșnic, Cutina și Ohaba Lungă³⁸.

³⁷ Victor Țircovnicu, *Istoria învățământului din Banat până la 1800*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978, pp. 128-129.

³⁸ I. D. Suci, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1980, p. 340.

Dacă și în anii 1777³⁹ copiii de vârstă școlară din Leucușești învățau tot la școala din Cladova, începând cu anul și 1791 Leucușeștiul are școală proprie, învățător fiind Matei Filipovici⁴⁰. Chiar dacă exista obligativitatea învățământului pentru toți copiii în vârstă de la 6-12 ani, mulți copii, din diferite motive, nu frecventau școala. Astfel, în anul școlar 1791 din 67 copii de vârstă școlară (50 băieți și 17 fete) frecventau școala doar 15 băieți, în 1826/1827 din 35 copii de vârstă școlară (23 băieți și 12 fete) frecventau școala 19 băieți și 10 fete și peste un secol, în anul școlar 1926/1927 din 32 copii de vârstă școlară (19 băieți și 13 fete) frecventau școala 6 băieți și 8 fete⁴¹. În anul 1845 autoritățile școlare recomandau reparația localului școlii.

Sucesiunea învățătorilor

Matei Filipovici (1791). A fost primul învățător consemnat de documente. Cunoștea limba sârbă.

Isaia Popovici (1792)⁴².

Ilie Crăciunescu. Conform unei însemnări cu caractere latine pe un Penticostar din 1805, în 23 aprilie 1863 Ilie Crăciunescu era „docente”, adică învățător definitiv⁴³.

Gheorghe Brebu (1865-1880), docinte (iunie 1888)⁴⁴.

Nicolae Pența (1880-1885). De origine era din Petrovaselo. În 1882 era „docente”⁴⁵.

Gheorghe Bota (1885-1890).

Gheorghe Brebu (1891-1893). Era din părțile Caransebeșului. A înființat primul cor.

Eutinie Onilă (1893-1894).

Iancu Bărbulescu (1894-1897).

Gheorghe Seracin (1897-1902).

Petru Martinovici Localnic, absolvent al Preparandiei din Arad (1824-1826)⁴⁶. În anul școlar 1834/1835 avea opt ani vechime în

³⁹ Petre Radu, Dimitrie Onciulescu, *Contribuții la istoria învățământului din Banat până la 1800*, București, Editura Litera, 1977, p. 315.

⁴⁰ Victor Țircovnicu, *op. cit.*, p. 149.

⁴¹ Ioan Boroș, *Scrieri istorice*, vol. I, ediție îngrijită de Gh. Naghi și Șipoș Ibolya, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019, p. 640.

⁴² Petre Radu, Dimitrie Onciulescu, *op. cit.*, p. 276.

⁴³ Ion B. Mureșianu, *Carte veche bisericească din Banat*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1985, p. 203.

⁴⁴ Ioan Cîpu, *op. cit.*, p. 111.

⁴⁵ Arhiva Mitropoliei Banatului, *Fond micromonografii*, dosar „Cronica parohiei Leucușești”.

⁴⁶ Bujor Păcurar, Ioan Cîpu, Dumitru Tomoni, *Monografia protopopiatului ortodox român al Făgetului. 300 de ani de existență atestată*, Timișoara, Editura Învierea, 2016, p. 620.

învățămant, iar din 46 de copii de vârstă școlară (28 băieți și 18 fete) frecventau școala 30 (18 băieți și 12 fete)⁴⁷.

Martinovici Nicolae, localnic, absolvent al Preparandiei din Arad (1824-1826)⁴⁸.

Ioan Furdian (1902-1914). Localnic, absolvent al Preparandiei din Arad (1897-1899)⁴⁹. Apreciat de către consăteni, participă la Marele Război având gradul de sergent și moare pe front.

Ioan Trifu (1914-1918). Fiind și paroh în localitate, în anii războiului s-a ocupat și de instruirea elevilor de la școala confesională.

Vasile Sârbu (1918). Localnic, provenit dintr-o familie de țărani înstăriți, a absolvit Preparandia din Arad (1912-1914)⁵⁰. A participat la Marele Război, fiind rănit și luat prizonier în Rusia. A fost decorat de mai multe ori. În 1918 s-a căsătorit cu Vioara Uluceanu din Leucușești⁵¹. A fost dirijorul corului bisericesc și membru al băncii populare „Leucușeana”. A fost ultimul învățător confesional din Leucușești și primul învățător al școlii de stat din localitate.

Și la Leucușești, ani de-a rândul, atât în altar cât și la catedră au slujit generații de preoți și dascăli formați în cultul luminării poporului și promovării spiritualității românești. De aceea, chiar și o simplă înșiruire de nume reprezintă un binemeritat gest de prețuire și recunoștință.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Protopopiatului Făget. Fond *micromonografii*
Arhiva Mitropoliei Banatului, *Fond micromonografii*
Direcția Regională de Statistică Timiș
Muzeul Banatului, *Fond Ilieșiu*
Muzeul Banatului, *Fond Miloia*
Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, *fond ASTRA*
Biserica și Școala, 1903, 1928
Aga, Victor, *Galeria de biografii ilustrate din Banat și Crișana*, Timișoara, 1934.

⁴⁷ Vasile Popeangă, „Rețeaua școlilor confesionale ortodoxe din Banat și Crișana în anul 1834-1835”, în *Ziridava* (Arad), 1987, nr. XV-XVI, p. 291.

⁴⁸ Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 426.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 483.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 494.

⁵¹ Victor Aga, *Galeria de biografii ilustrate din Banat și Crișana*, Timișoara, 1934, p. 188.

Binder, Pavel, „Lista localităților din Banat de la sfârșitul secolului al XVII-lea”, în *Studii de istorie a Banatului*, vol. II, Timișoara, 1970, pp. 66-71.

Boroș, Ioan, *Scrieri istorice*, vol. I, ediție îngrijită de Gh. Naghi și Șipoș Ibolya, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019.

Botiș, Teodor, *Istoria Școlii Normale (Preparandia) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922.

Cipu, Ioan, „Însemnări pe carte veche românească din protopopiatul Făget (II)”, în *Altarul Banatului* (Timișoara), anul XVII, serie nouă, nr. 7-9, iulie-septembrie 2006, pp. 98-117.

Crețan, Remus, Frățilă, Vasile, *Dicționar geografico-istoric și toponimic al județului Timiș*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2007.

Egel, Pál, *A Temesvari es Moldovai szandzsak torokkori telepulesei (1554-1579)* [Așezările de epocă turcească din sangeacurile Timișoara și Moldova(1554-1579)], Szeged, 1996.

Irimescu, Ioan, *Leucușeștiul și leucușenii. Monografie*, Timișoara, Editura Marineasa, 2008.

Mureșianu, Ion B., *Carte veche bisericească din Banat*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1985.

Păcurar, Bujor, Cipu, Ioan, Tomoni, Dumitru, *Monografia protopopiatului ortodox român al Făgetului. 300 de ani de existență atestată*, Timișoara, Editura Învierea, 2016.

Pesty, Frigyes, *Krassó vármegye története* [Istoria comitatului Caraș], II-1, Budapesta, 1884.

Popeangă, Vasile, „Rețeaua școlilor confesionale ortodoxe din Banat și Crișana în anul 1834-1835”, în *Ziridava* (Arad), 1987, nr. XV-XVI, pp. 287-305.

Radu, Petru, Onciulescu, Dimitrie, *Contribuții la istoria învățământului din Banat până la 1800*, București, Editura Litera, 1977.

Recensământul din 1869. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008.

Recensământul din 1880. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1997.

Recensământul din 1900. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999.

Recensământul din 1910. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999.

Recensământul din 1930. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2011.

Suciu, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. 1, București, Editura Academiei, 1967.

Suciu, I. D., Constantinescu, Radu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1980.

Țircovnicu, Victor, *Istoria învățământului din Banat până la 1800*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978.

Ureche, Valeriu, *Administrația județului Timiș la 30 de ani (1968-1998)*, Timișoara, Editura „Augusta”, 1998.

Idem, *Organizarea administrativ-teritorială a României 1918-2006*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2006.

Varga, E. Arpád, *Statistică recensăminte după structura confesională, jud. Timiș 1869-2002* (<http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/tmfel02.pdf>) [accesat la 29 august 2021].

Stemele oraşului și județului Arad (1834-2005)

The Coats of Arms of the City and County of Arad (1834-2005)

*Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS
Arhivele Naționale Istorice Centrale, București*

Abstract.

Appealing to the heraldic norms, the coat of arms of the city / municipality of Arad is presented in accordance with the document from 1922 and approved by Decree no. 2,894 of July 31, 1930, by Decree no. 503 of December 16, 1970 issued by the State Council of the Socialist Republic of Romania, by Government Decision no. 790/1999 and the coat of arms of Arad county approved by Decree no. 2,079 of August 1, 1928, by Decree no. 503 of December 16, 1970, by Government Decision no. 842 of July 28, 2005, as well as, on a case-by-case basis, documents and their reproductions in various holdings at the Central National Historical Archives in Bucharest.

Keywords: *coat of arms, city, Arad county, documents, heraldry.*

Introducere. Studiul nostru își propune să evedențieze, apelând la heraldică și la sigilografie, stemele oraşului / municipiului și județului Arad, din perioada 1834-2005, care provin din izvoare edite și de la Arhivele Naționale Istorice Centrale din București, din fondurile „Comisia Consultativă Heraldică” și „Înalta Curte de Conturi”. Am descris și reproduș stemele oficiale în cauză, mai întâi pe cele ale oraşului și, din 1925, municipiului Arad, din perioada 1834-1999 și, apoi, pe cele ale județului Arad, din perioada 1765-2005.

Metoda

În ceea ce privește metoda efectuată în cadrul acestui studiu, am parcurs următoarele etape:

1. Identificarea fondurilor și colecțiilor din Arhivele Naționale Istorice Centrale din București unde se află asemenea compoziții heraldice care fac trimitere la orașul / municipiul și județul Arad;
2. Cercetarea vestigiilor heraldice, fie că au fost reproduse pe suport hârtie sau pe orice alt material;

3. Analizarea stemelor în conformitate cu normele heraldice și ținând cont de recomandările fostului Comitet Internațional de Sigilografie;

4. Aducerea acestor mărturii ale trecutului la cunoștința publicului interesat, prin diferite lucrări sau studii de specialitate, precum și prin promovarea mărturiilor heraldice, a instituției deținătoare și a municipiului și județului Arad.

Rezultate

I. La Arhivele Naționale Istorice Centrale se află, printre altele, un document, emis la Arad, în 22 august 1922, prin care Primăria orașului cu drept de municipiu Arad prezintă prefectului „emblema orașului Arad, care să întrebuința sub regimul ungar pe ștampilele oficiale ale orașului...”. Documentul, semnat de primarul D. Anghel, este validat cu un sigiliu rotund, imprimat cu cerneală purpurie:

„Primăria orașului cu drept de municipiu Arad

No. 5080/1922. prim

Domnule Prefect!

Referindu-ne la ordinul no. 1575/1922, alăturat sub ./, avem onoare a vă prezenta emblema orașului Arad, care să întrebuința sub regimul ungar pe ștampilele oficiale ale orașului, observând că pe ștampilele folosite de la preluarea imperiului încoace, această ștampilă absolut nu au imprimat-o. Totdeodată, adnexăm în copie autentică, precum și în traducere românească, extrasul actului de donațiune, referitor la donarea emblemei, din care reiese că întrebuințarea acestei embleme nu ar contrazice nici împrejurărilor schimbate de azi.

Tot cu această ocaziune avem onoare a vă prezenta tabloul pregătit despre inscripțiile ștampilelor care sunt în folosință și sunt necesare și pe viitor administrației orașului Arad, conform cărui tablou avem nevoie de 30 bucăți ștampile.

În fine, adnexăm o mostră a uneia dintre ștampilele orașului acum întrebuințate, precum și a uneia prevăzută cu emblema orașului, care se folosea sub regimul trecut.

Arad, la 29 August 1922.

D. Anghel <m.p.>

Primar”¹ (fig. 1).

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Comisia Consultativă Heraldică*, dosarul nr. 7, f. 56.

„Scutum videlicet Sigillare in figura sphaerica, seu rotunda erectum horizontaliter in duas areas sectum, quarum superior argentea exhibet Propugnaculum rubeum ad omnem defensionem compositum cum prominentibus ternis Turribus media earum elatiori, vetustate fuscitate imbricibusque tectis ad pro more in auspidem cruce ornatam Desinentibus: Inferioris vero Areae ocyaneae pedem occupant binae fasciae ondulatae argenteae Marisium fluvium et Lacum Pova designantes inscripta medio earundem muro, e Baci Scuti assurgente candido Lapidibus excisis ac caementitii operis ductibus interstintis extracto, Porta Batulo, et tribus superne Pinnis conspicuo, queis incumbit Brachum cataphractum ad cubitum inflexum Frameam, pro depellendo exiis Regionibus Tartareinfesissimae christiano nomini host Turea, evaginata manu dextrorsum stringens, hinc et inde Pyrobolis ignem vamentibus comitatum. Ipsum vero Scutum tegit Corona vulgaris aurea gemmis, lapidibus pretiosis et unionibus decora atque Aquilla unicipite nigra alis expansis, cauda explicata ac Rostro Wexillum acineum bifidum pariter-dextrorsum tenente, cruribusque corone globulis insistente, fastigiata, - Totum desique praetacta ratione descriptum Scutum ambit circularis peripheria seu Limbus duobus filis aureis inclusus, cum haec epigrapha. Sigillum Liberae Regiae Civitatis Arad MDCCCXXXIV. majusculis Literis - Romanis eidem inscripta.

Pentru conformitate copiei oficioasă:

Semnătură indescifrabilă

archivar”² (fig. 2).

„Scutul de pe emblemă să fie în formă rotundă împărțită în două câmpuri, în câmpul argintat deasupra să se vadă fortificația roșiată gata spre apărare cu trei turnuri, dintre care cel din mijloc să fie mai înalt, cu pereții cerniți de vremuri, /tempeștăți/ acoperit cu țigle, pe picurile crucii, partea din jos, a câmpului albastru de deșubt, o cuprind două fascii³ argintii spumegoase – care înfățișează Mureșul și lacul Pova, în mijlocul cărora se vede ridicându-se un zid alb brăzdat, din piatră cioplită cu porțile deschise și prevăzut cu trei culmi, dintre care pe cel din mijloc zace un braț amurat, - plecat spre odihnă pentru alungarea din acelea părți a tătarilor și a

² *Ibidem*, f. 84; Maria Dogaru, Augustin Mureșan, „Sigiliile orașului Arad”, în *Historia Urbana* (București), Editura Academiei Române, tomul I, 2/1993, pp. 209-210.

³ Fascie (brâu) = piesa onorabilă a scutului obținut prin trasarea a două linii orizontale în centrul scutului; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 186.

dușmanului celui mai tiran al creștinismului – a turcilor, ținând cu prunsătura spre dreapta o sabie despoiată /goală/, de două părți cu gloanțe scânteitoare.

Scutul însuși îl acoperă o coroană simplă, împodobită cu pietre scumpe și mărgăritare orientale, sfacurile coroanei le prinde cu ghearele un vultur negru cu un cap având aripile și coada desfăcută, ținând în cioc un steag⁴ /drapel/ cu două aripi, care fâlfâie de asemenea spre dreapta. Întregul scut astfel descris îl înconjură un cerc cu următoarea inscripție: Sigillum Liberae Regiae Civitatis Arad. MDCCCXXXIV.

Pentru conformitate traducerii:

Semnătură indescifrabilă
archivar”⁵ (fig. 3).

Stema pictată: scut, cu marginea de sus bombată, cu două mici convexități pe mijloc, cu colțurile superioare retezate, talpa în arc trilobat, cu lobul central mai mare și în formă de acoladă, tăiat⁶, cuprinzând, în partea de sus, pe argint, o cetate roșie, de formă trapezoidală, cu șase rânduri de cărămizi, cu poarta închisă, și patru ferestre pătrate (două pe flancuri și două în față), ajurate negru, din care ies trei turnuri albe, cu câte o fereastră dreptunghiulară, ajurată, de asemenea, negru, cu acoperișuri triunghiulare, maronii, terminate cu câte o cruce aurie, iar în partea de jos, pe albastru, două brâuri undate, pe mijlocul cărora broșează⁷ o cetate, cu poarta deschisă, cu două ferestre rectangulare, ajurate negru, cu trei metereze, dintre care pe cel din mijloc stă rezemat un dextroșer ținând o sabie cu

⁴ Steag, flamură = simbol de protecție acordată sau implorată. Steagul te pune sub protecția persoanei morale sau fizice, al cărui însemn este; Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol. 3 (P-Z), București, Editura Artemis, 1995, p. 264.

⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Comisia Consultativă Heraldică*, dosarul nr. 7, f. 85; Maria Dogaru, Augustin Mureșan, *op. cit.*, pp. 210-211.

⁶ Tăiat (scut tăiat) = suprafață (scut, cartier sau mobilă) împărțită în două părți egale printr-o linie orizontală sau diagonală; Cte Alph. O’Kelly de Galway, *Dictionnaire archéologique et explicatif de la science du blason*, tome I, Bergerac, Imprimerie générale du Sud-Ouest, 1901, p. 145.

⁷ Broșând = termen care indică poziția unor piese care trec peste altele și le acoperă în parte; W. Maigne, *Abrégé méthodique de la science des armoiries suivi d’un glossaire des attributs héraldiques, d’un traité élémentaire des ordres des chevalerie et de notions sur les classes nobles, les anoblissements, l’origine des noms de famille, les preuves de noblesse, les titres, les usurpations et la législation nobiliaires*, Paris, Garnier frères, Libraires-Éditeurs, 1860, p. 226.

vârful curbat puțin în jos și așezată în bară⁸, totul de argint; dextroșerul este flancat de două ghiulele aprinse roșu. Scutul, împodobit pe flancuri cu motive baroce aurii, este timbrat⁹ cu o coroană deschisă¹⁰, cu trei fleuroane, de aur, încrustată cu perle, rubine și safire, pe care stă o acvilă neagră, redată în întregime și din față, cu aripile deschise și cu zborul¹¹ în sus, cu capul spre aripa dreaptă, ținând în cioc un steag, cu hampa de aur și flamura roșie terminată în coadă de rândunică. Compoziția heraldică este înconjurată de două cercuri liniare, între care s-a scris legenda: † **SIGILLUM LIBERAE REGIAE CIVITATIS ARAD. MDCCCXXXIV**¹² (fig. 4).

II. Stema municipiului Arad de la 1925¹³: scut, cu două concavități pe marginea de sus, cu colțurile superioare retezate, concavități pe flancuri, talpa în acoladă, tăiat, având în partea de sus, pe roșu, o cetate argintie, de formă trapezoidală, cu patru rânduri de cărămizi, rostuite negru, cu poarta deschisă, din care se înalță trei turnuri, cu ferestre dreptunghiulare, terminate cu acoperișuri triunghiulare, albastre, iar în partea de jos, pe albastru, o cetate, cu poarta ajurată negru, cu două ferestre rectangulare,

⁸ Bara = piesa onorabilă a scutului alcătuită prin trasarea a două diagonal ce unesc colțul stâng superior cu colțul drept inferior, obținându-se o fâșie ce este reprezentată în alt smalt decât câmpul. Conform normelor heraldice ea trebuie să ocupe $\frac{1}{3}$ din suprafața scutului; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, pp. 52-53.

⁹ Timbrat = termen care indică poziția unei mobile față de scut. Este propriu coifului cu cimier și lambrechini; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 230.

¹⁰ Coroană deschisă = coroana formată dintr-un arc frontal și mai multe fleuroane; deseori între fleuroane se interpun arcuri perlate, iar cercul frontal este împodobit cu pietre prețioase; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 90.

¹¹ Zbor = figură heraldică naturală reprezentată ca două aripi de pasăre (când acestea sunt de îngeri sau grifoni, pot fi denumite și cu termenul de *aripi*). Când se utilizează o singură aripă, se blazonează cu termenul de semizbor; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 238.

¹² Lakatos Ottó, *Arad története*, I. kötet, Arad, 1881, pp. 46-47; Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története*, II kötet, Arad, 1895, p. 520; Révai nagy lexikona, I. kötet, Budapest, 1911, p. 786; Maria Dogaru, *Sigilii orășenești din epoca modernă și contemporană*, București, 1978, pp. 51-52; Maria Dogaru, Augustin Mureșan, „Însemnele Aradului (I): Stema orașului Arad din 1834”, în *Curierul Aradului* (Arad), Serie nouă, anul II, nr. 55, 29 ianuarie 1993, p. 2; Idem, „Sigiliile orașului Arad”, în *loc. cit.*, pp. 211-212; Augustin Mureșan, „Despre sigiliile orașului Arad din secolele XVIII-XIX”, în *Adevărul* (Arad), anul IX, nr. 2140, 17 iulie 1997, p. 6; Stoi Demeter, Berecz Gábor, „Várok és erődítmények Arad szfragisztikájában”, Arad (III. rész), în *Szövétnek* (Arad), XI. évfolyam, 4 (59) szám, 2007, augusztus, p. 18; Augustin Mureșan, *Sigilii de târguri și orașe din comitatul Arad și împrejurimi (secolele XVIII-XIX)*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2010, p. 39.

¹³ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Înalta Curte de Conturi*, dosarul nr. 206/1925, f. 8.

ajurate, de asemenea, negru, cu trei metereze, dintre care pe cel din mijloc stă rezemat un dextroșer ținând o sabie cu vârful curbat puțin în jos și așezată în bară; dextroșerul este flancat de două ghiulele aprinse, totul de argint. Scutul, împodobit pe flancuri cu lambrechini, este timbrat cu o coroană deschisă, cu cinci fleuroane, pe care stă o acvilă neagră, redată în întregime și din față, cu aripile deschise și poziționate în fascie, cu capul spre aripa dreaptă, ținând în cioc un steag cu flamura albastră (fig. 5).

III. Stema municipiului Arad de la 1930: scut roșu, tăiat de o fascie îngustă, de argint. În câmpul superior o cetate de argint, cu contraforți laterali, având poarta deschisă și trei turnulețe rotunde egale, cu acoperiș ascuțit și ferestre negre; în câmpul inferior o cruce și o cârjă de aur, încrucișate, având între ele o mitră episcopală de aur, din care ies două omofoare albastre, bordate cu aur și încărcate¹⁴ cu cruci negre, înfășurând crucea și cârja. Scutul este timbrat de o coroană murală de argint, cu șapte turnuri crenelate.

Cetatea reprezintă vechea cetate a Aradului; fascia de argint simbolizează apa Mureșului, iar crucea și cârja, Episcopia românească a Aradului. Coroana murală, cu șapte turnuri crenelate, semnifică faptul că Aradul are rang de municipiu¹⁵ (fig. 6).

IV. Stema municipiului Arad din emblema sigiliului Primăriei orașului Arad¹⁶ (1930-1940): scut tăiat de o fascie îngustă. În câmpul superior o cetate, de formă trapezoidală, cu contraforți laterali, având poarta deschisă, cu șase metereze și cinci creneluri din care ies trei turnulețe egale, cu acoperișuri triunghiulare ale căror vârfuri ating marginea de sus a scutului; în câmpul inferior o cruce și o cârjă, încrucișate, având între ele o mitră episcopală, din care ies două omofoare ce broșează peste crucea și cârja. Scutul este timbrat de o coroană murală, cu șapte turnuri crenelate (municipală) (fig. 7).

¹⁴ Încărcat = termen care indică faptul că într-o piesă heraldică sau plasat una sau mai multe mobile; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 146.

¹⁵ „Decret regal nr. 2.894 din 31 iulie 1930”, publicat în *Monitorul Oficial* (București), nr. 171 din 2 august 1930, p. 6286; Maria Dogaru, Augustin Mureșan, „Sigiliile orașului Arad”, în *loc. cit.*, p. 213; Augustin Mureșan, „Stema municipiului Arad instituită după 1918”, în *Curierul Aradului* (Arad), anul II, nr. 28 (64), 11 februarie 1993, p. 2.

¹⁶ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Înalta Curte de Conturi*, dosarul nr. 195/1940.

V. Stema municipiului Arad de la 1970¹⁷: scut, cu marginea de sus convexă, colțurile superioare retezate, talpa în ogivă, tăiat printr-o fascie undată, îngustă, de argint, având sus, în câmp albastru, o cetate de aur, cu șase ferestre dreptunghiulare, negre, surmontate de arcuri convexe de aceeași culoare, cu trei turnuri dotate cu câte două ferestre rectangulare negre și terminate cu acoperișuri ascuțite, iar jos, în câmp roșu, trei inele concentrice de aur ieșind din linia despărțitoare, cel din afară având forma de roată crenelată. Peste tot un ecuson despăcat¹⁸: în dextra¹⁹ drapelul Partidului Comunist Român: câmp roșu încărcat în partea de sus cu stema P. C. R.; în senestra²⁰, drapelul Republicii Socialiste România: câmp tripartit în pal²¹: albastru, galben și roșu, încărcat în partea de sus a palului galben cu stema de Stat; pe mijloc broșează stema Republicii Socialiste România. Sub, pe o eșarfă roșie, s-a scris, cu litere majuscule, numele municipiului: **ARAD**.

Cetatea reprezintă vechea cetate a Aradului. Cele trei roți concentrice sunt o aluzie la diversitatea industriei în municipiul Arad. Fascia undată face referire la râul Mureș (fig. 8).

VI. Stema municipiului Arad, aprobată prin Hotărârea de Guvern nr. 790/1999²², se compune, potrivit anexei nr. 1, dintr-un scut triunghiular, cu

¹⁷ „Decretul nr. 503 din 16 decembrie 1970 privind instituirea stemelor județelor și municipiilor”, publicat în *Buletinul Oficial* (București), nr. 143, 16 decembrie 1970, p. 1068; Dan Cernovodeanu, Ioan N. Mănescu, *Noile steme ale județelor și municipiilor din Republica Socialistă România. Studiu asupra dezvoltării istorice a heraldicii districtuale și municipale românești*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1974, p. 108.

¹⁸ Despăcat = termen care indică împărțirea în două părți egale, printr-o linie verticală, a unei suprafețe, scut, cartier sau mobile; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 99.

¹⁹ Dextra = termen prin care se indică poziția unei mobile în scut, la dreapta; în heraldică poziția dreapta-stânga este inversă decât în accepțiunea curentă; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 100.

²⁰ Senestru = termen indicând poziția spre stânga. În heraldică, noțiunea de stânga-dreapta se referă la poziția scutului, nu la cea a privitorului, deci invers decât în accepțiunea obișnuită; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 212.

²¹ Palul = piesa onorabilă a scutului obținut prin trasarea a două linii verticale în centrul scutului; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 186.

²² Publicată în *Monitorul Oficial, Partea I* (București), nr. 490, 12 octombrie 1999; Augustin Mureșan, „Heraldică teritorială arădeană actuală: steme de orașe (1999-2013)”, în *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, vol. XII, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2017, pp. 233-235; Idem, „Stema municipiului Arad”, în *Adevărul* (Arad), anul XVIII, nr. 4913, 26 august 2006, p. 13; Augustin Mureșan, Călina Popovici, Ioan Popovici, „The Historical and Religious Significance of Some Representations from the Current Arad Territorial

flancurile rotunjite, tăiat de un brâu îngust, undat, de argint. În partea superioară, pe fond albastru, două cetăți crenelate, de argint, iar deasupra acestora un braț în armură ținând în mână o sabie, toate din același metal. Deasupra, pe o eșarfă albă, s-a scris cu litere negre deviza²³ „**VIA VERITAS VITA**”. În câmpul inferior, pe fond roșu, însemnele Episcopatului: mitra între crucea încrucișată cu cârja episcopală; de sub mitră ies două omofoare de argint. Totul este profilat pe conturul unei cărți deschise, cu marginile aurii. Scutul este timbrat de o coloană murală de argint, cu șapte turnuri crenelate.

Compoziția evocă istoria așezării, precum și faptul că vestigiile arheologice dovedesc existența ei anterior atestării documentare (secolul XIII). Construcțiile atestă permanenta luptă de apărare, iar elementele din câmpul inferior relevă rolul Episcopiei Ortodoxe din Arad în lupta de emancipare națională (fig. 9).

Stema de mai sus este turnată și pe unele capace de canal aparținând Companiei de canalizare a municipiului Arad (fig. 10).

VII. Stema județului Arad din 1765²⁴: scut, cu marginea superioară în acoladă (ușor bombată), colțurile de sus retezate, flancurile concave, talpa în arc trilobat, cu lobul central mai mare și în acoladă, tăiat și semi-despicat în vârful: 1) doi lei afrontați²⁵, limbați²⁶, cu cozile bifurcate, ținând cu labele anterioare un copac smuls așezat în pal; 2) pe verde, două fascii undate, de argint; 3) pe albastru, o cetate de argint, cu contraforți laterali, având poarta deschisă, cu șase metereze și cinci creneluri din care ies trei turnulețe, cel din mijloc puțin mai îngroșat, cu acoperișuri triunghiulare, așezată pe o câmpie verde. Scutul, înconjurat de vrejuri și frunze de acant, timbrat de o coroană deschisă, cu cinci fleuroane, încrustată cu perle și pietre prețioase, are ca suport doi grifoni cu cozile trecute printre picioare (fig. 11).

Heraldry”, în *Teologia* (Arad), anul XIX, nr. 3 (64), 2015, iulie-septembrie, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, pp. 109-110.

²³ Deviza = inscripție conținând o maximă morală, o exclamație, o formulă de credință, un angajament; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 100.

²⁴ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Comisia Consultativă Heraldică*, dosarul nr. 7, f. 12; *Révai nagy lexikona*, I. kötet, Budapest, 1911, p. 783.

²⁵ Afrontat = se spune despre două animale care se privesc; W. Maigne, *op. cit.*, p. 219.

²⁶ Limbat = înfățișarea unor animale cu limba scoasă și reprezentată de obicei în alt smalt; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 156.

VIII. Stema județului Arad, aprobată prin Decretul regal nr. 2.079 din 1 august 1928²⁷, se compune, potrivit anexei nr. 1, dintr-un scut triunghiular, cu flancurile rotunjite, scartelat²⁸. În primul cartier, pe albastru, un snop de spice de grâu de aur plasat în pal (simbolizând bogăția agricolă a județului); în al doilea și al treilea, pe roșu, o cetate de argint cu trei turnuri cu acoperișuri triunghiulare și cu poarta închisă (reprezentând vechea cetate a Aradului); în al patrulea, pe albastru, un ciorchine de strugure de aur, cu vrejul și o frunză verzi (simbolizând numeroasele podgorii din județ). Este vechea stemă rectificată²⁹ (fig. 12).

IX. Stema județului Arad de la 1970³⁰: scut, dreptunghiular, cu talpa în ogivă, scartelat, cuprinzând în primul cartier, pe câmp roșu, o cetate redată printr-un turn de poartă de argint, cu și poarta deschisă și terminat cu patru metereze în coadă de rândunică, în al doilea cartier, în câmp albastru, o jumătate de roată crenelată, cu crenelurile în jos, asuprită, în concavitatea sa, de trei spice de grâu (cel din mijloc puțin mai înalt) alăturate, totul de aur, în al treilea cartier, în câmp albastru, un strugure de aur cu căței și, în partea de sus, cu două frunze așezate în bandă³¹ (cea din dextra) și în bară (cea din senestra), în al patrulea cartier, în câmp roșu, o uzină de argint compusă dintr-un turn de răcire și o construcție industrială dreptunghiulară, terminată cu patru triunghiuri dreptunghice, alezate, cu ipotenuzele poziționate în bară, din care se înalță, la senestra, două coșuri, primul mai înalt, totul susținut de un postament în formă de fascie îngustă alezată³²; peste linia orizontală a scartelării broșează o fascie undată de argint; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descrisă mai sus. Sub, pe o eșarfă roșie, s-a scris, cu litere majuscule: **JUDEȚUL ARAD.** (fig. 13).

²⁷ Publicat în *Monitorul Oficial* (București), nr. 222, 6 octombrie 1928, p. 8278; Augustin Mureșan, „Stema județului Arad instituită după 1918”, în *Adevărul* (Arad), anul V, nr. 822, 25 februarie 1993, p. 2.

²⁸ Scartelat = scut împărțit în patru secțiuni egale printr-o linie verticală și una orizontală. Cele patru secțiuni rezultate se numesc cartiere; Cte Alph. O’Kelly de Galway, *op. cit.*, p. 206.

²⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Comisia Consultativă Heraldică*, dosarul nr. 2, f. 4.

³⁰ „Decretul nr. 503 din 16 decembrie 1970 privind instituirea stemelor județelor și municipiilor”, publicat în *Buletinul Oficial* (București), nr. 143, 16 decembrie 1970, p. 1068; Dan Cernovodeanu, Ioan N. Mănescu, *op. cit.*, p. 97.

³¹ Banda = piesa onorabilă a scutului realizată prin trasarea a două diagonale din colțul drept superior spre colțul stâng inferior, formând o fâșie ce este reprezentată în alt smalt decât câmpul. Conform cerințelor artei heraldice, banda trebuie să ocupe circa 1/3 din lățimea scutului; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 52.

³² Alezat = reprezentarea unei piese heraldice astfel încât să nu atingă marginile scutului; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 20.

X. Stema județului Arad, aprobată prin Hotărârea de Guvern nr. 842 din 28 iulie 2005³³, se compune, potrivit anexei nr. 1, dintr-un scut triunghiular, cu flancurile rotunjite, scartelat: 1) pe fond albastru, o cetate de argint, de formă trapezoidală, cu contraforți laterali, cu poarta închisă, terminată cu opt metereze, din care ies trei turnuri egale, dotate, fiecare, cu câte o fereastră dreptunghiulară neagră și cu acoperiș triunghiular; 2) pe fond roșu, o cruce de argint, cu brațele treflate, care iese, în pal, din punctul de intersecție a două ramuri de stejar, cu frunze și ghinde de aur; 3) pe fond roșu, se află un ciorchine de strugure cu boabele de aur și cu codița de argint și cu o frunză de viță-de-vie, de același metal, așezată în bară; 4) pe fond auriu, două fascii undate, albastre.

Cetatea evocă rolul pe care l-au avut fortificațiile în luptele de apărare. Crucea treflată amintește de edificiile religioase existente de-a lungul secolelor pe aceste meleaguri, evidențiind credința străbună și contribuția ei la lupta pentru unitate națională. Ciorchinele de strugure împreună cu frunza de viță-de-vie semnifică vechea podgorie a Aradului, iar fasciile undate simbolizează râurile ce străbat teritoriul județului, și anume Mureșul și Crișul Alb (fig. 14).

Discuții

Prezentarea de față se recomandă ca un studiu de referință în istoriografia românească, mai ales că în ultima perioadă tema stemelor orașului / municipiului și județului Arad a ocupat un plan secundar în cercetările de specialitate, iar un studiu mai amplu asupra unor asemenea compoziții heraldice nu a fost realizat până acum.

Concluzii

Izvoarele heraldice reprezintă o parte distinctă a patrimoniului cultural universal. La elaborarea acestui studiu am avut în vedere interesul pe care îl pot prezenta aceste steme pentru specialiști, profesori, studenți, elevi, dar și pentru publicul larg din Arad și din țară. Am considerat că în etapa de modernizare a procesului instructiv-educativ, izvoarele heraldice pot servi la înțelegerea mai bună a unor fenomene istorice.

De asemenea, studiul nostru, menit să trezească interesul pentru heraldica arădeană, constituie un imbold și pentru alți cercetători de a depista, salva și introduce în circuitul științific și alte vestigii heraldice de acest fel, rămase încă necunoscute.

³³ Publicată în *Monitorul Oficial* (București), nr. 708, 5 august 2005; Augustin Mureșan, Călina Popovici, Ioan Popovici, *op. cit.*, p. 109.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale Istorice Centrale:

- *Comisia Consultativă Heraldică.*

- *Înalta Curte de Conturi.*

„Decret regal nr. 2.894 din 31 iulie 1930”, publicat în *Monitorul Oficial* (București), nr. 171 din 2 august 1930, p. 6286.

„Decretul nr. 503 din 16 decembrie 1970 privind instituirea stemelor județelor și municipiilor”, publicat în *Buletinul Oficial* (București), nr. 143, 16 decembrie 1970.

Cernovodeanu, Dan, Mănescu, Ioan N., *Noile steme ale județelor și municipiilor din Republica Socialistă România. Studiu asupra dezvoltării istorice a heraldicii districtuale și municipale românești*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1974.

Chévalier, Jean, Ghéerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol. 3 (P-Z), București, Editura Artemis, 1995.

Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.

Dogaru, Maria, *Sigilii orașenești din epoca modernă și contemporană*, București, 1978.

Dogaru, Maria, Mureșan, Augustin, „Însemnele Aradului (I): Stema orașului Arad din 1834”, în *Curierul Aradului* (Arad), Serie nouă, anul II, nr. 55, 29 ianuarie 1993.

Idem, „Sigiliile orașului Arad”, în *Curierul Aradului* (Arad), Serie nouă, anul II, nr. 55, 29 ianuarie 1993.

Idem, „Sigiliile orașului Arad”, în *Historia Urbana* (București), Editura Academiei Române, tomul I, 2/1993.

de Galway, Cte Alph. O'Kelly, *Dictionnaire archéologique et explicatif de la science du blason* [Dicționar arheologic și explicativ al științei blazonului], tome I, Bergerac, Imprimerie générale du Sud-Ouest, 1901.

Lakatos, Ottó, *Arad története* [Istoria Aradului], I. kötet, Arad, 1881.

Maigne, W., *Abrégé méthodique de la science des armoiries suivi d'un glossaire des attributs héraldiques, d'un traité élémentaire des ordres des chevalerie et de notions sur les classes nobles, les anoblissements, l'origine des noms de famille, les preuves de noblesse, les titres, les usurpations et la législation nobiliaires* [Rezumat metodic al științei stemelor urmat de un glosar de atribute heraldice, un tratat elementar al ordinilor cavalierești și noțiuni despre rangurile nobiliare, înnobilări,

originea numelor de familie, dovezi nobiliare, titluri, uzurpări și legislație nobiliară], Paris, Garnier frères, Libraires-Éditeurs, 1860.

Márki, Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története* [Istoria comitatului Arad și a orașului liber regesc Arad], II kötet, Arad, 1895.

Mureșan, Augustin, *Sigilii de târguri și orașe din comitatul Arad și împrejurimi (secolele XVIII-XIX)*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2010.

Idem, „Despre sigiliile orașului Arad din secolele XVIII-XIX”, în *Adevărul* (Arad), anul IX, nr. 2140, 17 iulie 1997.

Idem, „Heraldică teritorială arădeană actuală: steme de orașe (1999-2013)”, în *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, vol. XII, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2017.

Idem, „Stema județului Arad instituită după 1918”, în *Adevărul* (Arad), anul V, nr. 822, 25 februarie 1993.

Idem, „Stema municipiului Arad instituită după 1918”, în *Curierul Aradului* (Arad), anul II, nr. 28 (64), 11 februarie 1993.

Idem, „Stema municipiului Arad”, în *Adevărul* (Arad), anul XVIII, nr. 4913, 26 august 2006.

Mureșan, Augustin, Popovici, Călina, Popovici, Ioan, „The Historical and Religious Significance of Some Representations from the Current Arad Territorial Heraldry” [Semnificația istorică și religioasă a unor reprezentări heraldice ale teritoriului Aradului actual], în *Teologia* (Arad), anul XIX, nr. 3 (64), 2015, iulie-septembrie, Editura Universității „Aurel Vlaicu”.

Révai nagy lexikona [Marele lexicon Révai], I. kötet, Budapest, 1911.

Stoi, Demeter, Berecz, Gábor, „Várok és erődítmények Arad szfragisztikájában” [Sfragistica castelelor și fortificațiilor arădene], Arad (III. rész), în *Szövétnek* (Arad), XI. évfolyam, 4 (59) szám, 2007, augusztus, p. 18.

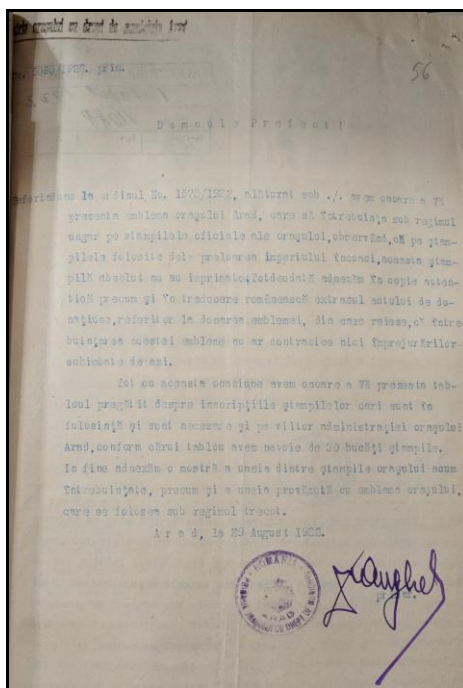

Fig. 1. Adresa din 29 august 1922 a Primăriei oraşului cu drept de municipiu Arad către prefect, privitoare la „emblema oraşului Arad”

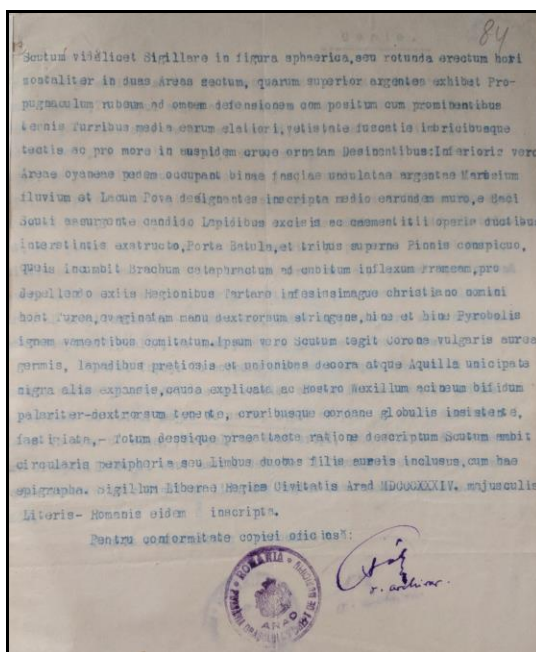

Fig. 2. Descrierea în limba latină a stemei oraşului Arad (1834)

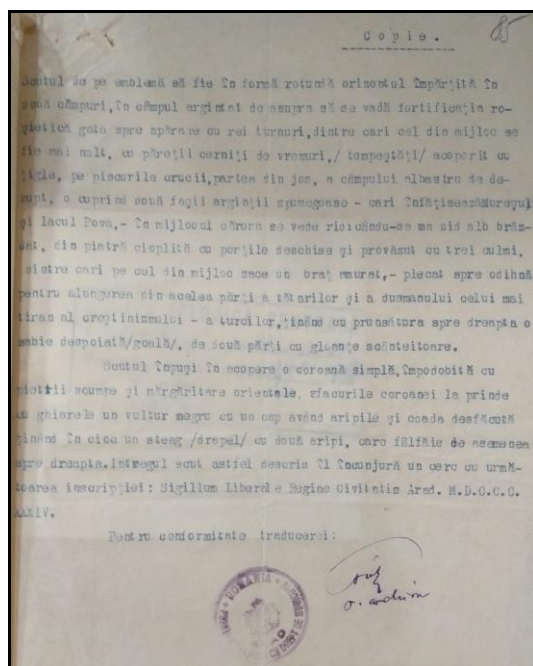

Fig. 3. Traducerea din limba latină a descrierii stemei orașului Arad (1834)

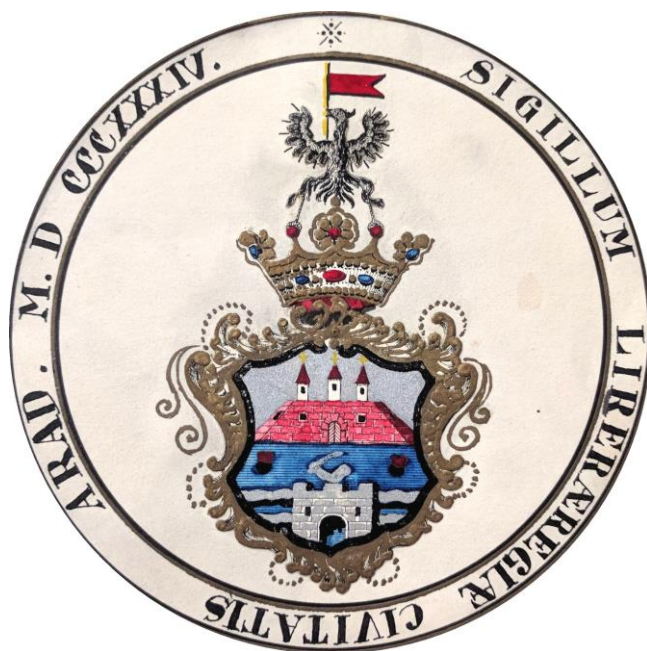

Fig. 4. Stema orașului Arad de la 1834

Fig. 5. Stema municipiului Arad de la 1925

Fig. 6. Stema municipiului Arad de la 1930

Fig. 7. Sigiliu cuprinzând în câmp stema municipiului Arad (1930-1940)

Fig. 8. Stema municipiului Arad de la 1970

Fig. 9. Stema municipiului Arad de la 1999

Fig. 10. Stema municipiului Arad de la 1999, turnată pe un capac de canal din Arad

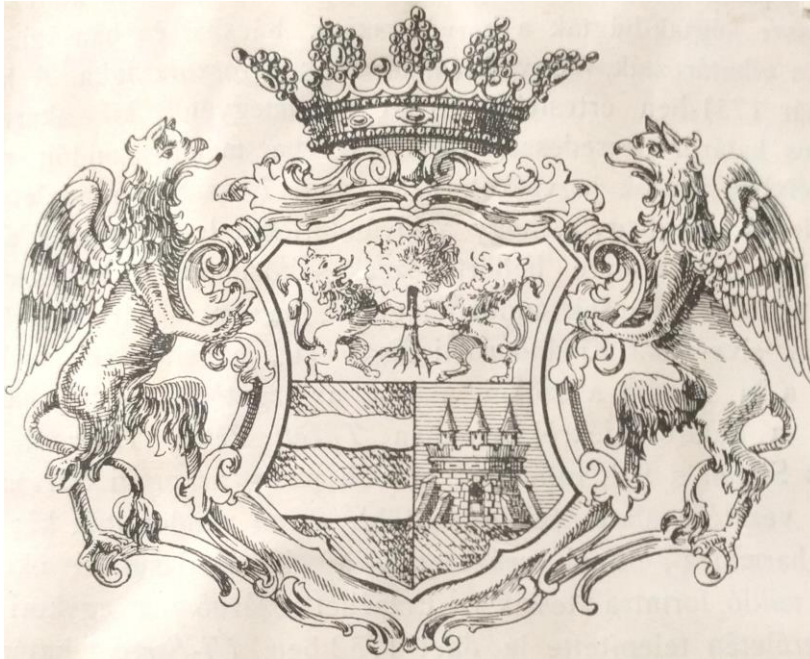

Fig. 11. Stema județului Arad din 1765

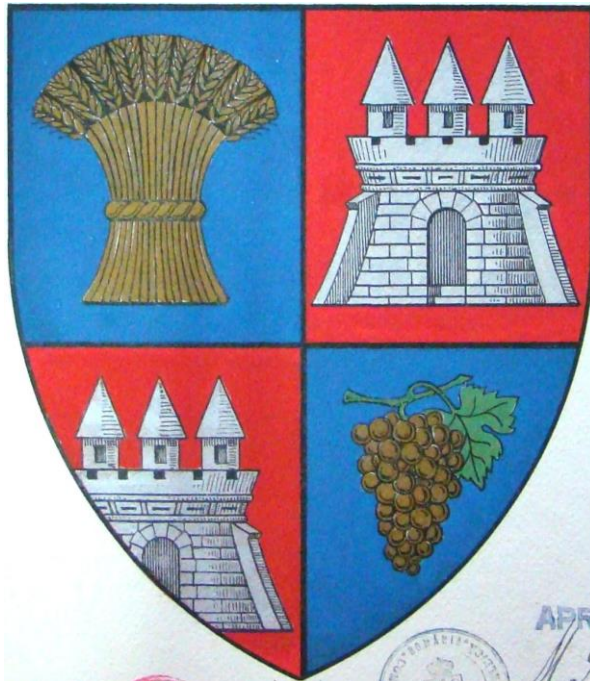

Fig. 12. Stema județului Arad din 1928

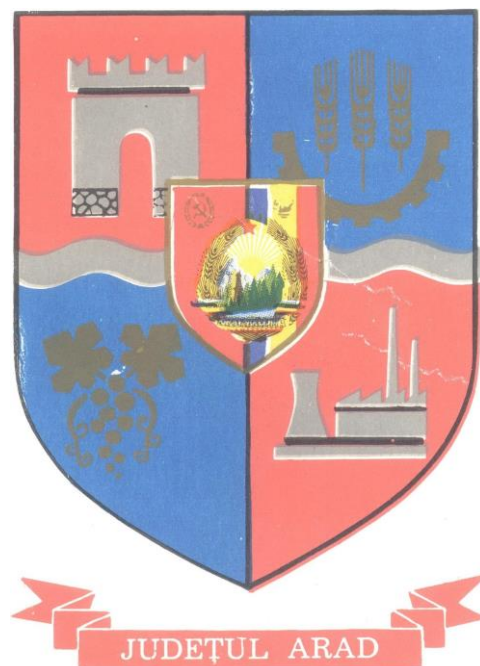

Fig. 13. Stema județului Arad de la 1970

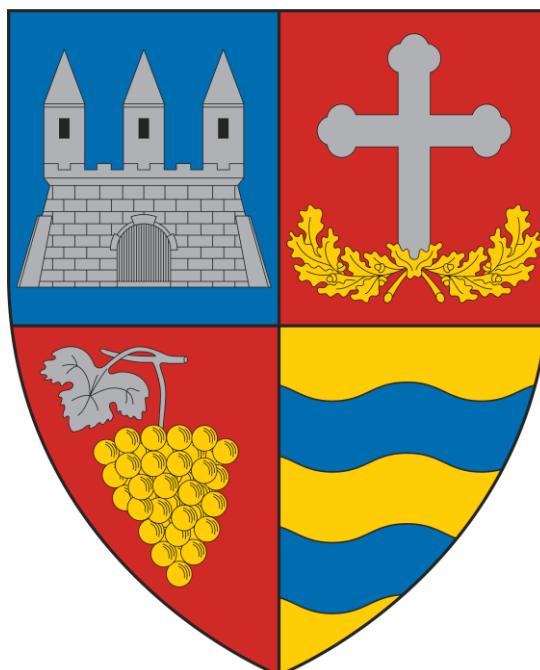

Fig. 14. Stema județului Arad din 2005

Notițe biografice despre Andrei Mocioni
– un material prezentat de către Vincențiu Babeș
în plenul Academiei Române, la 19 martie 1882

Biographical Notes About Andrei Mocioni
– A Study Presented by Vincentiu Babeș
in the Plenary of the Romanian Academy, on March 19, 1882

Dr. Doru SINACI
subprefect al județului Arad

Abstract.

On April 22, 1866, 'The Romanian Literary Society', a fundamental cultural and scientific institution of the modern state, was founded by the decree issued by the Royal Deputy of the Romanian Principalities. In three years' time, the institution came to be known as the Romanian Academy. Since its formation, the newly-established Academy brought together personalities and people of culture from the entire area inhabited by Romanians and subsequently Andrei Mocioni and Vincentiu Babeș from Banat were invited to become full members.

Keywords: Romanian Academy, Andrei Mocioni, Vincențiu Babeș, discourse.

La 22 aprilie 1866, prin decretul Locotenenței Domnești a Principatelor Române se înființează „Societatea literară română”, instituție cultural-științifică fundamentală a statului modern, cunoscută, trei ani mai târziu, sub numele de Academia Română. Încă de la constituire, tânăra Academie va reuni sub cupola ei personalități și oameni de cultură din întreg spațiul locuit de români, astfel că din Banat vor fi invitați să devină membri titulari Andrei Mocioni și Vincențiu Babeș¹.

Vincențiu Babeș își începuse activitatea profesională în anul 1846, ca funcționar la tribunalul din Arad, tot din acel an funcționând și la Preparandia arădeană ca profesor suplinitor. Doi ani mai târziu, la 12/24 aprilie 1848, Vincențiu Babeș semna, alături de colegul său de catedră preparandială, Ioan Arcoși, o circulară adresată tuturor românilor din Banat pentru a trimite delegați la Pesta în vederea unei conferințe prin care să se decidă strategia politică de urmat în contextul mișcărilor revoluționare din

¹ George Cipăianu, *Vincențiu Babeș (1821-1907)*, Timișoara, Editura Facla, 1980, p. 145.

Monarhie². Începând de acum, Vincențiu Babeș se va impune în fruntea luptei românilor din Monarhie pentru obținerea de drepturi naționale, iar la Arad fruntașul bănățean găsea un teren cât se poate de fertil de acțiune. În orașul de pe Mureș funcționa *Episcopia Ortodoxă a Ienopolei, Hălmagiului, Orăzii Mari și părților adnexe din Banatul Timișan*, unde arădenii reușiseră încă din anul 1829 să întronizeze un episcop român, în persoana lui Nestor Ioanovici³. Tot la Arad funcționa, din anul 1812, *Preparandia*, școală care pregătea învățători și preoți (mai ales după anul 1822, când se înființează și Institutul Teologic) pentru întreaga zonă a Banatului și Crișanei, iar profesorii preparandiali se vor reuni într-un veritabil comandament național, de unde vor coordona, împreună cu prelații de la Episcopie, întreaga activitate cultural-națională a românilor ortodocși din partea apuseană a spațiului etnic⁴.

Astfel, „în crăiescul, împărătescul institut pedagogicesc al Nației de legea grecească neunite românești din Împărăția Austriei”⁵, Alexandru Gavra elaborează un plan cât se poate de îndrăzneț pentru acea vreme pentru inițierea unei societăți pe acțiuni, cum s-ar numi în zilele noastre, sau a unei „ortăcii”, după cum o gândea Gavra, numită *Ateneul românesc și Cabinetul muzelor române*, care să se ocupe cu editarea scrierilor de folos pentru români, cu lățirea cunoștințelor în rândul poporului, cu încurajarea scrierii de cărți românești și, în final, cu difuzarea acestora printre români⁶. Planul „ortăciei bibliograficești” este trimis de către Alexandru Gavra la Viena, spre competentă aprobare, în primăvara anului 1833, iar de acolo ia drumul tuturor petițiilor, lăcrămațiilor, plângerilor sau memorandumurilor inițiate de către români în acea vreme: la Consiliul locumtenențial ungar, care-l dirijează către comitatul Aradului, care-l îndreaptă la mitropolia de la Carloviț, unde episcopul Ștefan Stratimirovici îl ține în sertare vreme de un an. Răspunsul ierarhului este unul negativ, argumentându-și ostilitatea față de proiectul lui Alexandru Gavra prin temerea față de o posibilă mânuire abuzivă a banilor ortacilor, iar dacă autoritățile prea-înalte vor încuviința, totuși, proiectul dascălului arădean, să nu se admită nicidecum tipărirea

² Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821-1867)*, Arad, 1979, p. 13.

³ Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1701-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, pp. 94-96.

⁴ Doru Bogdan, *Preparandia din Arad în conștiința cultural-istorică a epocii sale 1812-2012*, Arad, Editura Nigredo, 2012, pp. 15-17.

⁵ Cornelia Bodea, „Acum o sută de ani...”, în *Hotarul* (Arad), anul V, nr. 5, mai 1938, p. 204.

⁶ Iosif Pervain, *Studii de literatură română*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1971, p. 241.

cărților românești în alfabet latin. În realitate, nu Gavra, ci autoritățile comitatense arădene propuseseră utilizarea literelor, nu a slovelor, tocmai pentru a-i distanța pe români de slavi și a-i apropia de biserica unită cu Roma. Urmează re-trimiterea dosarului către comitat, apoi către Consiliul locumtenențial și, în final, re-ajunge pe masa împăratului Francisc în luna septembrie a anului 1834. Proiectul lui Gavra „*dospește*” pe masa împăratească până în luna februarie a anului 1842, când răspunsul parcurge iarăși calea întortocheată a petiționarismului, de data aceasta cu apostila împăratească: în prezent, cererea lui Alexandru Gavra nu mai este de actualitate. Proiectul lui Alexandru Gavra cuprindea și un ziar, intitulat „*Ateneul românesc*”, proiectul primului număr fiind disponibil astăzi pe site-ul Bibliotecii Județene „*Alexandru D. Xenopol*” Arad, atât în scrierea chirilică originală, cât și transliterat.

Acesta este, în linii mari, modelul de înaltă trăire națională pe care îl găsește Vinčențiu Babeș la Arad în anul 1846, iar eminentul intelectual bănățean se va integra perfect în această atmosferă.

În luna mai a anului 1880, moare Andrei Mocioni, liderul românilor bănățeni de la acea vreme⁷. La solicitarea Academiei Române, Vinčențiu Babeș primește „*onorifica însărcinare de a culege toate posibilele notițe biografice despre răposatul nostru coleg Andrei Mocioni*”⁸, lucrare pe care o va citi în plenul înaltului for științific bucureștean la 19 martie 1882⁹. În elaborarea prezentei lucrări, am în față un exemplar original al broșurii lui Vinčențiu Babeș, care poartă și o dedicație olografă a autorului: „*Amatului și stimatului meu amic Dr. George Popa*”¹⁰ – aflătoare în colecțiile Bibliotecii Județene „*Alexandru D. Xenopol*” din Arad.

Încă de la începutul lucrării sale, Vinčențiu Babeș face mențiunea că Andrei Mocioni „*nu s-a impus atenției publice prin scrieri erudite sau opere literare*”, ci a strălucit „*prin fapte și sacrificii... fiind un înfocat luptător politic național, și un mare Mecenat*”¹¹. Căutând să evidențieze în fața academicienilor români originea familiei Mocioni, Vinčențiu Babeș menționează orașul Moscopole, al doilea centru urban din Imperiul Otoman,

⁷ Teodor Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1939, p. 99.

⁸ Vinčențiu Babeș, *Notițe biografice asupra vieții și activității decedatului Andrei Mocioni, membru al Academiei Române*, București, Tipografia Academiei Române, 1883, p. 1.

⁹ George Cipăianu, *op. cit.*, p. 151.

¹⁰ George Popa (1841-1897), pedagog roman. A studiat dreptul la Budapesta și filosofia la Viena, după care a fost desemnat referent școlar al Consistoriului din Oradea. A funcționat și ca redactor-responsabil al ziarului *Albina* (vezi: *Corespondența lui Vinčențiu Babeș (scrisori primite)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976, p. 191, nota nr. 4).

¹¹ Vinčențiu Babeș, *op. cit.*, p. 2.

după Constantinople, oraș locuit în exclusivitate de către aromâni. Venirea Mocioneștilor în Monarhia Habsburgică este datată de către Vincențiu Babeș pe la sfârșitul secolului al XVII-lea, când un reprezentant al familiei Mocioni este menționat în oștirea lui Eugeniu de Savoia, fiind ucis în bătălia de la Zenta din anul 1697, iar un altul, Petru Mocioni, este înscris la 1716 ca fiind preot „*duhovnic de tabără*”¹² în armata aceluiași prinț. Remarcăm faptul că Vincențiu Babeș face precizarea că Mocioneștii părăsesc Balcanii sub presiunea turcilor, pentru „*a se trage cu familiile lor încoace, spre Dacia lui Traian și a se adăposti în Ungaria*”¹³. Firește, mențiunea „*Dacia lui Traian*” este utilizată de către Vincențiu Babeș pentru a încălzi spiritele academicienilor români reușiți la București. Cât despre venirea Mocioneștilor din Moscopole și stabilirea lor în Monarhia Habsburgică, deși Vincențiu Babeș evită să facă o precizare clară legată de vreo dată oarecare, astăzi știm că această deplasare a aromânilor din Balcani către Monarhia Habsburgică este un proces care se petrece pe parcursul mai multor decenii, începând cu sfârșitul secolului al XVII-lea. Mai ales după distrugerea orașului Moscopole din anul 1769¹⁴, aromânii din Balcani¹⁵ se vor stabili fie în Viena și în jurul acesteia, fie în principalele centre comerciale din Ungaria¹⁶, bucurându-se de înlesnirile produse de Edictul de Toleranță din 25 octombrie 1781¹⁷, dar și de protecția oferită de Iosif al II-lea prin

¹² *Ibidem*, p. 3.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Victor Papacostea, *Civilizație românească și civilizație balcanică*, studii istorice, ediție îngrijită și note de Cornelia Papacostea-Danielopolu, studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca, București, Editura Eminescu, 1983, p. 380, nota 79: „*Prima năvălire asupra Moscopolei cu incendiere a avut loc în anul 1769, după cum se vede în Cronica Prodromului: «În anul 1769 n-au dat nimeni nici o para (adică nu s-a dat nici o donație la mănăstire), deoarece în anul acesta au venit (turco-albanezii) și au jefuit mănăstirea și orașul, iar multe case au ars»*”... iar mai jos: „*În iunie 1769 ziua anuală a târgului, nici un obol nu s-a adunat, deoarece vestita Moscopole s-a ruinat și s-a nimicit pe deplin*”.

¹⁵ Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000, pp. 6-7 (În luna aprilie 1775, Locotenența domnească conscrie 4 categorii de comercianți greci și aromâni: 44 care au depus jurământul față de împărat și plătesc impozite, 3 care urmează să depună jurământul de credință, 4 care sunt supuși sultanului și fac comerț doar cu produse orientale și 20 care sunt supuși sultanului, nu plătesc impozite și nu au dreptul de a face comerț).

¹⁶ D. I. Popovici, *Aromânii ca negustori în sec. XVII și XVIII în Serbia și Austro-Ungaria*, București, Tipografia „Dorneanu”, 1934, pp. 90-95. (În 1874 funcționau în Ungaria 10 companii „grecești” (aromânești n.n.): Tokay, Diószeg, Eger, Eszék, Gyöngyös, Kecskemét, Miskolc, Pesta, Pétervárad și Világosvár).

¹⁷ Ioan Horga, „Edictul de Toleranță și efectele sale în Crișana (1781-1784)”, în *Tentația istoriei în memoria profesorului Pompiliu Teodor*, coordonatori Nicolae Bocșan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, pp. 627-628.

Ordonanța specială din 1783, care decreta, printre altele, că „... rații și grecii neuniți, care se ocupă cu comerțul în regiunea respectivă, în special la Buda, Pesta, Segra, Sânt-Andrei, trebuie să fie păziți în mod special de orice primejdii, pentru că în adevăr ei fac schimb de mărfuri spre marele folos al statului”¹⁸.

Aromânii din Balcani reușiseră să-și păstreze sub turci o mare parte dintre privilegiile de care se bucuraseră în vremea împăraților bizantini, bucurându-se de autonomii locale, de viață spirituală ortodoxă, de acces la educație sau de beneficiile libertății de mișcare și ale colportajului comercial¹⁹. După bătălia de la Lepanto (1571), venețienii pierd controlul comercial asupra Peninsulei Balcanice, iar locul lor va fi preluat de către aromâni. Având obiceiul să se așeze pe lângă drumurile importante, aromânii se vor impune în transportul terestru (cărăușie, caravane etc.) precum și în manufacturarea sau comercializarea unor produse aflate la mare căutare, pornind de la arme, până la țesături, arămuri sau bijuterii. Pe marea rută comercială de la Smedria, la Constantinopol majoritatea hanurilor erau deținute de către aromâni, care „aveau magistrații lor, o poliție interioară, o jandarmerie a caravanelor și a drumurilor (armatoli), erau organizați în bresle, beneficiau de asistență socială, libertate religioasă, învățământ etc.”²⁰.

După anul 1700, orașul Moscopole devine un mare centru economic și cultural, întreținând relații comerciale cu Veneția, Triestul și Lipsca²¹. Într-un studiu geografic publicat la Viena, în anul 1791, sub îngrijirea lui Daniil Ieromonahul și Grigorie Ierodiaconul, sunt menționate 14 corporații care funcționau la Moscopole, printre care cele ale aurarilor, argintarilor, arămarilor, armurierilor, croitorilor, băcanilor, cismarilor, constructorilor și zugravilor, iar autorii studiului menționează, laudativ, starea orașului: „într-un cuvânt exista în Turcia un oraș împodobit cu toate cele ce împodobesc un oraș european”²².

Apogeul dezvoltării economice, sociale, culturale și spirituale a orașului Moscopole se va petrece în anul 1746, când patriarhul Ioasaf al

Conform Edictului de Toleranță din 1781, „*acatolici*” puteau să posede proprietăți, să-și trimită copiii la școală, să practice meserii în interiorul orașelor, să beneficieze de onoruri academice, să dețină funcții civile, să-și construiască biserici etc.

¹⁸ D. I. Popovici, *op. cit.*, p. 87.

¹⁹ Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Peninsula Balcanică (Albania, Macedonia, Epir, Tesalia etc.)*, București, Tipografia „Cultura Neamului Românesc”, 1919, p. 38.

²⁰ Victor Papacostea, *op. cit.*, pp. 365-366.

²¹ Dușan Popovici, *O Țintarima*, Belgrad, 1927, p. 18.

²² *Ibidem*, p. 359, nota 6.

Ohridei, aromân moscopolean la origini, lansează apelul pentru ridicarea unei Academii. Subscrierile sunt de-a dreptul impresionante: mitropolitul Castoriei donează 60.000 de aspri, egumenul mănăstirii Sf. Naum, 12.000, patricienii moscopoleni, 25.000, iar corporațiile, 312.000. Edificarea Academiei era posibilă și datorită faptului că existau numeroși oameni de cultură aromâni la acea vreme în Balcani, începând cu patriarhul Ioasaf al Ohridei, cu mitropolitul Manduca al Castoriei, Ioan Chalkens, Dimitrie Pamperi²³, Teodor Cavalioti²⁴, Constantin Ieromonahul, Daniel Moscopoleanul, Constantin Hagi-Ghiorghe Ceagani etc.

După asedierea și distrugerea Moscopolei, majoritatea aromânilor se vor stabili în Monarhia Habsburgică, păstrând totodată și tradiția organizării lor economice și sociale în corporații. Doar așa se poate explica succesul economic de care se vor bucura numeroase familii de aromâni care se vor stabili în Buda și în Pesta și care vor investi sume fabuloase de bani în proiectarea și ridicarea unor minunate palate, multe dintre acestea dăinuind până în zilele noastre. Palatul Nácó (Naco), de exemplu, ridicat în 1833 și proiectat de către renumitul arhitect Hild József, era considerat la acea vreme cel mai impozant palat din întreaga capitală a Ungariei. Tot de către același celebru arhitect au fost proiectate și palatele Szacelláry (Sachelarie) (1834), Grabovszky (Grabovschi) (1837), Lyka (Lica, posibil Luca) (1844), Bozda Naum (1845) sau Blana Éliás (1846). Existau și familii care posedau mai multe case, cum este cazul familiei Lyka, care avea 15, familia Mocioni, 17, la fel cum este și cazul familiilor Agoraszto, Muráty, Haris, Takátsy, Nedelko, Gozsdu, Náko, Lepora, Filtso sau Theodorovits, care dispuneau de mai multe imobile²⁵.

Vincentiu Babeș prezintă în fața academicienilor români arborele genealogic al familiei Mocioni, arătând că Andrei „*răposatul nostru coleg, a fost al doilea fiu al lui Ioan Mocioni de Foeni*”²⁶. După ce prezintă parcursul educațional al defunctului academician român, Vincentiu Babeș realizează

²³ Dimitrie Pamperi, medic, secretar și profesor la curțile domnești ale Mavrocordaților.

²⁴ Teodor Anastasie Cavalioti (1718-1786), protoiereu al Moscopolei, predicator la tronul Primei Iustiniane a Ohridei (după 1750), profesor și director la Noua Academie din Moscopole, filolog, gramatic, poet. Deși poartă numele de „*Cavalioti*”, Victor Papacostea consideră că s-a născut la Moscopole, deoarece vorbea fluent greaca, macedoromâna și albaneza. În unele lucrări semnează și Teodor Anastasie Cavalioti Moscopolitul. Bursa de studii a lui Cavalioti a fost susținută de către corporația arămarilor. A avut un fiu, botezat cum se obișnuiește la aromâni, cu numele bunicului, care a trăit la Mișcolț, ca preot, refugiat probabil după distrugerea Moscopolei (vezi: Victor Papacostea, *op. cit.*, pp. 374-376).

²⁵ Maria Berényi, *op. cit.*, pp. 8-12.

²⁶ Vincentiu Babeș, *op. cit.*, p. 5.

un admirabil portret literar al acestuia: „*Andrei Mocioni era un bărbat frumos, de statură mijlocie, de temperament vivace, de o eleganță aleasă, cu voce pătrunzătoare; vorbea perfect limbile: latină, germană, maghiară, franceză, sârbă și română, anume și pe cea macedo-română, căci în casa părintească mai vărtos aceasta din urmă se folosea*”²⁷. Referitor la utilizarea dialectului aromânesc în familie, facem precizarea că acest obicei se păstrează în familiile aromânești până în zilele noastre, la fel cum se păstrează și conștiința națională românească, tradiția credinței ortodoxe și, pe cât posibil, căsătoriile exclusive între aromâni.

Carierea politică a lui Andrei Mocioni este menționată de către Vincențiu Babeș ca începând cu demnitatea de subprefect al județului Torontal, la 1843, iar în vremea revoluției pașoptiste atât Andrei, cât și fratele său, Petru, vor urma calea curentului național și pro-dinastic. Teodor Botiș, care în *Monografia familiei Mocioni* citează lucrarea lui Vincențiu Babeș ca fiind principala sa sursă de informare în ceea ce privește realizarea amplului capitol despre Andrei Mocioni²⁸, evidențiază pagubele materiale suferite către Andrei și Petru Mocioni, care se retrag de la moșia din Foeni din calea revoluționarilor: „*La 4 mai 1849, maiorul Ludovic Hank, din armata maghiară, dă ordin sublocotenentului Matei Reindl să confişte pentru stat moșia din Foeni a familiei Mocioni. Caii și vitele să le transporte la Uj-Pécs. Revoluționarii au făcut pagube în Foeni evaluate la 20.133 florini și 20 de creițari*”²⁹. Având în vedere faptul că Teodor Botiș citează aceste date din procesul-verbal al „*comisiunii împărătești*” elaborat la 17 octombrie 1849, suntem îndreptățiți să considerăm că frații Andrei și Petru Mocioni au fost despăgubiți pentru pagubele suferite.

Atitudinea pro-dinastică a lui Andrei Mocioni, dar și insistențele unui alt mare aromân, episcopul Andrei Șaguna, îl determină pe Andrei Mocioni să accepte oferta imperială de a deveni comisar împărătesc pentru întregul Banat, în luna septembrie a anului 1849, demnitate din care va demisiona în anul 1852, ca urmare a politicii reacționare a guvernului imperial absolutist. În anul următor acceptă președinția Comisiei centrale din Timișoara însărcinată cu introducerea cadastrării în Banat, dar în anul 1856 se retrage, împreună cu fratele său, Petru, din toate demnitățile imperiale³⁰.

La 1 octombrie 1858 se petrece un eveniment nefericit în familia Mocioni, fratele lui Andrei, Petru, fiind asasinat la Budapesta. Andrei se

²⁷ *Ibidem*, p. 6.

²⁸ Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 31, nota 1.

²⁹ *Ibidem*, p. 32, nota 1.

³⁰ Vincențiu Babeș, *op. cit.*, pp. 8-11.

retrage la moșia din Foeni, iar după scurgerea anului de doliu, se căsătorește cu Laura Cernovici, din familia nobiliară de Macea și Orosinul Mic. Începând cu anul 1860, Andrei Mocioni este numit ca membru în Senatul imperial, reprezentând întreg Banatul. Alături de Andrei Mocioni, din Senat mai făceau parte Andrei Șaguna, ca reprezentant al românilor din Principatul Transilvaniei și de baronul Nicolae Apostol de Petrino, care-i reprezenta pe românii bucovineni. Remarcăm faptul că toți trei reprezentanții românilor din Senatul imperial erau de origine aromânească, acest lucru datorându-se în principal faptului că toți trei erau considerați ca fiind aristocrați.

Vincentiu Babeș prezintă în fața colegilor academicieni de la București doctrina politică pe care Andrei Mocioni o va susține în Senatul imperial: „... *Austria trebuie să se desfacă totalmente de Germania, trebuie să abandoneze totalmente tendința de a germaniza popoarele Orientului, trebuie să înceteze de a se identifica cu interesele claselor și popoarelor privilegiate și de a se sprijini exclusiv pe acestea; trebuie să-și pună ca bază a reconstrucției și consolidării sale interesele tuturor popoarelor și naționalităților, principiul egalității de drept național, politic, confesional și cultural pentru toate popoarele ei*”³¹.

Vincentiu Babeș nu insistă asupra anumitor divergențe apărute între Andrei Mocioni și baronul Petrino în ceea ce privește autonomia Bucovinei³², dar evidențiază colaborarea celor trei reprezentanți ai românilor în Senatul imperial în ceea ce privește susținerea limbii și naționalității ca patrimoniu sacru al popoarelor din Monarhie. Vincentiu Babeș le prezintă colegilor academicieni implicarea lui Andrei Mocioni în cazul secetei din anul 1863 care a calamitat întreg Banatul, provocând foametea din anul următor, insistând asupra implicării românilor din Principatele Unite care „în ședința Camerei de la 26 februarie 1864, văzurăm pe domnul C. A. Rosetti propunând un ajutor de 3.000 de galbeni, ajutor care a urcat apoi la suma de 6.000 de galbeni”³³.

Bursele oferite tinerilor studenți români de către Andrei Mocioni, precum și de către ceilalți membri ai nobilei familii Mocioni sunt evidențiate de către Vincentiu Babeș³⁴, după cum sunt menționate și

³¹ *Ibidem*, p. 13.

³² Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 37.

³³ Vincentiu Babeș, *op. cit.*, pp. 19-20.

³⁴ *Ibidem*, p. 18. Vezi și Teodor Botiș, *op. cit.*, pp. 94-95, nota 4: „În anul școlar 1865-1866 familia Mocioni avea 36 bursieri studenți la universitățile din Viena și Budapesta, la Academiiile de drept din Oradea și Dobrițin și la liceele din Budapesta, Orade, Dobrițin, Arad, Timișoara, Seghedin, Lugoj, Nagy-Körös («Crișul-Mare»), Szarvas și Vârșeț și unul:

preocupările lui Andrei Mocioni în ceea ce privește înființarea ziarului „*Albina*” la Viena, în anul 1866. Este cunoscută implicarea lui Vincențiu Babeș atât în ceea ce privește distribuirea stipendiilor școlare către tinerii români din Banat și Transilvania – toți reprezentanții familiei Mocioni având încredere în distinsul intelectual bănățean – cât și în legătură cu apariția ziarului „*Albina*”, Vincențiu Babeș fiind prim-redactorul publicației în perioada budapestană a apariției sale (1869-1877)³⁵.

„*Daco-românismul*” lui Andrei Mocioni este precizat de către Vincențiu Babeș pe parcursul întregii lucrări, autorul menționând că „*Politiia din Arad și din Lugoj, la cari puncte se concentra activitatea noastră, denunța mereu că – «se lucrează de Daco-românia, pe care Mocioni tinde a o înființa mai întâi în Biserică».* Cu ochii mei am văzut raportul oficial...”³⁶. Strădanile lui Andrei Mocioni pentru unitatea politică și culturală a românilor din Monarhie sunt evidențiate în fața academicienilor de la București, însă cel mai generos spațiu îl alocă Vincențiu Babeș luptei pentru reînființarea Mitropoliei Ortodoxe a Ardealului și pentru separația ierarhică și patrimonială de sârbi. Firește, această abordare se datorează în primul rând faptului că, alături de Mocionești, Vincențiu Babeș a fost implicat direct în această acțiune de „*emancipare a Bisericii române de jugul bisericesc și cultural străin de 170 de ani*”³⁷. Vincențiu Babeș declară, răspicat, în fața academicienilor români că „*restaurarea mitropoliei române ortodoxe în Transilvania, Banat și Ungaria eminent este opera și meritul lui Andrei Mocioni*”³⁸. Atitudinea dușmănoasă a sârbilor în legătură cu negocierile privind separația patrimonială îl mâhnește profund pe Andrei Mocioni, la fel cum îl mâhnesc și eternele neînțelegeri dintre ierarhii români ortodocși și greco-catolici din Monarhie. Andrei Mocioni pledează pentru evitarea disputelor confesionale, care riscă să-i împartă pe români în două tabere ireconciliabile: „*... mitropoliții români Șuluțiu din Blaj și cu Șaguna din Sibiu, tot pentru zăpăceala ce întâmpina cauza națională, se atacau și*

Nicolae Popescu, la Academia de pictură din Roma, având acesta din bugetul familiei un stipendiu de 655 floreni, la care Andrei Șaguna a mai dat din al său 1.200 fl. Între bursierii familiei Mocioni aflăm pe fruntașii de mai târziu: arhiepiscopul Filaret Filip Musta, Pavel Rotariu, Victor Babeș, Asvram Berlogia, consilier la Curtea de Casație din Pesta, Ilie Trăilă, Nicolae Oncu, Coriolan Brediceanu, Damian Dragonescu, Mihai Șerban, Vasile (Ladislau) Paguba, Terentie Rațiu, Ștefan Perian, Ioan Ionașiu, Lazăr Petrovici, profesor la Preparandia din Arad, Gheorghe Jianu, Liuba Gruia, Ioan Pipoș, Vasile Nemoianu, Mihai Buneu (1863), Lazar Gataianțu, Ioan Simonescu și alții”.

³⁵ Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 96.

³⁶ Vincențiu Babeș, *op. cit.*, p. 27.

³⁷ *Ibidem*, p. 31.

³⁸ *Ibidem*, p. 34.

*înferau reciproc, prin ziare și broșuri, de lași și trădători, și-apoi amândoi veneau prin epistole a se plânge și scuza înaintea lui Mocioni, care în toate părțile încerca să facă pe mijlocitorul – mai totdeauna fără succes*³⁹. Însă, dincolo de disputele confesionale, Andrei Mocioni rămâne un ortodox convins, în cea mai bună tradiție aromânească, iar la edificarea bisericii mitropolitane din Sibiu, familia Mocioni contribuie cu generoasa sumă de 60.000 de coroane aur⁴⁰.

În finalul lucrării, Vincențiu Babeș conchide: „*Andrei Mocioni, bărbatul cu stare și cu înaltă cultură socială ... a luptat și s-a expus pentru o idee mare, pentru recunoașterea drepturilor poporului român, a drepturilor de existență și dezvoltare și prosperitate națională în patria sa străbună*”⁴¹.

BIBLIOGRAFIE

Babeș, Vincențiu, *Notițe biografice asupra vieții și activității decedatului Andrei Mocioni, membru al Academiei Române*, București, Tipografia Academiei Române, 1883.

Berényi, Maria, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000.

Bodea, Cornelia, „Acum o sută de ani...”, în *Hotarul* (Arad), anul V, nr. 5, mai 1938, p. 204.

Bogdan, Doru, *Preparandia din Arad în conștiința cultural-istorică a epocii sale 1812-2012*, Arad, Editura Nigredo, 2012.

Botiș, Teodor, *Monografia familiei Mocioni*, București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1939.

Cipăianu, George, *Vincențiu Babeș (1821-1907)*, Timișoara, Editura Facla, 1980.

Corespondența lui Vincențiu Babeș (scrisori primite), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976.

Horga, Ioan, „Edictul de Toleranță și efectele sale în Crișana (1781-1784)”, în *Tentația istoriei în memoria profesorului Pompiliu Teodor*, coordonatori Nicolae Bocșan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003.

³⁹ *Ibidem*, p. 38.

⁴⁰ Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 83.

⁴¹ Vincențiu Babeș, *op. cit.*, p. 43.

Iorga, Nicolae, *Istoria românilor din Peninsula Balcanică (Albania, Macedonia, Epir, Tesalia etc.)*, București, Tipografia „Cultura Neamului Românesc”, 1919.

Papacostea, Victor, *Civilizație românească și civilizație balcanică*, studii istorice, ediție îngrijită și note de Cornelia Papacostea-Danielopolu, studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca, București, Editura Eminescu, 1983.

Pervain, Iosif, *Studii de literatură română*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1971.

Popeangă, Vasile, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821-1867)*, Arad, 1979.

Popovici, D. I., *Aromânii ca negustori în sec. XVII și XVIII în Serbia și Austro-Ungaria*, București, Tipografia „Dorneanu”, 1934.

Popovici, Dușan, *O Țintarima*, Belgrad, 1927.

Vesa, Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1701-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006.

Secvențe cazone de la începuturile administrației românești în Arad: manifestări antiromânești și atitudinea autorităților militare române în 1919

Military Sequences from the Beginnings of the Romanian Administration in Arad: Anti-Romanian Manifestations and the Attitude of the Romanian Military Authorities in 1919

*Dr. Iulian Stelian BOȚOGHINĂ
Depozitul central de arhivă al
Arhivelor militare naționale române*

Abstract.

Exploring and capitalizing on unpublished documents from the military archives, the author initiates the series of articles, meant to outline the daily realities of Arad in the first months after the establishment of the Romanian administration. The study analyses the events generated by the interference between the people of Arad and the Romanian military authorities, lived and recorded until the end of 1919.

The events and actions that took place until the end of 1919 remain evidence of a visible anti-Romanian attitude, so the Romanian military authorities were determined to take all measures to prevent hostile reactions and to prevent the enemy's counteroffensive.

In conclusion, the author intention is to emphasize that in the politico-military circumstances that marked the beginnings of the Romanian administration in Arad, the documents included the unnatural events, namely incidents that by their development and consequences exceeded the limits of the order.

Keywords: *The Great War, Great Union, Arad, Romanian administration, Romanian army, Hungarian Bolshevism.*

Explorând și valorificând documente inedite teaurizate în arhivele militare, într-o serie de articole ne propunem să conturăm aspecte ale realităților cotidiene din urbea arădeană în primele luni de la statornicirea administrației românești, îndreptându-ne atenția asupra întâmplărilor generate de interferența dintre arădeni și autoritățile militare românești, trăite și consemnate până la sfârșitul anului 1919.

În această parte de lume, 1919 a fost anul profundelor mutații geopolitice și tumultoaselor metamorfoze psiho-sociale, despote în anii grei ai Marelui Război și răbufnite începând cu 1917, odată cu bulversările sociale.

De la sfârșitul anului 1918, revoluțiile naționale aveau să amplifice prefacerile lumii, care i-au aflat pe românii arădeni printre fruntașii mișcării naționale¹.

Așezați într-o zonă de interferență etnică și culturală², arădenilor le-a fost hărăzit să trăiască deplin repercusiunile confruntărilor militare din anul 1919, provocate de antagonismul dintre Ungaria și statele succesoare defunctului Imperiu austro-ungar. După negocierile dintre unguri și români desfășurate în orașul de pe Mureș³, după participarea arădenilor la Alba

¹ De referință Doru Sinaci, „Impunerea Aradului în fruntea luptei politice a românilor transilvăneni și radicalizarea discursului politic inter-românesc”, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrația românească arădeană. Studii și comunicări*, vol. I, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2010, pp. 69-98; Idem, „De la elite, la popor. Preocupările tribunștilor arădeni pentru modernizarea și democratizarea Partidului Național Român”, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana. 95 de ani de la Marea Unire*, vol. VII, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 115-181; Idem, „Caracteristicile mișcării tribuniste la Arad. 1890-1900”, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana. 100 de ani de la Marea Unire*, vol. XIV, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2019, pp. 94-124; Idem, „Discursul politic al românilor transilvăneni în preajma Marelui Război”, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul II, 2016, nr. 2, pp. 100-111; Idem, „Aradul – cea de-a treia capitală politică a românilor din Monarhia Habsburgică”, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul III, 2017, nr. 3, pp. 99-109; Corneliu Pădurean, „Adunarea populară românească de la Arad, din noiembrie 1908”, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul II, 2016, nr. 2, pp. 90-99; Ioan Tuleu, „Lupta națională în satele din Câmpia Crișului Alb”, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul III, 2017, nr. 3, pp. 66-98; Sorin Bulboacă, „Implicarea curticenilor în mișcarea națională în epoca modernă”, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul IV, 2018, nr. 4, pp. 119-124; Marius Grec, *Arad – Capitala politică a Marii Uniri. Argumente*, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul IV, 2018, nr. 4, pp. 201-213.

² Aurel Ardelean, „Aradul – istorie și cultură”, în Marius Grec (coord.), *95 de ani de la Marea Unire (culegere de studii). Volum omagial*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 10-12; Corneliu Pădurean, „Județul Arad, înainte și după Tratatul de la Trianon. Realități demografice”, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul VI, nr. 6, 2020, pp. 63-79.

³ Sorin Bulboacă, „Tratatul româno-maghiar de la Arad (13-14 noiembrie 1918)”, în Marius Grec (coord.), *95 de ani de la Marea Unire (culegere de studii). Volum omagial*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 13-39; Maria Alexandra Pantea, „Aradul între Marea Unire și extinderea suveranității statului român asupra lui”, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana. 95 de ani de la Marea Unire*, vol. VII, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 337-339.

Iulia⁴ și fulminația ungarilor asupra românilor iscată la sfârșitul anului de grație 1918⁵, s-a sperat ca trupele franceze să aducă liniștea în Arad⁶. Zadarnic însă, căci interesele hegemonice ale puternicilor momentului au continuat să întrețină vrajba între localnici, singura speranță îndreptându-se către armata României⁷.

Pentru a limita consecințele crizei socio-economice și politice, Consiliul Dirigent a dezbătut situația din Arad în ședința din 12 mai 1919, solicitându-se „ca trupele române să ocupe orașul”⁸, ceea ce avea să se înlăptuiască după numai câteva zile⁹. Însă misiunea pacificării avea să se deruleze de-a lungul a mai multor luni, pericolul confruntărilor fiind potențat de asaltul ungarilor, care era în plină desfășurare nu departe de hotarele orașului¹⁰.

Mărturie în acest sens rămân faptele și evenimentele petrecute în timpul care s-a scurs până la sfârșitul anului 1919, dovezi ale unei vizibile atitudini antiromânești, despre care vom relata în rândurile de mai jos, așa cum au rămas consemnate în documentele din fondul de arhivă constituit de

⁴ Stelean-Ioan Boia, *Marea Unire de la 1918. Locul și rolul Aradului*, în Marius Grec (coord.), *95 de ani de la Marea Unire (culegere de studii). Volum omagial*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 146-156.

⁵ Traian Mager, *Contribuții la istoria Unirii 1918-1919. Jurnal*, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1939, p. 61, Maria Alexandra Pantea, *op. cit.*, pp. 339-340.

⁶ Maria Alexandra Pantea, *op. cit.*, pp. 340-341; Andrei Ando, Mihaela Ozarhevcici, *100 de ani de la ocuparea Aradului de armata franceză. Ce au cerut arădenii îngrijorați!?*, pp. 109-123, în <https://trivent-publishing.eu/libri/comunicare/12.%20Andrei%20Ando.pdf> (accesat 01.05.2022).

⁷ Pe larg în Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, București, Editura Enciclopedică, 1994; Cornel Grad, „Contribuția armatei române la preluarea și consolidarea „Imperiumului” în Transilvania (noiembrie 1918 – iunie 1919)”, în Marius Grec (coord.), *95 de ani de la Marea Unire (culegere de studii). Volum omagial*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 215-261; Constantin I. Stan, „Trecerea Tisei de către armata română (30 iulie 1919) în conștiința contemporanilor”, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrația arădeană. Studii și comunicări*, vol. III, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011, pp. 179-189.

⁸ Maria Alexandra Pantea, *op. cit.*, pp. 342-343.

⁹ Vasile Dudaș, „Relatări despre intrarea armatei române în orașul Arad în paginile gazetei lugojene «Drapelul»”, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul V, nr. 5, 2019, pp. 83-87 și în Iulian Stelian Boțoghină, „Colonelul Pirici – olteanul care a eliberat Aradul (1919)”, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul III, nr. 3, 2017, pp. 166-185, 259-295.

¹⁰ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *op. cit.*, pp. 207-248.

Comenduirea garnizoanei Arad^{**}. Acestor acțiuni li s-a răspuns pe măsură, autoritățile militare românești fiind astfel determinate să ia toate măsurile pentru a preîntâmpina reacțiile ostile și pentru a preveni contraofensiva inamicului.

Agresiunile morale și fizice asupra populației românești au continuat și după instalarea administrației românești, faptele reclamate autorităților militare române rămân dovada tensiunii trăite de românii arădeni.

Despre un asemenea caz avea să reclame Nicolae Ilca, un român greco-ortodox, care la 2 iunie 1919 mărturisea că de când românii au ocupat Aradul, se simțea mult ușurat de spaimă și neazuri, povestind cu amar despre cele pățite de soția sa, care cu bucurie și-a afișat cocarda tricoloră: «În duminică, când în curtea bisericii a fost sfințită armata română, îndată din ziua aceea m-am simțit îndreptățit a pune tricolorul român și după mine l-a pus și soția mea. Fiind portăreasă la poștă, în cea zi a plecat la serviciu, o altă femeie, care încă e acolo ca portăreasă, s-a dus la ea și i-a zis: „No, și tu ți-ai pus banda neamului”, la care ea a răspuns: „De ce vă doare asta pe voi, pentru ce nu luați jos cea de pe casă și poștă?”, la ce ea a răspuns: „Nu face nimic, îl vom lua și acela și-l vom rupe. Când a venit acasă a plâns și a zis că de când a pus tricolorul, de atunci toți o urăsc, de la unul până la unul și tot despre români vorbesc. Astfel, pe mine m-a durut foarte că noi și acum trebuie să suferim de aceste, când ne ținem de România Mare. Toate aceste, că se comit tot felul de vorbe batjocoritoare la poștă cu românii, le adevăresc eu»¹¹.

Peste alte câteva zile, pe 6 iunie 1919, maiorul Ioanovici, comandantul Batalionului I din Regimentul 6 vânători, a raportat că în noaptea de 4 spre 5 iunie 1919 soldatul Mihai Ardeleanu din Regimentul „Crișan” nr. 3 a fost atacat de o bandă de unguri, amenințat cu revolverul și bătut până la sânge. Soldatul a scăpat neîmpușcat grație faptului că a lovit pe atentator peste mână, acestuia căzându-i revolverul. Soldatul a fost salvat prin intervenția a doi soldați grăniceri. În urma atentatului, un individ a fost arestat, însă în urma cererii Comandamentului trupelor franceze, acesta le-a fost înaintat pentru continuarea cercetărilor¹².

^{**} în cuvinte cât mai simple, „Comenduirea garnizoanei” este instituția militară care coordonează și gestionează treburile administrative dintr-o localitate în relațiile dintre unitățile militare, dintre acestea și autoritățile civile, inclusiv asigurarea ordinii și siguranței cetățenilor în situații de criză.

¹¹ Depozitul central de arhivă al Arhivelor militare naționale române, fond *Garnizoana Arad*, dosarul nr. 9, f. 67.

¹² Idem, dosarul nr. 8, f. 68.

În dimineața aceleași zile de 6 iunie 1919, zi de târg în oraș, pe la orele 10, o parte din populație a fost foarte animată de sentimentul antiromânesc, purtând chiar un steag în culorile naționale ungurești. Stare de spirit care i-a împins la manifestări șovine, dedându-se la insulte contra populației românești, mai ales în fața soldaților și ofițerilor, strigând: „Trăiască Ungaria Mare! Jos România!”. O bandă dintre aceștia a devenit chiar agresivă, voind să prindă câțiva soldați, fugărindu-i. Pe doi dintre soldați au reușit chiar să-i prindă, și nu mult a lipsit să le scoată ochii și să-i omoare dacă nu ar fi intervenit populația românească rurală, venită și ea la târg.

Anunțat imediat de cele întâmplate, comandantul Batalionului 1 vânători s-a prezentat imediat șefului de stat major al Comandamentului trupelor franceze care, după ce i-a expus situația, a ordonat grabnica trimitere a unei patruli mixte condusă de un ofițer francez de la Siguranță pentru a opera arestările ce se impuneau.

La apropierea patrului, însăși Poliția a dat de veste atentatorilor ca să fugă, ceea ce au și făcut. Caporalul român atacat a recunoscut în mulțime pe capul bandei, însă atunci când patrula, prin ofițerul francez, a dat să-l aresteze, toată populațiunea ungurească a sărit și a împiedicat acțiunea, astfel că patrula nu a reușit să facă nicio arestare, atentatorii răspândindu-se în oraș¹³.

A doua zi, pe 7 iunie 1919, starea de agitație s-a menținut, provocând panică între românii arădeni. În această atmosferă tensionată, maiorul Ioanovici primea informații de la populația românească alarmată, cum că în Aradul Nou se forma o gardă cu intențiunea de a ataca trupele române și că de o săptămână tinerii din Arad tot mergeau acolo pentru a se înrola¹⁴.

Informațiile erau confirmate de persoane de încredere, care mai spuneau că populația dușmană a luat hotărârea de a ataca în special pe ofițerii români, circulând zvonul că s-au pus chiar premii.

Totodată, în oraș circula informația că în ziua de 6 iunie un curier ungar sosise de la Paris cu vestea că Aradul avea să rămână Ungariei. Știrea a stârnit și mai mult spiritul revanșard al populației maghiare, care nu a întârziat să se manifeste și mai arogant, și mai cutezătoare și mai impulsivă. Informația fusese lansată de către unul dintre fruntașii intelectuali locali.

În același timp, informația că la Seghedin s-ar forma un corp de jandarmi unguri cu intenția de a ataca Aradul, a crescut starea de tensiune din rândul populației ungurești. Se spunea că pentru a nu fi identificați,

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, f. 65.

jandarmii erau echipați în uniforme franțuzești, știre pornită de la faptul că doi jandarmi unguri care serviseră înainte în Arad, fuseseră văzuți și recunoscuți chiar dacă erau echipați cu uniforme franțuzești.

În climatul tensionat determinat de aceste știri, în noaptea de 6 spre 7 iunie, lucrătorii din gară au insultat și amenințat jandarmii români, liniștindu-se numai după intervenția patrulelor din sector¹⁵.

Imediat în aceeași zi, maiorul Ioanovici a dat ordin căpitanului Traian Iliescu să cerceteze și să afle numele curierului ungar care venise de la Paris cu știrea despre cedarea Aradului către Ungaria, de unde avea și ce cercuri pariziene dețineau informația, respectiv cine era personalitatea cu care vorbise dr. Nemet în acea chestiune.

Executând ordinul primit, căpitanul Traian Iliescu a raportat încă din aceeași zi că ungurii țineau la secret pe curierii lor, așa că nu reușise să-i afle numele curierului venit de la Paris, deci nu a putut afla informații privitoare la cercurile pariziene în care circulau informațiile referitoare la Arad.

Mai departe, căpitanul a raportat că știrea despre dr. Nemet o avea de la dr. Barbură, care avea informația de la „președintele Curții de Apel ungar Socolți (Szokoltzay), drept pentru care dr. Barbură a cerut discreție”¹⁶.

Tot în aceeași zi de 6 iunie 1919, sublocotenentul Simionescu, adjutantul comandantului Batalionului I, a raportat comenzii batalionului că ajungând la Comandament pe la ora 17, la intrare l-a întâmpinat caporalul de gardă Cucuvă Ion, care l-a informat că portarul clădirii a adresat cuvinte injurioase ofițerilor români și la adresa armatei române¹⁷.

Detaliind cele întâmplate, caporalul Cucuvă Ion a declarat că pe la orele 17, pe când se afla cu santinela de la Comandament l-a văzut venind pe adjutantul comandantului, fapt pentru care le-a spus „țivililor” prezenți să se dea la o parte. Printre „țivili” se găsea și portarul de la Prefectură, care a răspuns că nu vrea să știe de ofițerii români, căci „duminică vine armata ungurească și ne arată ei”¹⁸.

Atunci, sublocotenentul l-a chemat pe portar în biroul său, unde acesta s-a legitimat ca fiind Odolbert Balint, servitor la Prefectura maghiară. Invitat să declare ce are de spus, a răspuns că nu avea timp, căci îl așteptau șefii săi, după care a zis că nu a băgat în seamă vorbele caporalului și nici nu a răspuns în vreun fel. După ce sublocotenentul i-a dat drumul, a observat că

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, f. 64.

¹⁷ *Ibidem*, f. 70.

¹⁸ *Ibidem*, f. 71.

portarul nu s-a dus la serviciu, ci s-a dus să mănânce¹⁹, deci nici gând să fie așteptat de către superiorii săi.

În această perioadă, ofensele sentimentului românesc au avut și manifestări segregacioniste, așa cum aveau să reclame Gheorghe Dan și Petru Popa, muncitori la Fabrica de vagoane, domiciliați pe strada Koszova, la nr. 20²⁰.

Pe 19 iulie 1919, cei doi s-au adresat „domnului Piriciu, vice-colonel comandantul armatei române” pentru a reclama că patronatul îi discriminează pentru că sunt români, jeluindu-se că lucau în fabrică de peste opt ani de zile, timp în care munca lor a fost „nesanționabilă”. Însă, în ultimele trei luni, pentru că nu au vrut să se înroleze în Armata Roșie, conducătorii fabricii i-au dat afară sub pretext că n-ar mai fi de lucru, rămânând „pieritori de foame”. Dacă pe ei i-au dat afară sub asemenea justificare, în schimb au angajat pe toți ungurii bolșevici, care se refugiau tot mereu din Armata Roșie, scriind că chiar în zilele din urmă au primit la lucru vreo zece unguri.

În următoarele rânduri, cei doi petiționari au mai scris că dincolo de concedierea românilor, patronatul fabricii trage din plata muncitorilor anumite procente pentru Armata Roșie, drept pentru care au cerut să li se facă dreptate și „vice-colonelul” să intervină ca să fie „luați iarăși în lucru, pentru că altcum, în lipsă de lucru suntem pieritori de foame”.

În încheiere, cei doi au solicitat ca patronatul să înceteze să mai tragă procente din plata săptămânală a muncitorilor în favoarea Armatei Roșii, isprăvind petiția într-o notă retorică, declamând patriotic: „căci doară nu noi, cu munca noastră să susținem pe dușmanii țării noastre, numiți armata roșie? Nu-i destul că până am fost în fie iertata Ungarie, au făcut cu noi, cu românii, ce au voit, ci și acum în România Mare să se mai continue cu noi aceste stări umiltoare și dușmănoase?”²¹.

După numai o zi, la 20 iulie 1919, la Comenduire s-a prezentat un arădean, pe nume George Mihuță, care a declarat că în acea zi, trecând podul peste Mureș ca să ajungă în Cetate, concitadinul Faragoș l-a oprit pentru a-i cere foc să-și aprindă pipa. Ocazie cu care au intrat în vorbă pe ungurește, între altele acesta i-a zis că nu vor trece nici două săptămâni și Aradul va fi al ungarilor, care vor veni din trei părți în contra românilor: dinspre Pesta, dinspre Seghedin și sârbii de altă parte. În declarație, George Mihuță a mai scris: „Mi-a spus mai departe și acea că el de aceea a venit

¹⁹ *Ibidem*, f. 70.

²⁰ *Ibidem*, f. 285.

²¹ *Ibidem*.

aicea pe la cetate, ca să vadă ce fac trupele, să duc toate și vin altele, că a auzit că nu mai vin alte trupe”²².

Climatul încordat, inevitabil a creat mediul propice prin care s-a speculat tensiunea din societatea arădeană în interes personal. Astfel, la 1 iunie 1919, comandantul Comendurii Pieței Arad, funcție ocupată pe atunci de către căpitanul Dumitrescu, a primit ordin să cerceteze reclamația îndreptată împotriva lui Ferencz Josef, acuzat de proprietar că a provocat stricăciuni locuinței închiriate. Proprietarul era român, acesta reclamând totodată că în toiu discuțiilor, fostul chiriaș ar fi adresat cuvinte înjositoare la adresa armatei române²³.

Chemându-l pe Ferencz Josef la fosta locuință, căpitanul avea să raporteze că din cercetarea întreprinsă s-a constatat confuzia stârnită de reclamant cum că fostul său chiriaș ar fi insultat armata română. În privința pagubelor produse, reclamatul a achitat pe loc despăgubirile cerute de proprietar, acesta declarându-se satisfăcut²⁴.

Până spre sfârșitul lunii următoare nu au mai fost raportate asemenea incidente.

Spre sfârșitul lunii iulie, Barbu Nicolae, militar din Regimentul 2 „Vâlcea”, a raportat că în data de 26 iulie 1919, pe când era în patrulă schimbul al II-lea, de la ora 6 la 9 seara, a venit la el un băiat ardelean cu tricolorul românesc la piept, care l-a întrebat ce este. După ce i-a răspuns că este patrulă, băiatul ardelean i-a spus că un ungur i-a zis cu reproș „că de ce necinstește familia ungurească de poartă tricolorul la piept, și că el nu vrea să știe de armata română, și niciodată nu are să câștige România ceea ce a capturat până acuma, și caută a băga dezordine în familiile române”.

După ce a auzit spusele băiatului, Barbu Nicolae s-a dus la ungur acasă, de unde l-a luat sub escortă și l-a dus la Comenduire²⁵.

La Comenduire, cauza a fost cercetată a doua zi, pe 27 iulie 1919, întocmindu-se un proces-verbal în care s-a consemnat că după ce împrecinatul, pe nume Basch Iosif, locuitor în Arad, strada Bercsenyi Miklos 18, a fost întrebat asupra chestiunii, acesta a declarat că era „în societate” la familia Wisler, strada Bercsenyi 16, unde a făcut cunoștință cu un individ al cărui nume nu-l cunoștea, decât atât că-l chema Alexandru. În discuție, între altele au vorbit și de culorile națiunilor, el spunând că îi plac mai tare culorile ungurești. La replica lui Alexandru cum că „aceia și așa nu plătesc

²² *Ibidem*, f. 142.

²³ *Ibidem*, f. 72.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Idem*, dosarul nr. 6, f. 115.

nimic că și așa e România mare”, el a răspuns: „eu cu aia nu am nimic, că mie totuși ăștia culori îmi plac”²⁶.

Printre primele măsuri impuse pentru păstrarea ordinii în oraș, a fost strângerea armelor albe și de foc și munițiilor de la populația civilă și de la instituțiile nemilitarizate. Cu toate astea, au continuat atacurile armate asupra militarilor români și asupra instituțiilor publice.

În acest scop, Comandamentul trupelor din Transilvania a emis Ordonanța nr. 3 (modificată) din 4 mai 1919, prin care s-a interzis purtarea sau păstrarea oricărui fel de arme de foc sau arme albe, a oricărui fel de muniții sau explozibile în zona de operații²⁷.

Posesorii unor asemenea arme și munițiuni erau obligați, ca în termen de trei zile de când populația avea să ia cunoștință de prevederile ordonanței, să le predea comandamentului militar cel mai apropiat, primind în schimb o adeverință.

Contravenienții de bună credință aveau să fie judecați și condamnați de curțile marțiale, cu închisoare până la zece ani și cu amendă până la 10.000 de lei, oșebit de urmărirea și pedepsirea lor, conform legilor, ca rebeli, spioni sau trădători, în cazul în care se dovedea că purtau sau ascundeau armele cu intenția de a se servi de ele, sau a le pune la dispoziția altora, pentru a se complota contra armatei române sau a locuitorilor români. Același regim juridic se aplica complicilor și tăinuitorilor, prin ale căror fapte s-a ajutat sau facilitat ascunderea armelor, considerându-se coautori, adică aveau să fie pedepsiți întocmai ca și contravenienții principali.

Constatarea contravenirilor la ordonanță era în sarcina comisarilor regali, pretorilor, comandanților de piață, ofițerilor de jandarmi și ofițerilor de poliție judiciară.

Ordonanța a fost publicată în presă, a fost afișată în toate comunele și la sediul curților marțiale, pretoratelor, la comenduirile de piață, la posturile de jandarmi și primării, aducându-se la cunoștință obștească și prin bătaie de tobă²⁸.

Cu toate măsurile luate, atacurilor asupra militarilor români au continuat, ceea ce l-a determinat pe colonelul Pirici ca la 20 mai 1919 să dea ordin către toate unitățile din Garnizoana Arad „ca nici un soldat să nu mai umble prin oraș nearmat. Toți vor avea arma cu ei”²⁹.

După aproape trei săptămâni de la emiterea ordonanței, pe 22 mai 1919, directorul Direcției regionale CFR Arad a făcut cunoscut că portarul

²⁶ *Ibidem*, f. 116.

²⁷ Idem, fond *Comandamentul trupelor din Transilvania*, dosarul nr. 153, f. 73.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Idem, fond *Garnizoana Arad*, dosarul nr. 9, f. 1.

și casierul dețineau câte un revolver pentru apărare în caz de nevoie, solicitând emiterea de urgență a legitimațiilor de port-armă pentru a intra în legalitate. Cererea a fost aprobată la 1 iunie 1919³⁰.

La 2 iunie 1919 a fost transmis ordinul Marelui Cartier General prin care se arăta că bandele înarmate care atacă populația și arma română nu erau considerate ca trupe organizate. În consecință, membrii bandelor înarmate nu aveau să fie tratați după legile care se aplicau în războiul trupelor regulate, prin urmare ordinul era ca toate bandele să fie fără milă complet și radical exterminate³¹.

În contextul determinat de acțiunea bandelor înarmate și starea de tensiune care apăsa populația românească, autoritățile militare române nu aveau cum să dea curs solicitărilor venite de la persoanele particulare de a li se restitui armele. În acest sens, la 10 iunie 1919, la Comandamentul trupelor române din Arad a fost primit ordinul prin care se făcea cunoscut că nu se aproba restituirea armelor particulare către proprietari, acțiunea amânându-se pentru o dată care avea să se comunice ulterior, hotărârea urmând să fie transmisă și Comandamentului trupelor franceze³².

Acțiunea de strângerea armamentului de la populația din Arad și predarea către autoritățile militare, s-a încheiat la 29 august 1919, cantitatea fiind contabilizată la 107 arme de vânatoare, 67 arme Flobert, 24 săbii militare, 12 săbii pentru duel, 26 pistoale și una mască pentru duel³³.

Însă nevoile provocate de situația politico-militară dintr-un oraș de graniță, unde inamicul continua să provoace instabilitate, au obligat instituțiile publice să solicite aprobare pentru înarmarea propriilor funcționari. Așa cum avea să o facă Direcția Financiară Arad, care s-a adresat Comandamentului Pieții Arad la 4 septembrie 1919, pentru a face cunoscut că încă de la intrarea trupelor franceze în Arad s-a dat ordin pentru depunerea și strângerea armelor și muniției de la populație, astfel că personalul finanțist a fost nevoit să depună armele de serviciu. Cum finanțistii trebuiau să facă serviciul înarmați, s-a solicitat aprobarea ca în dotarea personalului Direcției Finanțelor Arad să se dea 40 de revolve și 35 de carabine complet asortate cu munițiunile necesare.

O cantitate însemnată de armament, îndeajuns să înarmeze două plutoane, astfel că de la Comenduire s-a răspuns cât se poate de abil,

³⁰ *Ibidem*, f. 49.

³¹ *Idem*, dosarul nr. 8, f. 44.

³² *Ibidem*, f. 43.

³³ *Idem*, dosarul nr. 1, f. 99.

spunându-se că nu se poate satisface asemenea cerere, întrucât nu mai dispunea de nici un fel de armament³⁴.

În parte, armele au fost returnate individual, fiecare solicitare fiind analizată cu mare atenție. La sfârșitul anului, pe 28 decembrie 1919, George Borlodian, ofițier la Judecătoria de ocol și Fischer Iosif s-au adresat comandantului Garnizoanei Arad pentru a-și primi armele de vânătoare, scriind următoarele rânduri: „Ilustrisime D-le Colonel / Subsemnații cu umilință ne rugăm ca în anul 1919 lunile primăverii s-au rechiziționat puștile de vânat, ne rugăm prin motivele aduse înainte mai jos, să ne fie înapoiate./ Anul curent când Dl. Colonel a intrat cu onoare în orașul Arad, a dat ordine ca toate puștile să fie prezentate, noi ca patrioți români le-am prezentat, dar concesiune pentru ținare am avut, încă de la timpul său am căpătat de la comenduirea militară franceză care se afla aici cu oastea română în Arad, când s-a strâns armele toate, au fost înregistrate și numerizate fiecare armă a fost prevăzută cu număr și cu numele proprietarului, eu George Borlodian sub nr. 9 și soțul Fischer Iosif sub nr. 20, locuitori în Arad./ Se poate armele sunt transpuse, azi nu le mai putem căpăta, luând la considerare căci puștile noastre sunt de calitate cea mai fină și de preț înalt, ne rugăm să binevoiți a lua la considerare căci și în prezent suntem prevăzuți cu drepturi de ține pușcă de vânat, avem totodată și bilet de vânat, așa în ziua de azi avem permisiunea a vâna./ În speranța că ilustrul Domn Colonel aflând de motivata și echitabila respectuoasa noastră rugare, va fi bun și a ordona ca puștile noastre să fie înapoiate, azi dacă nu e cu putință ne rugăm să fie despăgubite prin aceea ca să căpătăm în loc alte puști de asemenea”³⁵. Solicitarea nu a primit răspuns până la sfârșitul anului 1919.

O altă măsură luată pentru siguranța arădenilor și funcționarea instituțiilor, a fost instituirea gărzilor militare pentru paza celor mai importante locații ale orașului, pe care avem să le identificăm din rapoartele ofițerilor de rond. Pentru cititorii mai puțin familiarizați cu terminologia cazonă, menționăm că ofițerul de rond era unul dintre ofițerii cu grad inferior, respectiv sublocotenent, locotenent și în mod excepțional căpitan, nominalizat dintre ofițerii unităților din garnizoană și programat să controleze pe timpul nopții la gărzile posturile de pază instituite în localitate și la unități. La încheierea serviciului ordonat, respectivul ofițer întocmea un raport despre starea gărzilor, consemnând toate neregulile constatate, dacă era cazul, adică excepțiile, după cum vom putea citi în cele de mai jos.

³⁴ *Ibidem*, f. 97.

³⁵ *Idem*, dosarul nr. 2, f. 336.

Astfel, la 3 iulie 1919, colonelul Beloiu, comandantul Comandamentului trupelor române din Arad, a pedepsit cu opt zile de închisoare pe sergentul Volner Gheorghe, din Compania a II-a a Batalionului I din Regimentul 4 vânători, care la acea dată executa misiunea de șef al postului de pază de la Comandamentul Trupelor Române și pe soldatul Trecere Petre, care era santinelă.

Colonelul Beloiu i-a găsit vinovați de încălcarea consemnului, căci în acea zi, când a ajuns la Comandament, sergentul lipsea de la post, iar soldatul santinelă stătea de vorbă cu o femeie, așa că a ajuns la birou trecând ușor de pază și fără să primească onorurile cuvenite³⁶.

La început de toamnă 1919, după executarea serviciului de rond în noaptea de 9 spre 10 septembrie, raportând despre cele constatate, locotenentul Vintilescu avea să scrie că la posturile controlate situația a fost în regulă, santinelele erau în veghe și cunoșteau bine consemnul. Însă cu o singură excepție, găsită la postul de pază de la ieșirea din Arad spre Maria Radna, unde santinela deși era în veghe, nu cunoștea misiunea, căci la intrarea în post nu i s-a precizat însărcinarea ce avea de îndeplinit. Locotenentul și-a încheiat raportul menționând că santinela în culpă făcea parte din Regimentul 4 călărași³⁷.

Luna următoare, pe 8 octombrie 1919, locotenentului Iubceanu Victor din Regimentul 17 infanterie i s-a adus la cunoștință că a doua zi, pe 9 octombrie, începând cu ora 23 avea să fie ofițer de rond și că urma să controleze gărzile de la Fabrica de vagoane din strada Hindenburg, nr. 33, de la Fabrica Auto MARTA, de pe aceeași stradă, postul de la ieșirea spre Curtici, de pe strada Names Kosüllö, nr. 11, postul de gardă de la ieșirea spre Simanov, strada Boros Gabor, postul de la ieșirea spre Maria Radna, la drumul spre sat într-un canton, garda de la Gara Arad, de la ieșirea spre gară și postul de la cantonul de la Vama Curtici spre Curtici, secretul fiind „Ionescu-Ionești”³⁸. Locotenentul Iubceanu Victor nu a raportat vreo problemă.

La 10 octombrie 1919, comandantul Zonei de supraveghere din Transilvania a transmis ordinul Comandamentului Trupelor din Transilvania prin care se interzicea cu desăvârșire ca santinelele să mai tragă focuri de armă cât sunt la posturi. Focul tras de santinele înseamnă alarmă, deci nu trebuia să se facă uz de armă decât atunci când era cazul. Prin urmare, atrăgea atențiunea comandanților de unități că aveau să fie pedepsiți toți

³⁶ Idem, *dosarul nr. 8*, f. 10.

³⁷ Idem, *dosarul nr. 6*, f. 575.

³⁸ *Ibidem*, f. 577.

aceia din a căror unitate vreun om avea să mai cadă în asemenea greșală, denotând prin asta că nu și-a instruit oamenii în spiritul respectivului ordin³⁹.

Pe 11 octombrie 1919, la ieșirea din serviciul de rond din noaptea de 10 octombrie, locotenentul Slătinescu Sever din Regimentul 17 infanterie a raportat despre neregulile constatate.

Prima dintre neregulile a fost chestiunea cu parola, căci de la Garnizoană primise secretul „Jipescu-Jibea”, însă la posturile militare de la Fabrica de vagoane, Fabrica MARTA, Vama Curtici și Gara Arad cu surprindere avea să afle de la santinele că secretul era „Mărăscu-Mărăști”, subliniind că situația era dăunătoare, din care puteau degenera grave probleme.

La Vama Curtici a constatat că nu exista nici un mijloc de adăpostire pentru garda constituită dintr-un caporal și șase soldați, astfel că schimburile de santinelă suportau aceleași intemperii ca atunci când erau în post. Tot la acel post, locotenentul considera că se impunea să se pună o gheretă lângă șosea, căci din locul în care era poziționată, santinelei îi era prea dificil să observe circulația, realizându-se astfel și paza și adăpostirea santinelei.

Într-o stare mai gravă a fost găsit postul de pază de la ieșirea spre Maria Radna, unde a trebuit să aștepte 15 minute până când caporalul de gardă a putut să-l recunoască, conform regulamentului. Dintre militarii gărzii de la ieșirea spre Maria Radna, efectiv dat de Escadronul divizionar, niciunul nu cunoștea cum se primea rondul. Subliniind că nu dorea să stăruiască asupra acestui fapt, întrucât constatase un fapt mai grav, locotenentul Slătinescu a raportat că „dacă cineva ar fi atacat santinela acestui post, până să sosească celelalte schimburi (care dormeau dezechipate și foarte comod) nu s-ar mai fi putut da nici un ajutor celui atacat”⁴⁰.

Constatări pentru care Comenduirea Pieței Arad a dat ordin să se ia „masuri de îndreptare”⁴¹.

În ordinul dat căpitanului Dobrotescu pe 11 octombrie 1919, cum că a doua zi, începând cu orele 23 era ofițer de rond, sunt indicate posturile de gardă pe care avea să le inspecteze, respectiv la vama dinspre Aradul Nou, la Podul Graf Karoly, la Comenduirea Pieței Arad, la Podul Mureșului în partea dinspre Răsărit și la tunelul din spatele Brutăriei, la Ieșirea nr. 1 de la Garda Cetății, la corpul aprovizionării din Cetate lângă Ieșirea nr. 1, la

³⁹ Idem, dosarul nr. 2, f. 133.

⁴⁰ Idem, dosarul nr. 6, f. 528.

⁴¹ *Ibidem*, f. 528.

Piatra Sfântu Pătru unde era Tabăra de prizonieri, la Lagărul de prizonieri din Cetate și la Aerodrom, parola fiind „Mărășescu - Mărășești”⁴².

Pe 13 octombrie 1919, în urma rondului executat în Garnizoana Arad în noaptea de 12 octombrie 1919, locotenentul Corneliu Melinescu a raportat asupra neregulilor găsite, scriind că de la Comenduire nu i s-a putut indica locația comandamentului Diviziei 21 infanterie și nici unde se găsea Piața Sfântul Petru⁴³. Ajungând la punctul de pază de la podul „Grof Rasolÿ”, militarii din gardă nu au știut să recunoască ofițerul de rond. Nici garda Lagărului de prizonieri nu era în regulă, aici consemnul nu coincidea cu cel primit de el la Comenduirea Pieței Arad și ca stare generală, nicio gardă de obiective nu avea foi de starea gărzii⁴⁴.

Pe 18 octombrie 1919, sublocotenentul Constantin Stoenescu, la ieșirea din serviciu de rond a raportat că inspectând postul de la ieșirea spre Maria Radna și pe cel din Gara Arad a constatat că militarii aveau altă parolă pentru secret decât cel pe care îl primise în ordinul de rond, solicitând să se ia măsurile necesare pentru a se evita asemenea nereguli⁴⁵.

La 20 octombrie 1919 a venit rândul locotenentului Schmidt Iosif, din Regimentul 93/109 infanterie, să execute controlul posturilor de gardă din Garnizoana Arad ca ofițer de rond.

Drept pentru care, locotenentul Schmidt Iosif, pornind cu trăsura pusă la dispoziție de Comenduire, a executat misiunea începând cu ora 23⁰⁰, când a inspectat postul de la Vamă spre Aradul Nou, la podul Grof Karoly, garda de la Comenduire Pieții, postul de la Podul Mureșului la partea dinspre Răsărit și la tunelul din spatele Brutăriei, garda Cetății la ieșirea nr. 1, postul de la aprovizionare în Cetate lângă ieșirea nr. 1, postul de la Tabăra de prizonieri din Piața Sfântul Pătru, Lagărul de prizonieri din Cetate și postul de la Aerodrom. Secretul a fost „Stoica-Stolnici”⁴⁶. Nu a raportat probleme, santinelele executând serviciul regulamentar.

La 2 noiembrie 1919, locotenentul Pap Pompei, din Regimentul 93/109 infanterie, raporta asupra neregulilor găsite la posturile de pază, inspectate pe când fusese ofițer de rond⁴⁷.

Astfel, în raportul înaintat Comenduirii Pieței, locotenentul a scris că la Fabrica de vagoane corpul de gardă era prea departe de postul de pază,

⁴² *Ibidem*, f. 560 bis.

⁴³ *Idem*, dosarul nr. 3, f. 294.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Idem*, dosarul nr. 6, f. 521.

⁴⁶ *Idem*, dosarul nr. 4, f. 66.

⁴⁷ *Idem*, dosarul nr. 8, f. 135.

fapt care provoca situația stranie ca șeful de gardă să fie avizat prin portarul de serviciu.

La Fabrica auto MARTA, corpul de gardă era dispus într-o baracă de scânduri, prin care bătea vântul, astfel că din cauza frigului militarii nu se puteau odihni.

În corpul de gardă al postului „Ieșirea Curtici” nu era cuptor, iar pe jos clădirea era pardosită cu piatră, ceea ce făcea ca înăuntru să fie prea rece pentru militari.

La postul de pază de la ieșirea din oraș spre Maria Radna, după spusele unui civil, începând cu orele 14 nu mai era nici un soldat în gardă, militarii plecând la terminarea schimbului fără să fie înlocuiți de alții.

La cantonul de la Vama Curtici, garda dormea și era neinstruită pentru misiunea ce o avea, dovadă fiind faptul că militarul din post l-a oprit, însă fără să-și ia arma de la umăr. Când a ieșit șeful gărzii, acesta nu știa ce comanda, iar cei doi soldați care însoțeau, au dat onorul „în loc să își ia arma la mână”.

În încheiere, locotenentul Pap scria că la celelalte posturi inspectat nu a găsit nereguli și solicita ca postul de gardă de la ieșirea spre gară să fie mai clar indicat, căci atâta timp cât el nu l-a identificat, exista riscul ca nici ceilalți ofițeri de rond să nu-l găsească.

Luând la cunoștință despre cele raportate, locotenent-colonelul Călinescu a dat ordin să se ia toate măsurile pentru îndreptare⁴⁸.

Condițiile determinate de faptul că în această perioadă Aradul se găsea în zona operației, au impus ca gara să fie unul din cele mai importante și, în egală măsură, vulnerabile locații din oraș. Prin urmare, în mod necesar, aici s-a organizat un post gardă cu o încadrare mult mai numeroasă decât în locațiile amintite mai sus, sub comanda unui ofițer.

Cu toate acestea, pe 27 iunie 1919, Comandamentul gării Arad s-a adresat Comandamentului trupelor române din Arad, solicitând suplimentarea personalului pentru a se reuși efectuarea controlului cât mai riguros, după cum o impunea situația, căci la acel timp prin gară tranzitau 20 de trenuri în decurs de 24 de ore, unele dintre ele petrecându-se la sosire sau la plecare⁴⁹.

Posturile de control s-au dovedit insuficiente, în gară intrând și ieșind fiecare pe unde dorea, fapt cu serioase consecințe „întrucât gara Arad este un centru important de căi ferate”.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 17

Numai că lipsa trupei nu a făcut posibilă suplimentarea militarilor din posturile gării Arad, cu efectivul solicitat, respectiv un plutonier, doi sergenți, doi caporali și 25 de militari⁵⁰.

La 29 octombrie 1919, comandantul gării Arad a raportat Comenduirii Pieței Arad despre organizarea pazei acestui obiectiv foarte important, scriind că serviciul se executa cu șapte posturi, fiecare cu câte trei schimburi, patru patrulare formate din câte patru soldați, poliția pe peron era exercitată de un sergent și trei soldați, controlul era executat de un sergent și trei soldați, la telefon făceau pază trei militari și alți doi militari la registratura vagoanelor, un soldat asigurând legătura cu delegația Marelui Cartier General⁵¹. Ofițerul de rond a executat controlul în două rânduri, la orele 11^{1/2} și 21²⁵².

În timpul serviciului de pază la gară din acea zi au fost prinși trei indivizi care furau benzină dintr-un vagon-cisternă, fiind trimiși la Curtea Marțială a Diviziei 2 infanterie⁵³.

La 1 noiembrie 1919, sublocotenentul Ispravnicu raporta Comenduirii Pieței Arad că serviciul de siguranță în gară se executa cu opt posturi a câte trei schimburi și cu patru patrulare, controlul trenurilor era făcut de către un sergent și doi soldați, poliția pe peron era asigurată de către un caporal și patru soldați, la telefon erau un sergent, un caporal și un soldat, alți patru soldați păzeau la registratura vagoanelor și doi agenți asigurați legătura cu eșaloanele⁵⁴.

În ziua următoare, 2 noiembrie 1919, serviciul de siguranță în gara Arad era asigurat de opt posturi cu trei schimburi, patru patrulare, poliție pe peron și în gară, patru militari executau controlul trenurilor și doi controlul în gară, alți trei militari erau la telefon și furieri, doi la registratura vagoanelor și doi erau agenți de legătură cu delegatul Marelui Cartier General⁵⁵.

Comandantul gărzii, sublocotenentul Ionescu a raportat că în timpul serviciului de pază din acea zi, în gară s-au ciocnit două trenuri, iar doi militari au fost prinși furând din vagoane și deferiți curții marțiale⁵⁶.

Pe 6 decembrie 1919, sublocotenentul Ionescu, în acea zi comandant al gărzii din gara Arad a raportat Comenduirii Pieței Arad că serviciul de

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ *Idem*, dosarul nr. 3, f. 288.

⁵² *Ibidem.*

⁵³ *Ibidem.*

⁵⁴ *Ibidem*, f. 289.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 319.

⁵⁶ *Ibidem.*

siguranță se executa conform ordinelor și instrucțiunilor, fiind asigurat cu zece posturi, cu trei schimburi și patru patrute, controlul pe peron se făcea în două schimburi, garda la vagoane era asigurată de trei posturi cu trei schimburi, iar garda la vagoanele cu cărbuni avea un singur post cu trei schimburi⁵⁷.

Garda de la gară fusese controlată în trei rânduri de către ofițerul de rond și de două ori de către comandantul pazei, fără a se constata nereguli⁵⁸.

Între timp, pentru garda gării se găsisse formula optimă pentru funcționare în bune condiții, dovadă că și pe 13 noiembrie 1919, serviciul de siguranță era asigurat de opt posturi cu trei schimburi, patru patrute, poliție pe peron și în gară, patru militari executau controlul trenurilor, alți trei militari erau la telefon și furieri, doi la biroul de mișcare și doi erau agenți de legătură cu delegatul Marelui Cartier General⁵⁹.

În încheiere, dorim să subliniem că în circumstanțele politico-militare care au marcat începuturile administrației românești în Arad, în documente au rămas consemnate mai cu seamă întâmplările nefirești, incidentele care prin desfășurare și consecințe au depășit limitele orânduirii, precum cele menționate mai sus, sau relațiile destul de litigioase cu militarii francezii, ori statutul rezervat de către autorităților militare române foștilor militari din armata austro-ungară, sau atitudinea față de combatanții bolșevici care se întorceau acasă, ori raporturile cu autoritățile locale și cu arădenii, constituind subiectele altor „secvențe cazone” pe care vi le propunem lecturii în curând.

Asemenea faptelor și întâmplărilor narate în rândurile de mai sus, odată cu trecerea timpului, în 1919 și în anii ce i-au urmat, situația din Arad avea să evolueze spre normalizare, mai cu seamă după înfrângerea bolșevicilor unguri, evident circumscrisă evenimentelor care au marcat destinul istoric al României Mari.

BIBLIOGRAFIE

Depozitul central de arhivă al Arhivelor militare naționale române:

- fond *Garnizoana Arad*.

- fond *Comandamentul trupelor din Transilvania*.

Ando, Andrei, Ozarhevi, Mihaela, *100 de ani de la ocuparea Aradului de armata franceză. Ce au cerut arădenii îngrijorați!?*, în

⁵⁷ *Ibidem*, f. 261.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 317.

<https://trivent-publishing.eu/libri/comunicare/12.%20Andrei%20Ando.pdf>
(accesat 01.05.2022).

Ardelean, Aurel, „Aradul – istorie și cultură”, în Marius Grec (coord.), *95 de ani de la Marea Unire (culegere de studii). Volum omagial*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 10-12;

Boia, Stelean-Ioan, *Marea Unire de la 1918. Locul și rolul Aradului*, în Marius Grec (coord.), *95 de ani de la Marea Unire (culegere de studii). Volum omagial*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 146-156.

Boțoghină, Iulian Stelian, „Colonelul Pirici – olteanul care a eliberat Aradul (1919)”, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul III, nr. 3, 2017, pp. 166-185, 259-295.

Bulboacă, Sorin, „Implicarea curticenilor în mișcarea națională în epoca modernă”, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul IV, 2018, nr. 4, pp. 119-124;

Idem, „Tratativerile româno-maghiare de la Arad (13-14 noiembrie 1918)”, în Marius Grec (coord.), *95 de ani de la Marea Unire (culegere de studii). Volum omagial*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 13-39;

Dudaș, Vasile, „Relatări despre intrarea armatei române în orașul Arad în paginile gazetei lugojene «Drapelul»”, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul V, nr. 5, 2019, pp. 83-87

Grad, Cornel, „Contribuția armatei române la preluarea și consolidarea „Imperiumului” în Transilvania (noiembrie 1918 – iunie 1919)”, în Marius Grec (coord.), *95 de ani de la Marea Unire (culegere de studii). Volum omagial*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 215-261.

Grec, Marius, *Arad – Capitala politică a Marii Uniri. Argumente*, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul IV, 2018, nr. 4, pp. 201-213.

Mager, Traian, *Contribuții la istoria Unirii 1918-1919. Jurnal*, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1939.

Pantea, Maria Alexandra, „Aradul între Marea Unire și extinderea suveranității statului român asupra lui”, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana. 95 de ani de la Marea Unire*, vol. VII, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 337-339.

Pădurean, Corneliu, „Adunarea populară românească de la Arad, din noiembrie 1908”, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul II, 2016, nr. 2, pp. 90-99;

Idem, „Județul Arad, înainte și după Tratatul de la Trianon. Realități demografice”, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul VI, nr. 6, 2020, pp. 63-79.

Preda, Dumitru, Alexandrescu, Vasile, Prodan, Costică, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, București, Editura Enciclopedică, 1994;

Sinaci, Doru, „Aradul – cea de-a treia capitală politică a românilor din Monarhia Habsburgică”, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul III, 2017, nr. 3, pp. 99-109;

Idem, „Caracteristicile mișcării tribuniste la Arad. 1890-1900”, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana. 100 de ani de la Marea Unire*, vol. XIV, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2019, pp. 94-124;

Idem, „De la elite, la popor. Preocupările tribunștilor arădeni pentru modernizarea și democratizarea Partidului Național Român”, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana. 95 de ani de la Marea Unire*, vol. VII, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 115-181;

Idem, „Discursul politic al românilor transilvăneni în preajma Marelui Război”, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul II, 2016, nr. 2, pp. 100-111;

Idem, „Impunerea Aradului în fruntea luptei politice a românilor transilvăneni și radicalizarea discursului politic inter-românesc”, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrația românească arădeană. Studii și comunicări*, vol. I, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2010, pp. 69-98;

Stan, Constantin I., „Trecerea Tisei de către armata română (30 iulie 1919) în conștiința contemporanilor”, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrația arădeană. Studii și comunicări*, vol. III, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011, pp. 179-189.

Tuleu, Ioan, „Lupta națională în satele din Câmpia Crișului Alb”, în *Analele Aradului. Colecția „Astra Arădeană – 1863”* (Arad), anul III, 2017, nr. 3, pp. 66-98;

**Problema Banatului la Conferința de Pace de la Paris
(1919-1920). Demersuri ale delegației României,
relatate de Alexandru Vaida-Voevod**

**The Banat Issue at the Paris Peace Conference (1919-1920).
Proceedings of the Romanian Delegation,
Reported by Alexandru Vaida-Voevod**

*prof. univ. dr. emerit Ion ZAINEA
Universitatea Oradea*

Abstract.

Claimed by both the Romanian and the Serbian sides, the Banat region and correspondingly the drawing of the border between Romania and the Kingdom of Serbo-Croatian-Slovenian, as well as setting the clerical and educational subjects in the region, represented one of the controversial issues of the two countries delegations at the Paris Peace Conference. It is the reason why the problem of Banat appears and reappears almost obsessively in the conference reports sent to Iuliu Maniu by Alexandru Vaida-Voevod, the head of the Romanian delegation.

Keywords: *Peace Conference, Banat, proceedings, reports, memos.*

Conferința de Pace, deschisă la Paris, în ziua de 18 ianuarie 1919, și-a propus reconstrucția Europei și a lumii pe baze noi, care să facă imposibilă repetarea cataclismului din anii 1914-1918. Sarcina Conferinței s-a lovit de greutateți cvasiinsurmontabile, între acestea figurând și acuta stare de tensiune ce persista în centrul continentului european, generată de nerezolvarea problemelor teritoriale. Se adaugă faptul că liderii Antantei vedeau diferit modul de rezolvare a acestor probleme.

Experții americani au prezentat Conferinței un plan detaliat, în care au apreciat, mai întâi, că păstrarea monarhiei habsburgice și crearea unei federații balcanice era soluția cea mai bună în problemele Europei Centrale. Specialiștii americani au analizat refacerea hărții europene după ce șeful Casei Albe a pronunțat dezmembrarea Austro-Ungariei ca o soluție mai practică. Propunerile americane, care nu făceau nici un fel de referiri la tratatul de alianță din 1916, recomandau să se acorde României regiuni din fosta monarhie populate de majorități românești, cu asumarea obligației de a

garanta drepturile minorităților¹. Ca și americanii, britanicii au susținut inițial integritatea monarhiei habsburgice și ideea creării unei federații balcanice. Ca și cele americane, obiectivele britanice au fost revizuite, fiind propusă dezmembrarea monarhiei dualiste și susținut principiul naționalităților. Nici recomandările britanice, în ce privește frontierele de vest ale României, nu erau cele recunoscute prin tratatul din august 1916, ele trebuind să urmeze o linie mai înspre est². Cel mai favorabil României era programul francez de pace, formulat de un comitet în frunte cu Andre Tardieu și Emmanuel de Martonne, principalul autor al recomandărilor făcute guvernului francez privitoare la teritoriile ce urmau a fi recunoscute României prin tratatele de pace.

Rapoartele experților americani, englezi și francezi au contribuit într-o mare măsură la clarificarea problemelor și a ușurat luarea deciziilor în cadrul Conferinței de Pace. Comisia pentru definitivarea frontierelor României reunea specialiști de înaltă autoritate, care dovediseră o bună cunoaștere a realităților din fosta monarhie austro-ungară: Andre Tardieu și Jules Laroche, din partea Franței, Sir Eyre Crowe și Allen W. A. Leeper, din partea Angliei, Clive Day și Charles Seymour, din partea SUA, Giacomo de Martino și contele Vanutelli Rey, din partea Italiei³. Au avut la dispoziție un vast și prețios material documentar întocmit de experți din țările respective, iar contactele, oficiale sau neoficiale, pe care aceste personalități le-au întreținut cu reprezentanții națiunilor mici prezenți la Paris, i-au ajutat să le cunoască mai bine doleanțele. Datorită activității comisiilor de experți în problemele teritoriale și puternicei influențe pe care au exercitat-o în luarea deciziilor, Conferința a adoptat, în majoritatea cazurilor, soluții juste, delimitarea detaliilor noilor frontiere făcându-se în concordanță cu criteriile exprimate înaintea deschiderii înaltului forum și ținându-se seama de precizările etnico-geografice făcute în actele de autodeterminare și hotărârile de unire a diferitelor națiuni.

În numele „dreptului la unitate națională”, Ion I. C. Brătianu, șeful delegației României, a prezentat Conferinței de Pace, la 1 februarie 1919, propriul proiect de revendicări teritoriale, cu expuneri detaliate pentru Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banat și Maramureș. Diplomatul a cerut pentru România recunoașterea unor frontiere care să-i asigure libertatea

¹ *Istoria Românilor*, vol. VIII, București, Editura Enciclopedică, 2003, pp. 4-5.

² C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *România și Conferința de Pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naționalităților*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983, pp. 286-287.

³ V. Fl. Dobrinescu, *România și sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919-1923)*, Iași, Institutul European, 1993, p. 51.

existenței ei administrative, politice și economice, precum și dezvoltarea în sensul conștiinței naționale, cu mențiunea că frontierele etnice rezultate din hotărârile de unire cu vechiul Regat, adoptate la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia, asigurau cadrul politic și administrativ pentru dezvoltarea națiunii române. Experții români au întocmit memorii speciale, mai ales sub raport etnic și statistic, asupra Transilvaniei, Banatului, Basarabiei, care, tipărite în limbile franceză și engleză, au fost înaintate membrilor Conferinței de Pace spre informare și documentare.

După plecarea lui Brătianu de la Paris, determinată de refuzul de a semna tratatul cu Austria și cel privind minoritățile, conducerea delegației române este preluată de Alexandru Vaida-Voevod, membru în delegația României, apoi prim-ministru. În calitate de reprezentant al Consiliului Dirigent din Sibiu, Vaida a trimis lungi rapoarte lui Iuliu Maniu, informându-l asupra desfășurării Conferinței, consultându-l în luarea deciziilor. Rapoartele relevă frământările, acțiunile, eforturile omului politic ardelean și delegației române în vederea atingerii țelului propus. Intrarea sa în rândul francmasoneriei⁴ explică în mare măsură informațiile de care a beneficiat delegația română, dar și accesul la presa franceză, prin intermediul căreia a reușit să mențină cauza română în atenția mass media europene.

Constatând lipsa de organizare și „insuficiențele” celor Mari, îndeosebi ale americanilor, care „nu au habar de realitățile sociale, politice și economice de pe continent”, și ale căror victime erau statele mici, Vaida consideră că, pentru a-și atinge interesele, România trebuie, pe de o parte, să se pregătească economic și militar, iar pe de altă parte să acționeze din proprie inițiativă pentru rezolvarea problemelor cu Ungaria, Serbia și Ucraina. „Nu ne rămâne – scrie el în raportul din 20.III.1919 – decât să ne pregătim în cele economice tot așa ca și în cele militare pe cât numai se poate din puterile noastre. Pe încetul vom stoarce câte ceva de aici., dar trebuie să fim pregătiți, ca luând lupta să ne facem înșine dreptate, apărându-ne de bolșevici spre Ucraina și dându-i pe Unguri peste Tisa, iar pe Sârbi peste Dunăre, în momentul potrivit. Sârbii, așa balcanici cum sunt, se impun cu nesupunerea lor mai multor babe în pantaloni decât noi ca

⁴ În loja „Ernest Renan” condusă de ziaristul Huard, la 21.V.1919. Motivația, așa cum o prezintă Vaida, în scrisoarea din 25.V.1919 adresată lui Iuliu Maniu, era aceea că „două mari organizații stăpânesc omenirea și îmbrățișează rostogolul pământului... Biserica Catolică și francmasoneria”, iar lipsa unei serioase organizații francmasonice la noi a avut „consecințe fatale pentru cauza noastră înainte de război, în decursul războiului și mai cu seamă la pertractările Conferinței de Pace”. Liviu Maior, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles*, Cluj-Napoca, Editura Sincron, 1993, pp. 82-83.

element de ordine și de disciplină. Maghiarii cu fanfaronadele, corupția și pozele lor belicoase azi-mâne vor fi tratați ca aliați, de nu le vom ști da vreo două peste țeastă. Ei vor fi chemați numai să iscălească, dar știi tu cum știu ei să sucească și să răsucescă vorbele. Pe atunci îmi prepar arsenalul de hârtie, tu pregătește-l pe cel de oțel, căci acela procură respect și acestuia”⁵.

Problema Banatului apare și reapare în rapoarte aproape obsedant. În Banat, sârbii înaintaseră cu trupele până la Lugoj. Se știe că a existat chiar și un ordin de luptă dat trupelor sârbești de a înainta în toate direcțiile și cât mai departe posibil, chiar pe timpul negocierilor de pace, pentru ca la încetarea ostilităților aceștia să ocupe o zonă cât mai vastă în Banat și Ungaria meridională⁶. Îngrijorat de mersul evenimentelor, la sfârșitul lunii iunie 1919, Iuliu Maniu îi telegrafiază lui Alexandru Vaida la Paris în legătură cu linia de demarcație stabilită de Aliați în Banat, care izola orașul Reșița și împiedica aprovizionarea centrului siderurgic cu cărbune, situația fiind exploatată de „agitatori inspirați de Budapesta”. Maniu cerea lui Vaida să intervină pentru ca linia de demarcație să fie schimbată de așa manieră încât întregul teritoriu aparținând Societății Reșița să fie scos de sub dominația sârbă, iar comunicația pe calea ferată între Lugoj și Reșița să fie liberă, în caz contrar situația putând avea consecințe incalculabile⁷.

După primirea telegramii și după ce studiază rapoartele trimise de comenduirea franceză din Banat, Vaida răspunde lui Maniu, la 4 iulie 1919, arătând pericolul datorat faptului că ofițerimea franceză, făcând afaceri în zonă, „nu bucurosi or părăsi «colonia» și cine știe în ce lumină prezintă realitățile din Banat”. Sugerează președintelui Consiliului Dirigent cum ar trebui procedat, urmând exemplul „sumar și mai eficient” al sârbilor⁸, mai exact să se aducă câteva insulte, apoi să se publice un articol de care să ia cunoștință comandamentul francez. În caz de cerere de satisfacție, Consiliul Dirigent poate să facă o dezmințire, dar ziarul cu pricina să-și publice „notele pozitive asupra afacerilor francezilor” și „modul arbitrar în care au stăpânit”, provocând astfel comenduirea franceză „să evacueze teritoriile care nu sunt revendicate din partea sârbilor”. Alături un apel al acestora,

⁵ Alexandru Vaida-Voevod, *Scrisori de la Conferința de Pace, Paris-Versailles, 1919-1920*, ediție îngrijită, studiu introductiv de Mircea Vaida-Voevod, Cluj-Napoca, Multi Press Internațional, 2003, pp. 59-60.

⁶ Ioan Tepelea, Virgil Bulat, *Românii la Budapesta*, Oradea, Editura Cogito, 2003, p. 39.

⁷ Arhivele Naționale, Serviciul Județean (în continuare A.N.S.J.) Sibiu, *fond Alexandru Vaida-Voevod. Scrisori către Iuliu Maniu*, dosarul nr. 7/1919, f. 28.

⁸ Sârbii au făcut declarații privind contrabanda și „gheșefturile” făcute de comandanții francezi. La nota francezilor, prin care le cereau satisfacție, nici nu au răspuns. De aceea s-a mutat cartierul general de la Belgrad la Mielnita, iar prințul Alexandru a mers „să lipească un plastor pe onoarea orgoliului francez”. A.N.S.J. Sibiu, *fond cit.*, dosarul nr. 7/1919, f. 29.

răspândit în mii de exemplare, pentru a servi ca model, „dar cu mai multe iscălituri de ale Bănăţenilor, fără deosebire naţională şi confesională”. Asemenea apeluri – precizează Vaida – „ar putea face şi Ungurii din teritoriile dintre linia graniţei noastre şi Tisa, şi Slovicii din Bichis, cerând de la conferinţă ca să fie alăturaţi către noi”.

Două zile mai târziu, la 6 iulie 1919, Vaida scrie lui Maniu despre discuţia avută cu ministrul de externe francez, Stephen Pichon, în legătură cu teritoriile ocupate de sârbi în Banat şi pericolul unei organizări teritoriale autonome a şvabilor, în general a germanilor din România. „I-am cetit mai întâi telegrama ta, apoi i-am demonstrat pe hartă situaţia Reşiţei, expunându-i mizeriile ce le avem cu alimentarea muncitorilor din cauză că Sârbii ocupă teritorii de ale noastre. El m-a ascultat cu atenţiune şi m-a întrerupt de câteva ori cu aprobări. La sfârşit m-a asigurat că vede îndreptăţirea cererii noastre de a ordona retragerea trupelor sârbeşti şi că va interveni la comănduirea franceză din Orient, în acest înţeles. Mulţumindu-i, i-am explicat echivocul şi toate necazurile pe care le avem în Banat din cauza greşelilor comănduirei franceze: prefect român, subprefect şi funcţionari maghiari etc., cerând ca în tot Banatul atribuit deja nouă să se ordone organizarea administraţiei române. Mi-a răspuns că găseşte foarte îndreptăţită stăruinţa mea şi că va da poruncă în acest sens”. Văzându-l atât de binevoitor faţă de cererile românilor, Vaida abordează problema minorităţii şvabe, arătând că „Hotărârea celor 4 referitor la minorităţi ne creează încă de pe acum cele mai mari greutăţi în politica internă şi va da naştere la consecinţe poate nedorite în politica externă”. Îl informează pe ministru că saşii, care au fost totdeauna poporul mai uşor de guvernat în fosta Ungarie, „au venit cei dintâi să se ataşeze către România”; că la începutul negocierilor au pretins o Deutsche Mark”, dar fiind refuzaţi „au proclamat alipirea cu România fără condiţii”, încrezându-se în Hotărârile de la Alba Iulia, prin care li se garantau tuturor minorităţilor drepturile confesionale şi de limbă. Arată că de când s-a răspândit zvonul că cei patru vor să impună românilor legi speciale privind minorităţile „s-a început o agitaţie printre saşi, exstinsă şi asupra şvabilor din Banat, a nemţilor din Bucovina şi a celor din Basarabia”. „A reînviat ideea Deutsche Mark-ului – arată Vaida. Aceasta ar consta în a declara toate comunele germane din cuprinsul României Mari ca teritoriu autonom german cu organizare specială. Noi ne opunem, neputând consimţi ca să fim constrânşi de conferinţă a crea o ţară nemţească în miniatură pe teritoriul României, care ca mâine să servească Germaniei drept punte spre orient. Dacă am fi constrânşi să facem o astfel de concesiune Nemţilor, nu vom putea evita ca

și Maghiarii, și toți neromânii, să pretindă câte o Mark”⁹. În finalul discuției, revenind asupra graniței dintre sârbi și noi, pe care o consideră „imposibilă și face mult sânge rău”, arată că cei patru, „în loc de a da sârbilor, fără a ține cont de interesele noastre, atâtea comune înfloritoare românești, ar trebui să decidă un plebiscit în teritoriul rupt și oferit” acestora.

În scrisoarea din 14 iulie 1919, Vaida relatează discuțiile avute, mai întâi, cu americanul Dülles, membru în comisia pentru stabilirea graniței cu sârbii, iar apoi cu generalul Lerond, președintele comisiei pentru delimitarea frontierei din Banat. Cel dintâi l-a informat despre rezultatele investigației făcute de către o comisie americană în Banatul revendicat de sârbi, unde „nu a putut da față nici cu un român”, și-i sugerează ca românii să ajungă la o înțelegere cu sârbii. Vaida i-a reproșat că nu au studiat suficient de conștiincios situația și i-a arătat de ce soluția dată în problema Banatului exclude posibilitatea unei înțelegeri. „Cum să ne înțelegem? Nici ei nu să pot apropia de noi, nici noi de ei fără a expune interese mari”. Consideră că datoria de a-i apropia pe români și sârbi ar fi a americanilor, care „ar trebui să-i asculte și pe unii și pe alții, apoi să aranjeze litigiul”.

La rândul său, generalul Lerond l-a sfătuit ca delegația română să înainteze Conferinței o notă în care să ceară „teritoriul din stânga Mureșului”, pe care, în caz contrar, „îl vor căpăta întreg Sârbii, ori va fi împărțit între ei și Maghiarii”¹⁰. După ce l-a întrebat pe general de ce ne-a fixat „așa de fulgeriform” granița în Banat, Vaida i-a arătat cât de necesar ar fi să primim „bucata de teritoriu acordată prin tratatul din 1916, spre apus și amează-noapte, de la Carei până la Vásáros-Námeny”. Arătând că el nu poate intra în discuții asupra unor probleme de frontieră fixate deja prin hotărârea Conferinței, generalul Lerond acceptă că „putem înainta o notă și referitor la teritoriul acesta”, însă nu credea că se va mai reveni.

În legătură cu teritoriul de la nord de gurile Mureșului, revendicat de sârbi și problema organizării unui plebiscit în Banat, Vaida face precizări în scrisoarea din 1 august 1919. Menționează, mai întâi, că de Martonne, pe care-l vizitase împreună cu prof. Murgoci și Alexandru Lapedatu, i-a spus, în secret, că „colțul dintre granița destinată nouă și cea destinată Sârbilor, care colț le rămăsese Ungurilor, între Mureș și Tisa, vis a vis și spre sud de Seghedin” a făcut din nou obiect de dezbatere al Conferinței. Discuțiile, purtate în două rânduri, au fost interminabile. Comisia lăsase acest teritoriu ungarilor. Sârbii l-au reclamat, cerând întreg colțul. Americanii i-au susținut

⁹ Alexandru Vaida-Voevod, *op. cit.*, pp. 236-238.

¹⁰ Vaida a întocmit nota, pe care, înainte de a o înainta Conferinței, o trimite la București, pentru a cere aprobarea lui Brătianu. A.N.S.J. Sibiu, *fond cit.*, dosarul nr. 7/1919, f. 29.

pe unguri, de asemenea italienii. Francezii au propus să fie împărțit între sârbi și români, soluție agreată și de partea engleză, care prefera „să tranșeze chestia fără a-i mai chema pe români”, aceștia putând să-și expună într-o notă punctul de vedere.

În privința plebiscitului, sârbii lansaseră știrea, în „Journal de Débat”, că românii s-ar feri de o asemenea procedură. Ion I. C. Brătianu declarase la Conferință că „pentru Banatul întreg este dispus a accepta în teorie plebiscitul”. La rândul său, Iuliu Maniu scrisese în două rânduri lui Vaida că „dacă nu rămân alte mijloace de luptă, să insistăm asupra unui plebiscit numai în părțile atribuite sârbilor” de către comisie. Având în vedere provocările sârbilor, Vaida îl întreba pe Maniu dacă nu era cazul ca, printr-o notă, să facă începutul unor demersuri prin care să arate Conferinței că românii sunt dispuși să accepte plebiscitul, dar numai în anumite condiții, respectiv după retragerea armatei sârbe din Banat și administrarea teritoriului în litigiu de una din marile puteri timp de 1-5 ani¹¹.

În problema plebiscitului, Vaida se consultă cu delegații italieni, cerând, împreună cu Nicolae Mișu, o audiență lui Tittoni, care într-o „discuție vagă”, a dezvoltat „oportunitatea unei închegări italo-bulgaro-polono-române” la care ar fi bine să participe și grecii. Plângându-se de „mizeriile cu sârbii”, ce doi diplomați români îl roagă pe Tittoni să pună în Consiliul Suprem interaliat „chestia plebiscitului pentru părțile bănățene recunoscute nouă prin tratatul din 1916” și atribuite ulterior sârbilor.

Mai productive au fost discuțiile cu Trumbiț, ministrul sârb de externe. Într-o conversație neoficială, acesta a pretins că știrea referitoare la intenția guvernului sârb de a propune plebiscit pentru întreg Banatul s-a născut în urma unei neînțelegeri provocate de un comunicat al biroului de presă „cam neclar redijat”, știre cu care guvernul „nu are a face”. Era de părere că „ar fi mai bine să ne înțelegem”, fiind convins că odată Banatul împărțit „vom rămâne cei mai buni prieteni”; noi putându-le face serviciul de a intermedia înțelegerea între ei și italieni, iar ei între ruși și noi. Înțelegerea o vedea realizată pe baza unui plebiscit în ținuturile revendicate de sârbi și împărțite între ei și români. Cum nici una din părți nu exprima o poziție oficială, s-a căzut de acord ca, în cazul unei asemenea soluții, „părțile litigioase ale Banatului ar trebui evacuate și ocupate de trupele unei singure puteri aliate” și, de asemenea, stabilite „care drepturi pozitive se acordă reciproc populației neapartinătoare statului pentru care ar opta majoritatea”.

¹¹ *Ibidem*, f. 107-108.

Atunci însă când Vaida a trimis un membru al delegației române cu o hartă la Trumbiș, cu rugămintea să traseze linia părților revendicate de ei, dar atribuite nouă la Conferință, acesta a șovăit și a cerut amânare, pe motiv că linia trebuia trasată cu exactitate. Mai mult, încurajați și de raportul defavorabil României, înaintat Conferinței de ministrul francez la Belgrad, Fonntenes, care vorbea de „jafurile, persecuțiile și fărâdelegile comise de trupele române”, sârbii au declanșat un adevărat război mediatic în presa pariziană, răspândind zvonul că românii provoacă conflicte în Banat¹². România ar fi mobilizat în provincie 6 divizii, iar în urma acestei pregătiri de atac, Serbia ar mobiliza și ea, așteptând în defensivă. La interpelarea șefului delegației române, Trumbiș a negat din nou că în spatele acestei știri s-ar afla guvernul sârb, afirmând că va interveni ca acesta să le dezmință.

Românii au încercat să răspundă cu alte metode. La cererea lui Vaida, o delegație a șvabilor din Banat este trimisă la Paris, pentru a prezenta Conferinței dorința lor de a se încadra, cu întreg Banatul, în statul român. De asemenea, a fost trimisă și o delegație de trei slovaci, în numele slovacilor din părțile Csabei, cu cererea ca să fie încorporați în statul român. Împreună cu cele două delegații, Vaida a făcut vizite unor membri marcanți ai Conferinței și la birourile de presă din capitala Franței, care puteau avea un cuvânt de spus în această problemă. Cu șvabii a fost la generalul Lerond și la ministrul Laroche, cel din urmă refuzând să-i primească pe motiv că delimitarea frontierei în Banat a fost definitiv trasată și notificată guvernului român la 21 august, iar asupra ei nu se mai poate reveni. Nervos, iritat, cu tonul ridicat, ministrul a încercat să impresioneze reproșând părții române că refuză împăcarea cu sârbii, iar în consecință marile puteri îi vor abandona. Arătând că „nu există în relațiile dintre oameni lucruri definitive”, iar „comunitatea de interese care se poate ivi” face cu puțință o reluare a oricărei probleme, Alexandru Vaida a dat ministrului un răspuns pe măsură: „Marile puteri nu ne pot lăsa în grija sorții, căci s-ar putea repeta evenimentele din 1914. România e foarte recunoscătoare marilor Aliați, dar e mândră că pe când Americanii făceau încă din greu afaceri cu Nemții, a putut să lupte alături de Franța și Anglia la salvarea Verdunului. Jertfele ei nu au fost întrecute decât de ale Franței și Belgiei, ținând cont de proporții”. Recunoaște că România a câștigat „o mare augmentare teritorială”, dar ea nu poate renunța la acei „conșanționali care ar fi putut, după dreptate, să fie salvați de stăpânirea străină”, fiind vecini cu linia noilor frontiere. „Nu e vina noastră – arată el – ci a situației geografice și a nenorocirii trecutului, că corpul nostru național în decursul veacurilor a fost

¹² Alexandru Vaida-Voevod, *op. cit.*, pp. 112-114.

sfâșiat, încât avem în multe părți de reclamat”. Lăsând să-i alerge vocea pe toată scala, „când cu surdină, când cu pedal”, și explicându-i ministrului că șvabii sunt mai bine de jumătate de sânge loren, alsacian și luxemburghez, Vaida a reușit să-l convingă să-i primească în audiență pe șvabi¹³. Delegația de șvabi în frunte cu Timon, secretar al partidului socialist șvab din Banat, a fost condusă și la redacția ziarului „L’Humanité”, care a oferit șvabului posibilitatea să-și expună doleanțele în coloanele ziarului.

Alte demersuri, tardive și fără efect, făcute în problema Banatului, ne sunt dezvăluite de șeful delegației române în „Memorii”. La sesizarea lui Maniu că „bănățenii se plâng mereu că nu s-a făcut destul în interesul dobândirii întregului Banat”, Vaida propune acestuia să-i trimită la Paris pe cei mai înverșunați, pentru ca ei înșiși să-și susțină cauza. Au fost trimiși Ion Sârbu, zis Niță Ravașol, preot în Rudăria și Avram Imbroane, cărora, după sosirea în capitala Franței, li s-a pus la dispoziție întreg materialul întrebuintat la Conferința de către delegația română în problema Banatului, pentru a se convinge că n-a fost lăsat deoparte nimic din ceea ce, în mod rezonabil, a putut fi invocat în sprijinul revendicărilor noastre. Cei doi nu s-au împăcat însă cu situația și ca să-și dovedească priceperea, unul ca istoric, altul ca bănățean, s-au apucat să elaboreze un memoriu. Între timp, sediul Consiliului Suprem s-a mutat la Londra, unde a plecat și delegatul român. Sârbu și Imbroane au venit și ei mai târziu în capitala Marii Britanii, cu un studiu voluminos în care „căutau să dovedească – cum făcuseră sârbii – că evoluția culturală și astfel renașterea politică românească, a luat naștere din mânăstirile bănățene”. Au insistat să fie primiți de Lloyd George, pentru a-l convinge că trebuie să cedeze României întreg Banatul. Audiența n-a putut fi obținută și – cum remarcă Vaida – „ar fi fost desigur infructuasă”, întrucât Conferința se încheiase, după ce, prin intermediul unor comisii speciale, „studiase stările etnografice din părțile Torontalului, care nu pledau pentru postulatul nostru”¹⁴.

Din „Memorii” aflăm alte detalii în legătură cu sprijinul sincer acordat românilor de savantul De Martonne, „cel mai temeinic și obiectiv cercetător al chestiei Banatului”, dar și de șiretlicul diplomatic al italianului Vanutelli, care pe față susținea pe români, dar în spate lucra împotriva lor. De Martonne, întâlnit de Vaida în timpul unei plimbări, alături de Alexandru Lapedatu, în preajma demisiei lui Brătianu, „ținuse să ne avertizeze ca să primim una din cele trei propuneri ale comisiei pentru delimitarea frontierei

¹³ A.N.S.J. Sibiu, *fond cit.*, dosarul nr. 3/1919, f. 91-92.

¹⁴ Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. II, ediție îngrijită, note și comentarii de Alexandru Șerban, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, pp. 56-57.

bănăţene, între Serbia și România”. Locuind la câţiva paşi, savantul i-a poftit în biroul său. Pe drum Vaida i-a reproşat că în şedinţa comisiei am fost nedreptăţiţi, românii fiind susţinuţi numai de Vanutelli care, fiind în minoritate, s-a văzut nevoit să accepte decizia. „Atunci, de Martonne scoase cu indignare procesul verbal din dosar și ne arătă textul discuţiei. Adevărat că italianul pledase în sensul textului ce mi-l dăduse spre citire, însă, în continuarea dezbaterii renunţase să ne susţină”. Apucătura „diplomatică” italiană față de români nu era un caz izolat. Același șiretlic îl făcuseră și în problema frontierei dintre România și Cehoslovacia, pledând, în numele echității, pentru reducerea teritoriului ceho-slovac în favoarea Ungariei. De Martonne a prezentat membrilor delegației române „trasările discutate de cei patru «mari»” și le-a comunicat „dispoziția de cătrănire ce stăpânea în sânul lor contra lui Brătianu”. În preajma demisiei acestuia, de Martonne recomanda părții române – incontestabil sincer – să nu ezite a începe tratativele, căci ar avea „șanse să poată obține, dacă nu întregul Banat, dar la tot cazul o graniță prin care am izbuti să salvăm ținuturi românești amenințate”¹⁵.

Alte discuții pe tema Banatului, însă după decizia Conferinței în problema frontierei, poartă Alexandru Vaida la Londra cu ministrul Serbiei în capitala britanică, Popovič, pe care, cu toate „argumentele stăruitoare”, nu reușește să-l convingă să accepte soluția română propusă pentru rezolvarea problemelor bisericești și școlare în Banat: înființarea unei episcopii române cu sediul la Belgrad, condusă de un episcop român și finanțată de România, având sub oblăduirea sa o academie teologică, care să pregătească preoții români din Serbia, în schimbul unei episcopii sârbe la Timișoara, cu o academie teologică, pentru preoții parohiilor sârbe din România; ambii arhierii să dispună, de asemenea, de școli normale confesionale, pentru pregătirea învățătorilor în eparhiile lor¹⁶.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Sibiu, *fond Alexandru Vaida-Voevod. Scrisori către Iuliu Maniu*.

Botoran, C., Calafeteanu, I., Campus, E., Moisuc, V., *România și Conferința de Pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naționalităților*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 82-83.

¹⁶ *Ibidem*, p. 84.

Dobrinescu, V. Fl., *România și sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919-1923)*, Iași, Institutul European, 1993.

Istoria Românilor, vol. VIII, București, Editura Enciclopedică, 2003.

Maior, Liviu, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles*, Cluj-Napoca, Editura Sincron, 1993.

Tepelea, Ioan, Bulat, Virgil, *Românii la Budapesta*, Oradea, Editura Cogito, 2003.

Vaida-Voevod, Alexandru, *Memorii*, vol. II, ediție îngrijită, note și comentarii de Alexandru Șerban, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995.

Idem, *Scrisori de la Conferința de Pace, Paris-Versailles, 1919-1920*, ediție îngrijită, studiu introductiv de Mircea Vaida-Voevod, Cluj-Napoca, Multi Press Internațional, 2003.

**Arad, 3 iulie 1944: Când pământul s-a cutremurat...
Mărturii vizuale ale raidului aerian păstrate în
Fototeca Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol”**

**Arad, July 3, 1944: When the Earth Shook...
Visual Testimonies of the Air Raid Preserved in the
‘Alexandru D. Xenopol’ County Library Library**

*Documentarist prof. Ioana NISTOR
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad*

Abstract.

World War II is often described as ‘the total war’, during which no distinction was made between the armed forces and civilians, and millions of people became victim to mass executions, deportations, starvation, forced labour, concentration camps and bombings. An important historical source, with a role in the information preservation from the Second World War, are also the document photographs identified in the ‘Alexandru D. Xenopol’ County Library, a collection that includes photos of the air raid on the city of Arad, from 3 July 1944. The collection includes 45 black and white photographs, postcard format, mostly covering aspects of the bombings of the Arad C.F.R. Factory, along with snapshots that reveal aspects of social life. The author of the photographs is not mentioned, but the information and image details have become visible through the digitization process, the collection being available for online consultation, free access on the website of the Arad library.

Keywords: *Second World War, historical source, air raid, photographs, bombing.*

Războiul este fenomenul cu cea mai amplă funcție distructivă, cu cel mai pronunțat caracter homicid, cu cele mai adânci implicații asupra prezentului și viitorului omenirii.

Al Doilea Război Mondial este descris adesea ca „războiul total”, în timpul căruia nu s-a mai făcut distincția dintre forțele armate și civili, iar milioane de oameni au căzut victime ale execuțiilor în masă, ale deportărilor, foametei, muncii forțate, lagărelor de concentrare și bombardamentelor.

Un izvor istoric important, cu rol în păstrarea și transmiterea informațiilor din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, sunt și imaginile-document păstrate în Fototeca Bibliotecii Județene „Alexandru D.

Xenopol” ce includ fotografii ale raidului aerian asupra orașului Arad, din 3 iulie 1944.

Colecția identificată în Fototeca Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” cuprinde 45 de fotografii alb-negru, format carte poștală, cuprinzând majoritar aspecte ale bombardamentelor asupra Atelierelelor C.F.R. Arad, alături și de ipostaze ale vieții umane. Autorul fotografiilor nu este menționat, însă informațiile și detaliile de imagine au devenit vizibile prin procesul de digitalizare, colecția fiind disponibilă pentru consultare online, în mod gratuit, pe site-ul bibliotecii arădene¹.

După ce S.U.A. au declarat război României, la 5 iunie 1942, aviația anglo-americană a executat în 1942, 1943 și, mai ales în 1944, mai multe raiduri aeriene de bombardament asupra teritoriului românesc, ce au produs mari pagube materiale și umane.

În dimineața zilei de 3 iulie 1944, forțele anglo-americane, în cadrul Operațiunii „Frantic Joe”, au trimis 57 bombardiere B-17, escortate de 38 avioane de luptă Mustang, împreună cu forța a 44 bombardiere grele, pentru a ataca punctele strategice din Arad, eveniment în urma căruia au fost grav afectate sau chiar distruse clădiri precum Gara Mare, Cazarma de pe Calea Aurel Vlaicu, Fabrica de Împletituri și Tricotaje, fostul Pavilion al societății de patinaj din Pădurice, dar și numeroase locuințe. Un număr de aproape 200 de persoane și-au pierdut viața, iar alte câteva sute de persoane au fost rănite. Una dintre cele mai afectate zone a fost strada Trenului din cartierul Grădiște.

În ziua următoare, 4 iulie, Chestura Poliției Arad trimite către Direcția Generală a Poliției o primă dare de seamă asupra efectelor bombardamentului din 3 iulie. Alarma s-a dat la orele 11,20. Bombardamentul a început la ora 11,32, avioanele lansând „asupra cartierului gării CFR și vecinătate un număr de cca. 200 bombe explozive de calibru mare și mii de bombe incendiare”². Bombardarea obiectivelor s-a făcut cu bombe explozive de 250 și 500 kg, precum și cu bombe incendiare pachet a 25 de bucăți de câte 2 kg.³

¹ Selecția imaginilor cuprinse în prezentul studiu s-a axat pe informațiile relevante subiectului, precum și pe calitatea reproducerilor scanate. <https://bibliotecaarad.ro/arad-3-iulie-1944-cand-pamantul-s-a-cutremurat-marturii-vizuale-ale-raidului-aerian-pastrate-in-fototeca-bibliotecii-judetene-alexandru-d-xenopol/>

² Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, *fond Documentar*, dosarul nr. 12732, vol. 4, ff. 297-298.

³ Serviciul Special de Informații (S. S. I.) Agentura „Ardeal” 14 iulie 1944, Arad, Notă. Arhivele Naționale Istorice Centrale, *fond Președinția Consiliului de Miniștri – Serviciul Special de Informații*, dosarul nr. 15/1941, f. 362-363.

„Fâșia atinsă de bombardament acoperă cartierul gării pe o întindere de aproximativ 2,1-2,2, km lungime și 1,1-1,2 km lățime. Au suferit din cauza bombardamentului următoarele instituții și întreprinderi: gara CFR, grav avariată; atelierile principale CFR, grav avariate; magaziile CFR complet distruse și liniile de triaj și garare complet avariate; uzinele ASTRA vagoane distruse aproape total; cazarma Regimentului 1 Roșiori distrusă, trei grajduri, iar restul serios avariata; căminul de ucenici, aripa stângă distrusă; depozitul de fermentare a tutunului, ușor avariata; depozitul de textile universale, complet distrus; garajul de autobuze și camioane a Municipiului Arad, grav avariata; centrul de ocrotire a copiilor, grav avariata; fabrica de lichior „Zvac”, arsă complet; clădirea inspecției CFR, grav avariata; o parte din fabrica de tricotaje, grav avariata”⁴.

Valoarea totală a distrugerilor s-a ridicat la aproximativ 3.200.000.000 lei, au fost distruse 184 imobile particulare, 112 locuințe au fost grav avariate, iar 84 de locuințe particulare au fost ușor avariate. Aceeași dare de seamă menționa că la data de 4 iulie, numărul de morți se ridica la 64 persoane, „toți așezați în cimitirul Eternitatea”, 54 de persoane au fost rănite și internate în Spitalul județean, 5 copii au fost internați, iar 6 răniți se aflau în spitalul militar. 66 persoane au fost rănite ușor și nu au necesitat internare, iar numărul total al sinistraților se ridica la 1.001 persoane. Suprafața totală a municipiului la acea dată era de 18, 5 km, din care o suprafață de 4,5 km a fost bombardată.

La 14 iulie 1944, într-o notă a Agenturii „Ardeal”, se preciza că „moralul populației în primele ore după bombardament era îngrozitor, cuprinși de panică fugeau în toate părțile fără nici un țel, toată viața și-a întrerupt cursul normal”, exploziile și incendiile menținând starea de panică, iar după ce „avioanele americane în număr de 80-100 au plecat, se mai auzea explozia bombelor cu întârziere, din care cauză, panica se menținea. În urma bombardamentului, viața a stagnat complet timp de patru zile”⁵.

Privind înapoi înspre trecut, remarcăm afirmația lui Simon Wiesenthal: „Istoria omenirii este o istorie sângeroasă și istoria se poate repeta. Deci informațiile pe care le avem constituie un mijloc de apărare. Prin intermediul acestora, putem construi, trebuie să construim, o apărare împotriva repetiției”, o apărare care, în ziua de astăzi, înseamnă responsabilitate și răspundere istorică și morală, pace, libertate, democrație, egalitate, respect pentru demnitatea umană și drepturile omului.

⁴ Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, *fond Documentar*, dosarul nr. 12732, vol. 4, ff. 297-298.

⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *fond Președinția Consiliului de Miniștri – Serviciul Special de Informații*, dosarul nr. 15/1941, ff. 362-363.

Fig. 1. Atelierele C.F.R. Arad. Secția Piese de schimb. Fumul provine de la depozitul de carburanți situat în spatele clădirii.

Fig. 2. Atelierele C.F.R. Arad. Vagonajul distrus de bombe brizante a căror combustie este atât de rapidă, încât suflul gazelor produse poate distruge corpurile înconjurătoare.

Fig. 3. Atelierele C.F.R. Arad. Strungăria. Roți de locomotivă aruncate de suflul exploziilor.

Fig. 4. Atelierele C.F.R. Arad. Strungăria. Distrugerea parcului de roți de locomotivă.

Fig. 5. Atelierele C.F.R. Arad. Vedere generală a Secției de Vagoane. În fundal se observă Gara Arad și clădirile Magaziei de Mărfuri.

Fig. 6. Atelierele C.F.R. Arad. Secția Vagonaj. Distrugerii masive.

Fig. 7. Atelierele C.F.R. Arad. Constatarea distrugerilor provocate de bombardament.

Fig. 8. Atelierele C.F.R. Arad. Secția Strungărie – distrusă de bombe brizante de 250 kg.

Fig. 9. Atelierele C.F.R. Arad. Vagoane sanitare aflate în reparație, distruse de explozii.

Fig. 10. Atelierele C.F.R. Arad. Interiorul Strungăriei ce a fost lovit în plin de două bombe de 250 kg. Zidurile au fost distruse de suflul exploziei, iar scheletul metalic a rămas aproape intact.

Fig. 11. Atelierele C.F.R. Arad. Coșul uzinei retezat de lovitura unei bombe.

Fig. 12. Atelierele C.F.R. Arad. Craterul produs de explozia unei bombe în curtea atelierului.

Fig. 13. Atelierele C.F.R. Arad. Vagoane sanitare aflate în reparație, distruse de bombe.

Fig. 14. Atelierele C.F.R. Arad. Stingerea incendiului de la Depozitul de lubrefianți (circa 70 tone motorină și uleiuri). Incendiul a fost localizat prin stropire cu apă, timp de 24 ore. Focul a ars înăbușit, cu fum gros, fără să se extindă la hala ce se afla la 3 m distanță.

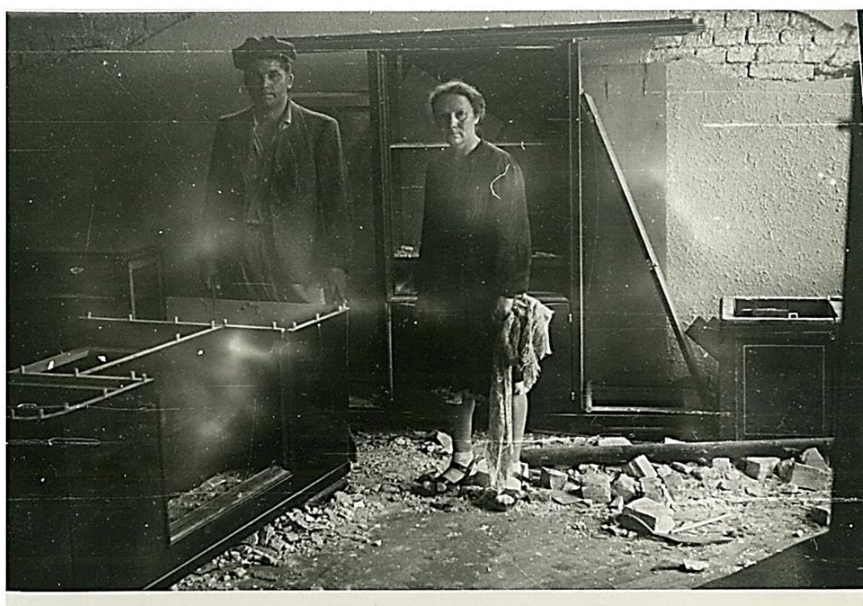

Fig. 15. După bombardament. Destine umane.

Fig. 16. Cursul firesc al vieții – pauza de masă.

Fig. 17. Vagon proiectat de suflul exploziei, căzut pe o casă.
Strada Trenului, la aproximativ 50 m distanță.

Fig. 18. Atelierele C.F.R. Arad. Strungărie distrusă. În dreapta fotografiei se pot observa cărămizi depozitate pentru reconstrucție.

Fig. 19. Atelierele C.F.R. Arad. Vagoane sanitare avariate.

Fig. 20. Gara Arad, neatinsă după primul val de bombardament.

Fig. 21. Atelierele C.F.R. Arad. Strungăria distrusă.
Structura metalică a rezistat în fața exploziilor.

Fig. 22. Atelierele C.F.R. Arad.
Magazia de materiale, bombardată cu bombe brizante de 250 kg.

Fig. 23-24. Destine umane refugiindu-se în urma bombardamentelor.

Fig. 25. Atelierele C.F.R. Arad. Magazia de materiale cu un post de observație pe acoperiș. Atelierele C.F.R. Arad. Secția de locomotive a fost intenționat decopertată pentru a fi ferită de incendii.

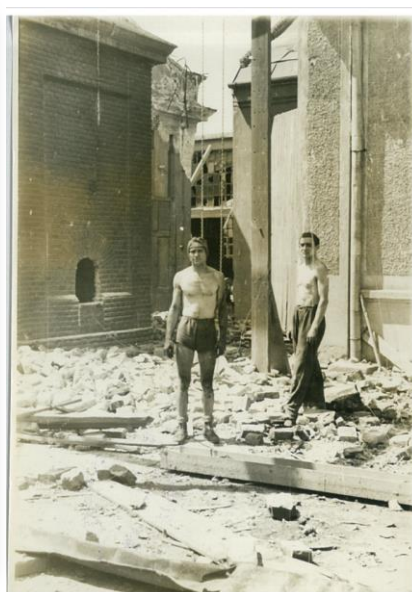

Fig. 26. Gara Arad. Vagon proiectat de suflul exploziei.
Fig. 27. Atelierele C.F.R. Arad. Muncitori care participă la înlăturarea molozului provocat de explozii.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, *fond Documentar*, dosarul nr. 12732, vol. 4.

Serviciul Special de Informații, Agentura „Ardeal” 14 iulie 1944, Arad, Notă. Arhivele Naționale Istorice Centrale, *fond Președinția Consiliului de Miniștri – Serviciul Special de Informații*, dosarul nr. 15/1941.

<https://bibliotecaarad.ro/arad-3-iulie-1944-cand-pamantul-s-a-cutremurat-marturii-vizuale-ale-raidului-aerian-pastrate-in-fototeca-bibliotecii-judetene-alexandru-d-xenopol/>

Conferințele de pace de după cel de-al Doilea Război Mondial

The Peace Conferences after the Second World War

*Drd. Alin Marian PÎRVU
Depozitul Central de Arhivă al
Armatei Române, Pitești*

Abstract.

The article is referring to the Peace Treaties following the end of World War II, but also to the inter-allied conferences during the war, including Yalta and Potsdam, but also the foundation of the United Nations. The Paris Peace Treaties allowed the defeated Axis powers to resume their responsibilities as sovereign states in international affairs and to qualify for membership in the United Nations.

Keywords: *border changing, new order, war reparations, conferences, diplomacy*

Introducere

La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, Europa era devastată și ruinată. Printre învingători se află două state ce vor dicta de pe poziții de forță redesenarea hărții politice a Europei și vor impune regulile pentru organizarea păcii: Uniunea Sovietică și Statele Unite ale Americii.

Pacea a fost obiectul unor negocieri încă înainte de terminarea războiului. La Yalta, în februarie 1945, Churchill, Roosevelt și Stalin s-au întâlnit pentru a discuta situația de după război. În pofida unui climat cordial, între Aliați au apărut și o serie de neînțelegeri: Stalin dorea să-și mărească teritoriul și să își consolideze poziția în Estul Europei; Churchill, neîncrezător, încerca să tempereze avântul sovietic și era preocupat de menținerea coloniilor în Imperiul britanic; Roosevelt, care încerca să împace cele două puncte de vedere, era de acord cu o decolonizare accelerată și preconiza crearea unei Organizații a Națiunilor Unite pentru a înlocui Societatea Națiunilor, care s-a dovedit a fi inefficientă. La Potsdam, neînțelegerile s-au agravat, iar semnarea tratatelor de pace a amânată pentru mai târziu, din cauza absenței unui acord imediat între marile puteri învingătoare. A fost înființat Consiliul Miniștrilor Afacerilor Externe al marilor puteri, care avea misiunea de a elabora proiectele tratatelor de pace cu statele foste aliante ale Germaniei naziste. Conferința de Pace de la Paris

din anii 1946-1947 a impus clauze foarte grele statelor învinse și a aplicat pe scară extinsă regula conform căreia învingătorul are întotdeauna dreptate.

I. Crearea O.N.U

Ideea de a stabili un sistem de securitate colectivă, mai eficient decât Societatea Națiunilor a fost obiectul unor lungi și complicate negocieri între marile puteri învingătoare.

Faptul că Societatea Națiunilor fusese un eșec notoriu, iar Uniunea Sovietică se opunea categoric reconstituirii acesteia a fost lansată ideea de a se crea o organizație complet nouă.

Inițiativa acestui demers a aparținut diplomației americane. După întâlnirea dintre Churchill și Roosevelt de la începutul lunii ianuarie 1942, Statele Unite și Marea Britanie au dat publicității „Declarația Națiunilor Unite” care prevedea crearea unui sistem de pace și securitate după război. Declarația a primit confirmarea Uniunii Sovietice abia la Conferința de la Teheran din noiembrie 1943¹.

Pregătirea viitoarei organizații internaționale s-a făcut la Dumbarton Oaks, unde au avut loc două conferințe. Prima s-a desfășurat între 21 și 28 septembrie 1944 și au participat experți americani, britanici și ruși, cea de a doua a avut loc între 29 septembrie și 7 octombrie 1944. La aceasta au participat experți americani, britanici și chinezi. Franța nu a participat întrucât guvernul francez condus de generalul Charles de Gaulle a fost recunoscut de jure abia la 23 octombrie 1944. Au fost puse de acord pozițiile puterilor prezente asupra unui număr mare de puncte: Organizația Națiunilor Unite urma să fie compusă dintr-o Adunare Generală, un Consiliu de Securitate, un Secretariat, o Curte Internațională de Justiție și de un Consiliu Economic și Social. S-a hotărât ca toate marile puteri prezente la Dumbarton Oaks să fie membrii permanenți ai Consiliului de Securitate, inclusiv Franța. Au rămas în suspensie două teme: problema votului și chestiunea admiterii ca membri ai ONU a celor 15 republici unionale sovietice, poziția lor fiind similară în opinia Moscovei cu statelor membre ale Commonwealth-ului. Puternica opoziție a Senatului american la ideea votului cu majoritate simplă a dus la acceptarea soluției ca membrii permanenți să aibă drept de veto. Sovieticii au respins propunerea americană conform căreia dacă o mare putere membru permanent era implicată într-un conflict, respectivul stat să nu poată uza de veto.

¹ Paul Johnson, *O istorie a lumii moderne*, București, Editura Humanitas, 2014, pp. 233-235.

Au avut loc mai multe întâlniri internaționale: Conferința de la Yalta (februarie 1945), Conferința de la San Francisco (25 aprilie – 25 iunie 1945) care au finalizat documentele necesare pentru buna ființare a ONU².

II. Conferința de la Yalta

A fost a doua întâlnire dintre „cei trei mari” și s-a desfășurat între 2 și 12 februarie 1945. Conducătorii celor trei mari puteri au fost însoțiți de câte cinci persoane oficiale. Pe ordinea de zi au fost înscrise următoarele puncte:

- ✓ Înfrângerea Germaniei și scurtarea duratei războiului (se avea în vedere coordonarea operațiunilor militare între Aliați pentru a zdrobi cât mai rapid trupele germane care rezistau în Cehoslovacia, Austria și Germania);
- ✓ Capitularea necondiționată a Germaniei;
- ✓ Problema reparațiilor de război (prevedea că Germania urma să plătească 20 miliarde dolari la prețurile din 1938, din care 50% reveneau URSS);
- ✓ Conservarea păcii generale și a securității internaționale (a stabilit Declarația Națiunilor Unite, lista statelor fondatoare ale ONU, data convocării acestora la Conferința de la San Francisco);
- ✓ Declarația cu privire la Europa eliberată (conținea prevederi privind reconstrucția teritorială și politică a statelor europene);
- ✓ Problema criminalilor de război (s-a stabilit ca aceștia să fie judecați pe teritoriul statelor unde au comis atrocitățile);
- ✓ Problema poloneză (a constituit una dintre cele mai controversate chestiuni ale diplomației Aliaților);
- ✓ Problema intrării Uniunii Sovietice în război contra Japoniei (în compensație pentru atacarea Japoniei, Uniunea Sovietică urma să revină la granițele avute de Rusia țaristă înainte de războiul ruso-japonez din 1904-1905, să anexeze jumătate din Insula Sahalin și arhipelagul Kurile în întregime);
- ✓ Situația din Iran (s-a discutat problema retragerii trupelor britanice și sovietice din Iran, precum și folosirea resurselor petroliere iraniene);
- ✓ Cu privire la Iugoslavia (au recunoscut acordul Tito-Subasici);

² Marusia Cârstea, Gheorghe Buzatu, *Europa în balanța forțelor*, București, Editura Mica Valahie, 2011, pp. 148-150.

✓ Au fost discutate probleme referitoare la: granița austro-iugoslavă, italo-iugoslavă, bulgaro-iugoslavă, pretențiile teritoriale grecești asupra Bulgariei, instalațiile petroliere din România etc.³.

III. Tratativile sovieto-americane din mai-iunie 1945. Misiunea Hopkins

Henry Hopkins a purtat negocieri la Moscova între 25 mai și 7 iunie cu scopul de a ameliora relațiile dintre SUA și URSS. Discuțiile s-au purtat pe trei puncte principale: Polonia, Extremul Orient și crearea Consiliului de Control pentru Germania. Stalin a reproșat americanilor următoarele:

- invitarea Argentinei la Conferința de la San Francisco;
- dorința Statelor Unite de a invita Franța în Comisia de reparații. („El considera că aceasta era o insultă la adresa Uniunii Sovietice; având în vedere că Franța făcuse pace separată cu Germania și își deschisese frontierele germanilor”);
- oprirea brutală a furnizărilor către Rusia în baza acordului de împrumut-închiriere după capitularea germană;
- faptul că nici o navă germană nu fusese predată de occidentali Uniunii Sovietice⁴.

Hopkins și ambasadorul Harriman au încercat să-l liniștească pe Stalin. Cât despre Argentina, ei au explicat că țările Americii Latine nu acceptaseră admiterea Ucrainei și a Bielorusiei între Națiunile Unite decât cu condiția ca să fie admisă și Argentina. Stalin a pus capăt discuției, declarând că această afacere aparținea trecutului. În privința Poloniei, Stalin a spus că se temea ca Anglia să nu facă din ea, ca și în perioada interbelică, o țară ostilă URSS. El propunea ca din 20 de miniștri, numai 4 să fie aleși dintre polonezii de la Londra. S-a decis ca problema să fie supusă unei noi conferințe a celor trei Mari Puteri, care să se țină după data de 15 iunie în regiunea Berlinului. În ceea ce privește Consiliul de Control aliat din Germania, nu au fost dificultăți și Stalin a anunțat că reprezentantul Rusiei va fi mareșalul Jukov. În sfârșit, în ceea ce privește Japonia, Stalin a confirmat că Rusia era dispusă să o atace, la 8 august, cu condiția ca China să accepte deciziile de la Yalta asupra Manciuriei. El a declarat că dorea să se întâlnească la Moscova, cel mai târziu la 1 iulie, cu ministrul chinez al Afacerilor Externe, Sung. El accepta ideea unui *trusteeship*⁵ al Statelor

³ Nicolae Ciachir, *Istoria Relațiilor Internaționale de la Pacea Westfalică (1648), până în contemporaneitate (1947)*, București, Editura Oscar Print, 1998, p. 297.

⁴ Serge Bernstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol. V, Iași, Institutul European, 1998, pp. 130-132.

⁵ administrare comună.

Unite, Chinei, Marii Britanii și Uniunii Sovietice asupra Coreei. Cerea, de asemenea, ca URSS să poată lua parte la ocuparea Japoniei și să dispună de o zonă de ocupație proprie. Hopkins a părăsit Moscova la 7 iunie pentru a se întâlni cu Eisenhower aproape de Frankfurt. S-a întors la Washington la 12 iulie. A renunțat brusc la orice activitate publică și a murit, la 30 ianuarie 1946⁶.

IV. Conferința de la Potsdam

Conferința, prevăzută în timpul convorbirilor dintre Hopkins și Stalin, s-a deschis la palatul Cecilienhof din Potsdam, pe 17 iulie 1945. Această conferință a fost ultima întâlnire dintre cei trei șefi de guvern și, de asemenea, ultima care a permis încheierea unor acorduri de o mare importanță. Conferința nu s-a ocupat deloc de problemele Extremului Orient, ci cu precădere de cele ale Europei și, în special, de viitoarele tratate de pace: ce procedură se va adopta în elaborarea lor? Care vor fi bazele politice ale acestora?⁷

La primul punct, delegația americană propunea crearea unui Consiliu al miniștrilor Afacerilor Externe, a cărui primă reuniune urma să aibă loc la Londra, în septembrie 1945. Consiliul urma să fie compus din miniștrii american, britanic, sovietic, francez și chinez. Principala sa prerogativă trebuia să fie elaborarea tratatelor de pace cu „sateliții” Germaniei (Italia, România, Bulgaria, Ungaria și Finlanda) și „propunerea de reglementări asupra problemelor teritoriale rămase nerezolvate”. Tratatul de pace cu Germania trebuia să fie pregătit ulterior. Pentru sateliții Germaniei Consiliul va fi compus din membri reprezentanți ai statelor semnatare ale condițiilor de capitulare impuse statului dușman în cauză. Pentru reglementarea păcii cu Italia, Franța era considerată ca semnatară a condițiilor de capitulare pentru Italia. Această dispoziție excludea Franța de la elaborarea tratatelor de pace cu ceilalți sateliți. S-a luat hotărârea de dizolvare a Comisiei Consultative Europene.

Anglo-americanii s-au plâns de situația din Bulgaria și din România, unde guvernele nu erau democratice și unde comisiile de control aliate practic nu funcționau, iar Uniunea Sovietică își exercita singură autoritatea. Stalin răspunse printr-un contraatac, plângându-se de situația din Grecia, ocupată de britanici. Problema principală era aceea a organizării de alegeri libere. Churchill condamna faptul că membrii misiunii britanice la București

⁶ Nicolae Ciachir, *op. cit.*, p. 300.

⁷ Henry Kissinger, *Diplomația*, traducere de Mircea Ștefancu și Radu Paraschivescu, București, Editura All, 2003, p. 210.

nu aveau libertate de circulație. „În jurul lor pare să fi căzut o cortină de fier.” Pe de altă parte, anglo-americanii doreau să intre în posesia întreprinderilor industriale care le aparțineau în România sau să obțină o compensație. Sovieticii le confiscaseră, sub pretextul că acestea erau proprietăți germane. Nici un acord nu a fost realizat asupra acestui punct. Au fost numite două comisii de experți, una anglo-rusă și cealaltă americano-rusă. În legătură cu Germania, Conferința de la Potsdam a definit principiile politice și economice care vor governa tratamentul aplicat Germaniei în timpul perioadei inițiale de control⁸.

Acordul prevedea dezarmarea completă și demilitarizarea Germaniei, desființarea partidului național-socialist, abolirea legilor naziste, judecarea criminalilor de război, epurarea membrilor partidului nazist, controlul învățământului german. Se vor face eforturi de descentralizare și de democratizare a Germaniei și nu se va înființa în viitorul imediat un guvern central german. Nivelul producției economice va fi sever controlat. În ceea ce privea reparațiile, URSS le prelua din propria sa zonă și primea, în plus, din zonele occidentale, 15 % din utilajele industriale utilizabile, în schimbul unor produse alimentare și unor materii prime în valoare echivalentă, precum și 10 % din utilajele care nu erau indispensabile supraviețuirii germanilor, fără contrapartidă. Sovieticii trebuiau să satisfacă cerințele polonezilor asupra propriei lor părți de reparații de război. În realitate, sovieticii au demontat și unele uzine poloneze. Era stabilit și un plan pentru repartizarea, între cei trei aliați, a navelor de război și comerciale germane. În ceea ce privește frontierele germane, anglo-americanii au promis în timpul conferinței de pace să sprijine transferul Königsberg-ului și cel al unei părți din Prusia orientală către URSS. Ei nu și-au luat însă nici un angajament de acest gen în legătură cu teritoriile situate la est de linia Oder-Neisse și s-au mulțumit să fie de acord ca ele să fie provizoriu administrate de Polonia. Au mai fost tratate și alte chestiuni. URSS a cerut un *trusteeship* asupra Libiei italiene. Occidentalii au refuzat. Sovieticii doreau în același timp să controleze strâmtoarele turcești. S-a hotărât pur și simplu să fie revizuite acordurile de la Montreux.

La 25 iulie 1945, conferința a fost întreruptă, pentru că liderii britanici au revenit la Londra pe timpul numărării voturilor scrutinului din Marea Britanie. Majoritatea zdrobitoare obținută de laburiști i-a permis șefului lor, Attlee, să constituie noul guvern, cu Bevin la Foreign Office. Churchill și Eden nu au mai asistat la cea de a doua parte a conferinței, ale

⁸ Martin Kitchen, *O istorie a Germaniei Moderne*, traducere de Mugur Butuza, București, Editura Humanitas, 2021, pp. 311-312.

cărei lucrări au durat până la 2 august. Se aprecia că politica britanică nu se schimbasese prea mult⁹.

V. Conferința de pace de la Paris

Tratatele de pace de la Paris au fost semnate la 10 februarie 1947. Conferința de pace de la Paris a durat între 29 iulie și 15 octombrie 1946. Puterile aliate victorioase din timpul războiului au negociat detaliile tratatelor de pace cu Italia, România, Ungaria, Bulgaria și Finlanda. Tratatele au permis puterilor învinse ale Axei să-și reia responsabilitățile ca state suverane în afacerile internaționale și să se califice pentru calitatea de membru al Națiunilor Unite.

Înțelegerea elaborată în tratatele de pace a inclus plata despăgubirilor de război, angajamentul față de drepturile minorităților și ajustări teritoriale, inclusiv sfârșitul imperiului colonial italian în Africa, Grecia și Albania, precum și modificări ale granițelor italo-iugoslave, maghiaro-cehoslovace, sovieto-române, maghiaro-române, franco-italiene și sovieto-finlandeze. De asemenea, tratatele obligau diferitele state să predea criminalii de război¹⁰.

Italia a pierdut coloniile din Libia italiene și Africa de Est italiană. Acesta din urmă era formată din Etiopia italiană, Eritreea italiană și Somalilandul italian. În tratatul de pace, Italia a recunoscut independența Albaniei. Italia și-a pierdut și concesiunea la Tianjin, care a fost predată Chinei, iar insulele Dodecanez din Marea Egee au fost cedate Greciei. Italia a pierdut Istria: provinciile Fiume, Zara și cea mai mare parte din Gorizia și Pola au fost cedate Iugoslaviei; restul Istriei și provincia Trieste au format un nou stat suveran (Teritoriul Liber al Triestului) împărțit în două zone administrative sub un guvern provizoriu de care era responsabil Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite. În 1954, Italia a încorporat provincia Trieste (Zona A), iar Iugoslavia a încorporat restul Istriei (Zona B). Acest lucru a fost recunoscut oficial prin Tratatul de la Osimo din 1975.

Satele din valea Tende și La Brigue au fost cedate Franței, dar diplomații italieni au reușit să mențină în vigoare Tratatul de la Torino (1860), conform căruia granița alpină franco-italiană trece prin vârful Mont Blanc, în ciuda planurilor franceze pe Valea Aostei. Republica Franceză nu a prevăzut niciodată limba italiană în fostele orașe italiene cedate Briga și Tenda, optând efectiv pentru o politică de asimilare lingvistică¹¹.

⁹ *Ibidem*, p. 315.

¹⁰ Gheorghe Unc, *Încheierea Tratatelor de pace. Situația Germaniei, în Marea Conflagrație a secolului XX*, ed. a II-a, București, Editura Politică, 1974, pp. 561-562.

¹¹ *Ibidem*, p. 563.

Finlanda a fost restabilită la granițele sale de la 1 ianuarie 1941 (confirmând astfel pierderile sale teritoriale după Războiul de iarnă din 1939-1940), cu excepția fostei provincii Petsamo, care a fost cedată Uniunii Sovietice. În Finlanda, reparațiile și ajustarea granițelor dictate au fost percepute ca o nedreptate majoră și o trădare de către puterile occidentale, după simpatia pe care Finlanda o primise din partea Occidentului în timpul Războiului de iarnă inițiat de sovietici. Cu toate acestea, această simpatie fusese erodată de colaborarea Finlandei cu Germania nazistă între 1941 și 1944. În acest timp, Finlanda nu numai că și-a recucerit teritoriul pe care îl pierduse în 1940, dar și-a continuat ofensiva mai adânc în ținuturile sovietice, ocupând o fâșie largă de teritoriul sovietic. Acest lucru a determinat Regatul Unit să declare război Finlandei în decembrie 1941, slăbind și mai mult sprijinul politic din Occident pentru țară. Aderările Uniunii Sovietice asupra teritoriului finlandez s-au bazat pe Armistițiul de la Moscova semnat la Moscova la 19 septembrie 1944 și a dus la prelungirea aderărilor la Tratatul de pace de la Moscova, care a pus capăt Războiului de Iarnă.

Ungaria a fost restabilită la granițele sale înainte de 1938. Aceasta a însemnat restabilirea graniței de sud cu Iugoslavia, precum și declararea ca nule și neavenite a Primului și celui de-al doilea Diktat de la Viena, anulând câștigurile teritoriale ale Ungariei din Cehoslovacia și România. În plus, trei sate (și anume Horvátjérfalu, Oroszvár și Dunacsún) situate la sud de Bratislava au fost, de asemenea, transferate în Cehoslovacia, pentru a forma așa-numitul „cap de pod Bratislava”.

România a fost restabilită la granițele sale de la 1 ianuarie 1941, cu excepția graniței cu Ungaria, care a redat Transilvania de Nord României. Aceasta a recunoscut pierderea din 1940 a Basarabiei și Bucovinei de Nord în fața Uniunii Sovietice și Tratatul de la Craiova, prin care a returnat Cadrilaterul Bulgariei.

Bulgaria a fost restabilită la granițele sale de la 1 ianuarie 1941, returnând Macedonia Vardariană Iugoslaviei și Macedonia de Est și Tracia de Vest Greciei, dar păstrând Cadrilaterul conform Tratatului de la Craiova, lăsând Bulgaria ca singura fostă putere a Axei care să păstreze un teritoriu câștigat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial¹².

Concluzii.

Dizolvarea Uniunii Sovietice și a Iugoslaviei la începutul anilor 1990 nu a condus la nicio renegociere a Tratatelor de pace de la Paris. Cu toate

¹² *Ibidem*, p. 565.

acestea, în 1990, Finlanda a anulat unilateral restricțiile impuse de tratat asupra armatei sale.

BIBLIOGRAFIE

Marea Conflagrație a secolului XX, ediția a II-a, București, Editura Politică, 1974.

Bernstein, Serge, Milza, Pierre, *Istoria Europei*, vol. V, Iași, Institutul European, 1998.

Buzatu, Gheorghe, Cârstea, Marusia, *Europa în balanța forțelor*, București, Editura Mica Valahie, 2011.

Ciachir, Nicolae, *Istoria Relațiilor Internaționale de la Pacea Westfalică (1648), până în contemporaneitate (1947)*, București, Editura Oscar Print, 1998.

Johnson, Paul, *O istorie a lumii moderne*, București, Editura Humanitas, 2014.

Kissinger, Henry, *Diplomația*, traducere de Mircea Ștefăncu și Radu Paraschivescu, București, Editura All, 2003.

Kitchen, Martin, *O istorie a Germaniei Moderne*, traducere de Mugur Butuza, București, Editura Humanitas, 2021.

Steagul comunei Semlac, județul Arad

The Flag of Semlac, Arad County

Dr. Augustin MUREȘAN

Societatea Română de Vexilologie, membru fondator

Abstract.

Officially, the commune of Semlac has a flag. The study describes the main characteristics of the flag of Semlac commune, Arad County. The flag has a rectangular shape with a ratio of 2/3. The flag of the yellow sign has a blue square in each of the four corners. In the upper part above the coat of arms is written the status of the locality 'Comuna', and below the name 'Semlac' in black letters. The coat of arms of the commune is placed in the centre of the flag. The Semlac commune's coat of arms is composed of a triangular shield with rounded flanks, on a blue field, laden with a crenulated silver tower with an arched gateway and a window which is arched on its upper side, laced on black. Three golden wheat ears emerge from the upper part of the tower. The shield is stamped with a silver mural crown and a crenulated tower. The tower refers to the 'Ziridava' fortress archaeological site, while the wheat ears signify the main activity of the inhabitants, namely cultivating crops. The mural crown with a crenulated tower signifies the locality has the rank of commune. Both sides of the flag are identical.

Keywords: Arad County, Semlac, commune, flag, rectangular, coat of arms.

Conform *Legii nr. 141 din 10 iunie 2015*¹, fiecare județ și localitate din România își poate adopta steagul propriu. Potrivit prevederilor din această lege, „Fiecare unitate administrativ-teritorială poate supune aprobării Guvernului steagul propriu și unic pe baza hotărârii autorității deliberative”².

Prezentăm mai jos steagul comunei Semlac³, județul Arad, însemn vexilologico-heraldic⁴.

¹ „Legea nr. 141 din 10 iunie 2015”, publicată în *Monitorul Oficial al României*, nr. 412 din 11 iunie 2015, reglementează condițiile privind aprobarea, arborarea și folosirea de către unitățile administrativ-teritoriale ale steagurilor proprii, ca simbol local.

² „Legea nr. 141 din 10 iunie 2015”, art. 1, alin. (2).

³ Proiectul privind însușirea variantei finale a modelului de steag al comunei Semlac, județul Arad, a fost aprobat prin *Hotărârea Consiliului Local, nr. 70/2021*. Prefectul județului Arad și-a exercitat controlul de legalitate conform adresei nr. 8315/V/23/08. Modelul de steag însoțit de un memoriu justificativ a fost avizat favorabil de Comisia Națională de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, conform adresei nr. 6/15.04.2022.

*Steagul comunei Semlac*⁵ este alcătuit din *pânza steagului*⁶ (flamura) și *hampă*⁷. *Pânza steagului* (Fig. 1) are un format dreptunghiular cu proporția între lățimea și lungimea însemnului de $2/3$ ⁸, și este de culoare galbenă. În cele patru colțuri ale flamuraii se află câte un pătrat albastru.

În mijlocul pânzei steagului se află stema comunei Semlac⁹. În partea de sus deasupra stemei, pe culoarea galbenă este inscripționat statutul localității „**Comuna**”, iar jos denumirea „**Semlac**”, cu litere de culoare neagră.

Stema comunei Semlac se compune dintr-un scut¹⁰ triunghiular cu marginile rotunjite, în câmp albastru, încărcat cu un turn crenelat de argint

⁴ Vexilologia este o ramură a cercetării istorice care se ocupă cu studiul steagurilor din diferite epoci și țări. Denumirea provine de la termenul latin, *vexillum* (steag, drapel). Ea se interferează cu celelalte științe auxiliare ale istoriei, în special cu heraldica, sigilografia, numismatica, medalistica, faleristica etc. Datorită necesității de analizare a simbolisticii reprezentărilor de pe steaguri, în cadrul vexilologiei propriu-zise s-a conturat și existența unui subdomeniu, cel al vexilologiei heraldice. Cercetarea fenomenului vexilologic în ansamblu său pe teritoriul României, a istoriei drapelului național se face din anul 1998 sub auspiciile Societății Române de Vexilologie; vezi Dumitru Țicu, „Vexilologia – o ramură a cercetării istorice”, în *Din istoria vexilologiei bănățene*, Reșița, 2007, p. 2 (Proiectul expoziției și al catalogului: dr. Dumitru Țicu; Fotografii: dr. Mircea Taban; Texte redactate de: dr. Mircea Taban, Augustin Mureșan, M-Kiss Hedy).

⁵ Modelul steagului comunei Semlac, județul Arad a fost aprobat prin Hotărârea de Guvern, nr. 766 din 8 iunie 2022 și publicat în „Monitorul Oficial al României”, Partea I, nr. 634 din 28 iunie 2022.

⁶ Pânza steagului = țesătură realizată din fire de mătase, bumbac, damasc etc. prinsă de hampă pe una din laturi; Alexandru Daneș, *Mic dicționar de vexilologie*, Brașov, 2010, p. 7.

⁷ Hampă = suport lung și subțire de lemn de care se prinde pânza steagului, iar la extremitatea superioară pajura sau vârful hampei; *sinonim*, lance, prăjină, *Ibidem*, p. 5.

⁸ Forma și dimensiunile modelului de steag al unității administrativ-teritoriale sunt cele stabilite, în condițiile legii, pentru drapelul României *Legea nr. 141* din 10 iunie 2015, cap. I, art. 2, alin. (1). Steagul propriu al unității administrativ-teritoriale nu va depăși în dimensiuni și număr de exemplare drapelul României și drapelul Uniunii Europene și va fi amplasat la același nivel cu acestea (Cap. II, art. 4, alin (3). Dimensiunile standard aprobate pentru steagurile unităților administrativ-teritoriale sunt de: 135 cm X 90 cm.

⁹ În conformitate cu prevederile art. 2 alin. (4), cap. I din *Legea nr. 141/2015*: „Pe steagurile unităților administrativ-teritoriale, pot fi reproduse și stemele unităților administrativ-teritoriale, aprobate conform legii [...]”. Stema comunei Semlac a fost aprobată prin Hotărârea de Guvern nr. 825 din 28 iulie 2021, publicată în „Monitorul Oficial al României”, Partea I, nr. 759 din 4 august 2021.

¹⁰ Scut = partea centrală a unei steme, simbolizând arma de apărare a cavalerilor medievali, pe care aceștia își reprezentau blazonul. Scutul are forme variate după epoca și aria geografică în care a apărut. După formă poate fi triunghiular, rotunjit, dreptunghiular, rococo (cu marginile neregulate) etc.; vezi *Dicționar al științelor speciale ale istoriei, Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 211.

cu intrarea porții arcuite și fereastră arcuită în partea superioară, ajurate negru. Din turn ies în partea superioară, trei spice de grâu de aur¹¹. Scutul este timbrat cu o coroană murală, de argint cu un turn crenelat.

Semnificațiile elementelor însumate ale stemei:

Turnul face referire la Situl Arheologic „Cetatea Ziridava”¹². Spicele de grâu semnifică activitatea locuitorilor, și anume cultura cerealelor. Coroana murală cu un turn crenelat semnifică faptul că localitatea are rangul de comună. Ambele fețe ale flamurii steagului sunt identice. Steagul se fixează pe hampă în partea stângă, pe lățime.

Semnificațiile culorilor steagului:

Galben (sau aur) înseamnă mărire, măreție, forță, putere, fast, bogăția (holdelor aurii de grâu din timpul verii) și curățenie¹³.

Albastru ca cerul (sau azur), reprezintă aerul și este simbolul blândetii, frumuseții, nobleței și a bune-credințe¹⁴. Astfel și comuna Semlac, județul Arad are aprobat oficial steag propriu. El este un însemn vexilologico-heraldic care prin cromatica flamurii și simbolul său specific - stema proprie - aplicată în centru acesteia, individualizează această comună. Stema reprezentată pe flamură prin elementul ei, coroana murală cu un turn crenelat și inscripțiile sale ne indică faptul că steagul aparține unei comune.

¹¹ Alin Gherasim, „Semlacul are propria stemă”, <https://www.aradon.ro/aradon-stirile-judetului-arad/semlacul-are-propria-stema-1411526/> (accesat la 05.12.2021); Augustin Mureșan, Laurențiu-Ștefan Szemkovics, „Stema comunei Semlac”, în Sorin Bulboacă, Doru Sinaci (coord.), *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad, vol. III, Comunele Județului Arad*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021, p. 73; Augustin Mureșan, Ioan Popovici, *Heraldică teritorială arădeană (1999-2021)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022, p. 66.

¹² Detalii despre această importantă cetate dacică, situată între localitățile Pecica și Semlac, vezi la Ion Horațiu Crișan, *Ziridava, Săpăturile de la „Șanțul Mare” din anii 1960, 1961, 1962, 1964*, Arad, 1978.

¹³ Vezi Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica, Tratat tehnic*, București, Editura Științifică, 1974, p. 40; Maria Dogaru, *Din heraldica României*, București, Editura JIF, 1994, p. 30.

¹⁴ Marcel Sturdza-Săucești, *op. cit.*, p. 40; Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 30.

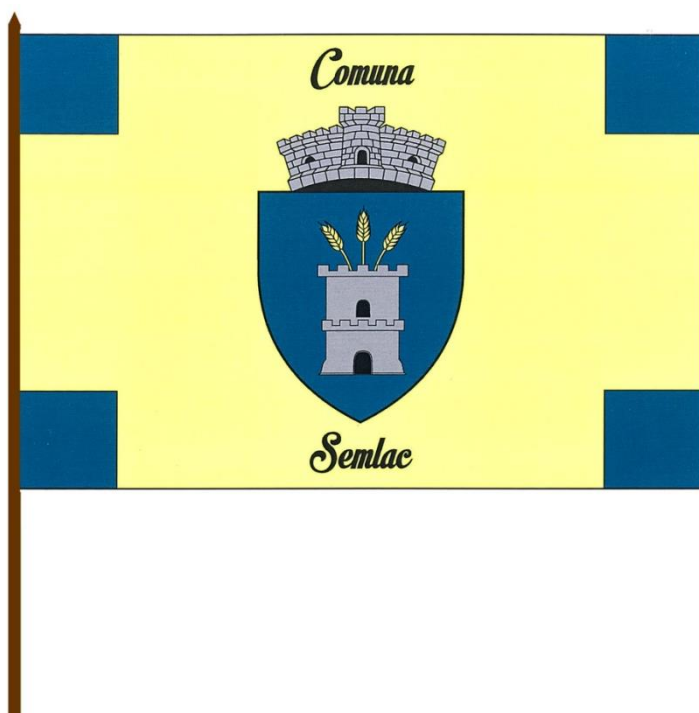

Fig. 1. Steagul comunei Semlac, județul Arad.

BIBLIOGRAFIE

Crișan, Horațiu Ioan, Ziridava. *Săpăturile de la „Șanțul Mare” din anii 1960, 1961, 1962, 1964*, Arad, 1978.

Daneș, Alexandru, *Mic dicționar de vexilologie*, Brașov, 2010.

Dicționar al științelor speciale ale istoriei, Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.

Dogaru, Maria, *Din heraldica României*, București, Editura JIF, 1994.

Gherasim, Alin, „Semlacul are propria stemă”, <https://www.aradon.ro/aradon-stirile-judetului-arad/semlacul-are-propria-stema-1411526/> (accesat la 05.12.2021);

„Legea nr. 141 din 10 iunie 2015”, în *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 412 din 11 iunie 2015.

Mureșan, Augustin, Szemkovics, Laurențiu-Ștefan, „Stema comunei Semlac”, în Sorin Bulboacă, Doru Sinaci (coord.), *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad, vol. III, Comunele Județului Arad*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021, p. 73.

Mureșan, Augustin, Popovici, Ioan, *Heraldică teritorială arădeană (1999-2021)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022.

Săucești-Sturdza, Marcel, *Heraldica, Tratat tehnic*, București, Editura Științifică, 1974.

Țicu, Dumitru, „Vexilologia – o ramură a cercetării istorice”, în *Din istoria vexilologiei bănățene*, Reșița, 2007, pp. 2-3.

**Preotul și profesorul Nicolae Popovici (1883-1956).
O corespondență personală (1907-1910; 1928-1942)**

**The Priest and Professor Nicolae Popovici (1883-1956).
The Private Correspondence (1907-1910; 1928-1942)**

*Protos. lect. univ. dr. Nicolae M. TANG
Facultatea de Teologie „Ilarion V. Felea”, Arad*

Abstract.

The history of theological education in Arad includes a series of teachers, personalities of Romanian theology and culture, with profound implications in the development of Romanian society. One of these personalities is the priest professor Nicolae Popovici PhD., originally from Mountain' Banat. He completes his theology studies with law studies at the Faculty of Legal Sciences in Budapest and a doctorate in theology at the University of Chernivtsi. During the Theological Academy he developed a well-defined direction for the discipline of Church Law. He will lead the Theological Academy in Arad, being co-opted in the leading positions of the Ministry of Cults and Arts from the interwar period. He published a series of specialized works in the field of Church Law, his theological thinking being synthesized in a Handbook of Orthodox-Oriental Church Law, published in Arad, in 1925. He also knew the realm of pastoral life through his activity as a priest of three parishes. The original correspondence presented in this study, reveals new aspects of the life and activity of the priest professor Dr. Nicolae Popovici.

Keywords: *Theological education, Arad, Nicolae Popovici, Church law, correspondence.*

1. Introducere

Învățământul teologic din Arad înscrie o impresionantă pagină de istorie în viața socială, politică și bisericească a românilor din părțile vestice. Structura și organizarea acestuia din anul 1822 și până în anul 1948, iar, mai apoi, din anul 1991, descoperă o forță intelectuală și spirituală de mare valoare, profesori și absolvenți care s-au implicat în viața socială, politică și bisericească a acestor locuri, mulți dintre ei trecând granițele Carpaților, amprentând astfel istoria Bisericii și a românilor dintre granițele noastre istorice.

În întregul său parcurs istoric, învățământul teologic arădean se regăsește în trei forme de organizare: Institut (1822-1927), Academie (1927-1948) și Facultate (din 1991), exceptând perioada când regimul comunist a desființat învățământul teologic din Arad. Chiar și în acel răstimp,

învățământul teologic a subzistat, pentru o bună perioadă de timp, sub forma cursurilor preoțești, iar, mai apoi, prin foștii dascăli de la Academie, integrați în slujirea și administrația eparhiei, și, nu în ultimul rând, prin preoții absolvenți, care au dus mai departe tradiția teologică arădeană, putând, astfel, să fie reînnoată în anul 1991.

Prin toate realizările de ordin teologic, publicistic, administrativ, politic, social, cultural, se poate vorbi de o tradiție teologică arădeană, parte integrantă a tradiției teologice românești, iar aceasta, la rândul ei, parte integrantă a mării Tradiții Răsăritene.

Rădăcinile învățământului teologic arădean se găsesc în Preparandia din Arad (1812), în cadrul căreia se pregăteau, pe lângă învățători, și preoți, dovadă fiind materiile predate în această școală, materii cu specific teologic. Din anul 1822, Institutul Teologic din Arad funcționează cu structură de doi ani, pentru ca din 1825, cursurile să aibă o durată de trei ani. Această structură de trei ani de studiu integrată într-un Institut Teologic nu exista niciunde în Transilvania, nici chiar la Sibiu, unde cursurile preoțești au rămas de 6 luni până în 1848, când sunt ridicate la un an de studiu, în 1852 la doi ani de studiu, iar în 1861 la trei ani de studiu¹.

În cadrul Institutului Teologic are loc o mare emulație intelectuală, spirituală și națională: se editează lucrări, se scriu articole și studii cu conținut teologic, misionar, apologetic și cultural. Profesorii Institutului Teologic din Arad sunt prezenți în mișcarea ideilor teologice, culturale și bisericești-naționale din secolul al XIX-lea. Amintim câteva momente cruciale în devenirea istorică a acestei instituții de învățământ și implicit a spațiului românesc de aici: în 1869 apare la Arad revista literară și socială *Speranța*, în 1872 revista *Lumina*, iar în 1877 revista *Biserica și Școala*. Mai adăugăm și ideile naționale ale lui Moise Nicoară, contribuția decisivă a lui Vasile Goldiș, Ioan Suci și Ștefan Cicio-Pop la Marea Unire din 1918, precum și lupta pentru afirmare națională exprimată în publicațiile *Tribuna* și *Românul*. Dintre profesorii de teologie arădeni care au marcat învățământul teologic în secolul al XIX-lea, amintim pe Gherasim Raț, cu studii la Viena, devenit episcop în 1835, militant pentru drepturile românilor, Patrachie Popescu cu studii la Seghedin, Pesta și Arad, Ghenadie Popescu cu studii la Pesta și Arad, Vasile Mangra, devenit mitropolit și membru al Academiei Române, face parte din delegația care a dus Memorandumul la Viena și are contribuții la istoriografia românească din Transilvania, la descoperirea manuscriselor românești, Iosif Goldiș, cu

¹ Cristinel Ioja, Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad. Itinerar. Forme. Perspective*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2016, pp. 9-10.

studii la Debrețin, Pesta, Arad, devine episcop și membru al Academiei Române².

În 1927, Institutul Teologic este transformat în Academie Teologică cu 4 ani de studii. În perioada 1927-1948 putem spune că la Arad s-a format un corp profesoral solid, bine pregătit și implicat în dezvoltarea teologiei ortodoxe române. La o sută de ani de la înființarea Institutului Teologic, părintele profesor Teodor Botiș tipărește cunoscuta lucrare – premiată de Academia Română – *Istoria Școalei normale și a Institutului român ortodox din Arad* (Arad, 1922, 744 p.). Această lucrare prezintă istoria învățământului teologic arădean și dezvoltarea acestuia pe parcursul unui secol. Teologia arădeană a avut un rol bisericesc-cultural și pastoral-misionar însemnat în contextul primei jumătăți a secolului al XX-lea. Profesorii teologiei arădene în frunte cu episcopii Aradului au răspuns la marile provocări ale vremii: expansiunea raționalismului, a indiferentismului și a ateismului militant; sectarismul și expansiunea grupărilor neoprotestante în vestul României; multiculturalismul și pluriconfesionalismul pe fondul afirmării României ca stat național, unitar. Aceste trei mari coordonate le întâlnim în operele teologice ale profesorilor de la Arad, recunoscute în teologia ortodoxă română³.

În prima jumătate a secolului al XX-lea, Aradul se evidențiază în mai multe discipline teologice, cum ar fi: 1. Omiletică – Episcopul Dr. Grigorie Comșa scrie *Istoria predicii la români*, lucrare inedită și unică în teologia ortodoxă română, urmată de o serie de volume cu caracter omiletic, dintre care amintim: *Predici la sărbătorile bisericești* (1925); *Veniți la Hristos* (1926), *De la leagăn până la moarte* (1927); *Brazde în ogorul Ortodoxiei* (1932), *Spre zările veșnicei* (1933), *Darurile Duhului Sfânt* (1934), *Flori din grădina sufletului* (1934) ș.a.; Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea scrie *Duhul adevărului* (1942) lucrare de predică premiată de Academia Română; 2. Misiologie – Pr. Prof. Dr. Petru Deheleanu scrie *Manual de Sectologie* (1948) – unic și nedepășit în teologia ortodoxă română; 3. Apologetică – Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea scrie *Religia culturii* (1944) și *Religia iubirii* (1946), lucrări de certă valoare apologetică în care încearcă o viziune unitară asupra teologiei în contrapondere cu diferitele provocări ale filosofiei și științei moderne; 4. Ascetică și Mistică – Pr. Prof. Dr. Ilarion V.

² Vezi: Vasile Popeangă, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2006, pp. 202-225 și Cristinel Ioja, Marcel Tang, *op. cit.*, pp. 11-12.

³ Vezi: Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2013, pp. 138-141 și Cristinel Ioja, Marcel Tang, *op. cit.*, pp. 12-13.

Felea realizează prima sinteză extinsă pe marginea primelor patru volume ale *Filocaliei* traduse de părintele Dumitru Stăniloae la Sibiu și a altor surse patristice și teologic-duhovnicești, în lucrarea editată postum *Spre Tabor* (4 vol.); 5. Drept bisericesc – Pr. Prof. Dr. Nicolae Popoviciu scrie *Manual de drept bisericesc ortodox* (1926) și *Canoanele Bisericii ortodoxe Române însoțite de comentarii* (1930, vol. I; 1931, vol. II). Aici amintim și contribuția profesorului Lazăr Iacob, care predă la Arad și, în cele din urmă, ajunge profesor la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București: *Regimul cultelor din România* (1931), *Concordatul cu Vaticanul* (1933), *Politica scaunului papal* (1936), *Biserica dominantă și egala îndreptățire a cultelor* (1936), *Statul și Biserica* (1942); 6. Teologie biblică – Arhim. Prof. Dr. Iustin Suciuc scrie *Ermeneutica biblică sau știința interpretării Sf. Scripturi pentru Institutele teologice și pentru uzul particular* (1933); 7. Muzica bisericească, prin Trifon Lugojan și Atanasie Lipovan, este ridicată la un nivel superior recunoscut până astăzi în teologia românească⁴.

2. Personalitatea părintelui Nicolae Popovici

2.1. Date biografice, formația intelectuală și teologică

În șirul profesorilor Academiei Teologice din Arad se înscrie și venerabilul preot și profesor dr. Nicolae Popovici, cu o exemplară și bogată activitate atât la catedră cât și la parohie. În ce privește activitatea didactică, urmează la catedra Academiei Teologice arădene ilustrului profesor dr. Lazăr Iacob, iar la parohie este primul preot al comunității ortodoxe românești din Aradul Nou.

S-a născut la data de 6/18 decembrie 1883 în localitatea Bocșa Română, județul Caraș-Severin, într-o familie sacerdotală. Tatăl se numea Ioan Popovici, iar mama Elisabeta. Urmează școala primară în localitatea natală unde are ca învățători pe Damaschin Guiescu și Dimitrie Pruneș, vestiți dascăli și învățători în comunitatea românească din Bocșa Română. Studiile secundare le face la Lugoj și Brașov, iar cele superioare la Facultatea de Științe juridice din Budapesta și la Institutul Teologic din Caransebeș (1903-1906). Între anii 1906-1909 urmează cursurile de doctorat ale Facultății de Teologie din Cernăuți, unde la data de 11 iunie 1913 obține titlul de doctor în Teologie⁵.

⁴ Vezi: Cristinel Ioja, Marcel Tang, *op. cit.*, pp. 13-14 și Vasile Popeangă, „Episcopia Aradului în perioada apărării satului român și a integrității lui (1918-1948)”, în *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică: 1918-1948*, Arad, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, 2006, pp. 3-27.

⁵ Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic ortodox-român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922, p. 667.

Se căsătorește în anul 1909 cu tânăra Elisabeta, fiica fruntașului comerciant român, Ioan Vancu, tot din Bocșa Română. Casa acestui mare român a devenit loc de găzduire pentru oamenii politici din Banat. Alături de Iuliu Crina, alt mare comerciant bănățean, susține financiar lupta de emancipare a românilor bănățeni⁶.

Din corespondența personală cu prietenul său Miron Popovici, învățător în Bocșa Română, aflăm că părintele Nicolae Popovici a avut două fiice Florica (n. 9 iunie 1910) și Aurica (n. 20 octombrie 1911). Florica Popovici se căsătorește cu Grigorie Moldovan, subdirector la banca Marmorosch-Blank, din Cluj. Căsătoria lor a avut loc la data de 8 iunie 1930, în Catedrala Ortodoxă din Arad. Aurica Popovici se căsătorește cu Iancu Conciatu, director de bancă și fost deputat. Căsătoria dintre cei doi a avut loc la data de 25 octombrie 1931, în Catedrala Ortodoxă din Arad⁷.

2.2. Activitatea pastorală, didactică, culturală și administrativ-bisericească

Cât privește activitatea sa pastorală, în 1910 este hirotonit preot, după care în perioada 24 ianuarie 1910 – 1 februarie 1912 slujește ca preot paroh în Bocșa Română. În perioada 2 februarie 1912 – 30 august 1920 slujește ca preot paroh în Gătaia. În 1922 este numit administrator paroh al nou înființatei parohii Aradul Nou. Este cel care a făcut demersurile necesare pentru înființarea și funcționarea acestei parohii. Mai mult, în timpul păstoririi sale se va pune piatra de temelie a bisericii (17 iunie 1928), urmând ca la data de 7 martie 1937 să fie târnosită de către episcopul Andrei Magieru. Același episcop îl va distinge cu rangul de iconom-stavrofor, la începutul anului 1941. Va sluji în această parohie până la moartea sa⁸.

Activitatea sa la catedră începe la data de 1 noiembrie 1922, când este numit profesor titular definitiv la catedra de *Istorie bisericească și Drept bisericesc* a Institutului Teologic din Arad, după plecarea profesorului Lazăr Iacob la Oradea. Va preda următoarele discipline: *Istorie bisericească universală*, *Istoria Bisericii Române*, *Drept constituțional*, *Administrație bisericească* și *Lectura canoanelor*. Desfășoară o activitate științifică de excepție, impunându-se în orizontul teologiei românești și, în special, a

⁶ Vezi: „Dela Acad. Teologică din Arad”, în *Vasiova* (Timișoara), anul XI, 1939, nr. 7-12, p. 4.

⁷ Vezi cele două invitații la nuntă din corespondența lui Nicolae Popovici cu Miron Popovici. Vezi și Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2004, p. 98.

⁸ Pavel Vesa, *op. cit.*, pp. 378-379.

Dreptului bisericesc prin lucrări inedite, cu o permanentă actualitate. Apelul său la canoanele tradiției răsăritene, precum și interpretarea acestora îi va aduce o notorietate deosebită, chiar și în afara granițelor țării. Pe lângă activitatea științifică și publicistică, va desfășura și o exemplară activitate organizatorică, fiind vreme de aproape șapte ani (1938-1945) rectorul Academiei Teologice din Arad. Se impune astfel, ca unul dintre cei mai valoroși profesori ai Academiei arădene, care a luptat pentru prestigiul acesteia. Se pensionează cu data de 1 ianuarie 1946, funcționând la catedra Academiei până la începutul lunii mai, când a fost numit profesorul Gheorghe Popovici⁹.

Legat de activitatea sa culturală și administrativ-bisericească, remarcăm competența, pregătirea teologică și prestigiul său, care sunt demonstrate și prin funcțiile administrative deținute în timpul vieții. Amintim astfel: în perioada 1920-1922, funcționează ca director al cultului ortodox pentru provinciile unite cu România, din Ministerul Cultelor și Artelor; în toamna anului 1940, face parte din comisia mixtă de la Budapesta, ca reprezentant al Mitropoliei Ardealului pentru a susține interesele Bisericii Ortodoxe de pe teritoriul cedat Ungariei; în perioada 21 februarie – 1 iulie 1941 este numit director general în Ministerul Cultelor și Artelor, sub ministrul Radu Rosetti. Pe lângă aceste funcții, este deputat în Adunarea eparhială a Aradului, precum și consilier onorific supleant în Secția bisericească a Consistoriului eparhial¹⁰.

2.3. Opera teologică

Erudiția și competența sa științifică este demonstrată prin publicarea a șapte cărți în domeniul Dreptului bisericesc, extrem de valoroase și de apreciate, impunând prin aceasta o linie în cercetarea, interpretarea și istoria Dreptului canonic, mai ales prin manualul de Drept bisericesc și prin canoanele traduse din limba sârbă, după marele canonist dr. Nicodim Mișaș, însoțite de note și comentarii. La acestea se adaugă câteva zeci de studii de specialitate, articole, cuvântări ocazionale, majoritatea publicate în revistele *Biserica și Școala* și *Revista Teologică*¹¹.

Opera sa teologică publicată cuprinde următoarele cărți: *Primul sinod ecumenic de la Niceea*, Arad, 1925; *Legea ortodoxă în trecutul nostru*, Arad, 1925; *Manual de drept bisericesc ortodox oriental, cu privire specială la Dreptul particular al Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, partea I

⁹ Mihai Săsăujan, *op. cit.*, pp. 98-99.

¹⁰ Cristinel Ioja, Marcel Tang, *op. cit.*, pp. 161-163.

¹¹ Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2008, pp. 355-356.

și a II-a, Arad, 1925; *Situația actuală de drept bisericesc a Bisericilor ortodoxe răsăritene* (traducere din limba sârbă), Arad, 1927; *O mie de pilde pentru viața creștină*, Arad, 1929 (în colaborare cu episcopul Grigorie Comșa și preotul Gheorghe Popovici); *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii* (traducere după Nicodim Milaș, în colaborare cu protopopul sârb Uroș Kovincici), vol. I, partea I, Arad, 1930; partea a II-a, Arad, 1931; vol. II, partea I, Arad, 1934; partea a II-a, Arad, 1936; *Opinii asupra proiectului de modificare al legii și a Statutului pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, 1936; *Memoriu asupra titlurilor, studiilor și lucrărilor*, Arad, 1938¹².

În ziua de 20 martie 1956, la 73 de ani, după o jumătate de veac în slujba Bisericii, se stinge din viață, fiind înmormântat în ziua de 22 martie, în prezența episcopului Andrei Magieru. Panegiricul este rostit de pr. dr. Ilarion V. Felea, care a scos în evidență aportul adus de Nicolae Popovici la viața bisericească și culturală arădeană¹³.

2.4. Direcții ale gândirii sale teologice

Direcțiile gândiri sale teologice transpar din scrierile sale, mai ales din *Manualul de Drept Bisericesc Orthodox Oriental*. Spre deosebire de celelalte manuale de drept ortodox, profesorul Nicolae Popovici sistematizează materia dreptului în două mari părți: 1. Izvoarele și colecțiile dreptului bisericesc, cu referire la izvoarele universale, particulare codici și colecțiile dreptului bisericesc și 2. Organizația Bisericii și organele care exercită puterea bisericească.

Din studiile sale publicate în revistele vremii aflăm preocupările dascălului de teologie, preocupări care erau în concordanță cu problemele de atunci. Una dintre acestea a fost convocarea și ținerea unui sinod panortodox. În vederea pregătirilor s-au inițiat întruniri ale delegațiilor Bisericilor Ortodoxe, cum a fost cea de la Mănăstirea Vatoped din anul 1930. În acest sens, profesorul Nicolae Popovici scrie câteva studii referitoare la problema autocefaliei și a autonomiei bisericești. O altă preocupare majoră supra căreia s-a aplecat eruditul teolog a fost problema revizuirii și codificării canoanelor. În primăvara anul 1935 este chemat să contribuie la modificarea legii și statutului pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române. Tot în șirul preocupărilor sale amintim și faptul că a fost un mare militant pentru consolidarea autorității episcopale.

¹² Mihai Săsăujan, *op. cit.*, p. 99.

¹³ „Moartea unui vrednic slujitor al Domnului”, în *Mitropolia Banatului* (Timișoara), anul VI, 1956, nr. 4-6, p. 56.

Cu pregătirea sa canonică, Nicolae Popovici a militat constant pentru refacerea unității administrative a Bisericii Ortodoxe Române, pentru respectarea principiilor canonice fundamentale, pentru drepturile și autoritatea Sfântului Sinod. Prin contribuția sa directă la elaborarea noului Statut de organizare a Bisericii Ortodoxe Române, Nicolae Popovici demonstrează un spirit practic de canonist ortodox.

Contribuția sa la dezvoltarea Dreptului bisericesc, precum și definirea clară a coordonatelor sale de cercetare¹⁴ conturează personalitatea sa, integrând-o, totodată, în tradiția Bisericii Ortodoxe de Răsărit.

3. Corespondența personală cu prietenul său Miron Popovici

Pe lângă datele oficiale pe care le știm, precum și studiile și evaluările asupra operei și activității preotului și profesorului de teologie Nicolae Popovici, s-a păstrat și o corespondență personală a dascălului arădean cu prietenul său din copilărie, Miron Popovici, învățător în Bocșa Română și director de școală pentru o perioadă de timp, fără nici un grad de rudenie, ci doar simplă coincidență de nume. Această inedită corespondență s-a păstrat în arhiva familiei învățătorului Miron Popovici și este pusă pentru prima dată în valoare. Urmașii învățătorului Miron Popovici ne-au pus la îndemână, cu multă amabilitate, toată corespondența dintre cei doi. De fapt, s-a păstrat doar corespondența trimisă de către Nicolae Popovici prietenului său Miron Popovici.

Întregul fond de corespondență însumează 21 de piese: o carte de vizită, o dedicație pe o carte, conșcripția școlară începând cu anul 1879, unde găsim consemnat numele elevului Nicolae Popovici, o fotografie de grup din vremea slujirii sale ca preot la Bocșa Română, două invitații la nuntă pentru cele două fiice ale sale (Aurica și Florica), Revista *Vasiova*, unde se elogiază personalitatea profesorului Nicolae Popovici, nouă cărți poștale și șase scrisori. Desigur că interesul nostru se va concentra asupra celor nouă cărți poștale și a celor șase scrisori.

Din punct de vedere cronologic, dar și al locului de unde a fost expediată, corespondența dintre cei doi poate fi grupată în două etape. Etapa întâi cuprinsă între anii 1907-1910, trimisă din Caransebeș și Cernăuți, adică în timpul studiilor sale. A doua etapă este cuprinsă între anii 1928-1942 și trimisă din Arad, locul unde părintele se stabilește după anul 1922.

¹⁴ Constantin Rus, „Contribuția profesorului Nicolae Popovici la dezvoltarea Dreptului Bisericesc”, în *175 de ani de la înființarea învățământului superior teologic arădean (1822-1997)*, coord. Ioan Tulcan, Lizica Mișuț, Arad, 1997, pp. 227-237.

Făcând o caracterizare generală a fondului putem constata că corespondența dintre cei doi este personală și extrem de intimă, dezvăluind stări sufletești mai puțin cunoscute, însă absolut firești, ale părintelui Nicolae Popovici, detalii legate de viața sa de familie, dar și din timpul studiilor sale la Caransebeș și Cernăuți. Tot ca și o caracteristică generală notăm că Nicolae Popovici era interesat tot timpul de viața mondenă a românilor din Bocșa. Toate scrisorile le semna cu diminutivul „Nichi”, probabil cum i se adresa familia și prietenii lui.

Prima scrisoare, în ordine cronologică, expediată din Caransebeș, la data de 16 septembrie 1906, ne dezvăluie starea de nerăbdare a studentului de atunci, dorul lui de casă, de prietenii, rudele și cunoștințele sale, gânduri și stări specifice vârstei de tinerețe, dar și faptul că era extrem de legat de locul natal.

A doua scrisoare, expediată din Cernăuți, la data de 15 decembrie 1907, este o rugămintă adresată prietenului său de-al scoate dintr-un impas financiar în care se afla. Criza financiară, după cum se confirmă și în scrisoare, stăpânea întreaga Europă.

La data de 19 decembrie 1907, expediază prietenul său o carte poștală cu semnăturile tinerilor bănațeni care studiau la acea dată în Cernăuți și care erau grupați în jurul Asociației Academice Junimea, înființată în anul 1878. Ca un titlu al cărții poștale găsim scris „Salutări de la consensul Junimei”, urmând semnăturile lor. Printre aceste semnături identificăm semnăturile lui Ștefan Cioroianu, Filaret Musta, Cornel Corneanu și Moise Ienciu.

În scrisoarea din 10 martie 1908 își înștiințează prietenul că a trecut cu bine toate examenele. Readuce în discuția impasul financiar în care era și care se pare că a fost rezolvat prin implicarea lui Miron Popovici, care a pus presiune pe cei care erau datori să se ocupe de susținerea lui financiară. Diverse situații apărute în comunitatea din Bocșa sunt comentate în această scrisoare. Aflăm că iubitul lui prieten i-a trimis vestita carte „Floarea darurilor”, o veche carte populară cu caracter moralizator.

În scrisoare expediată din localitatea Ezeriș, comitatul Caraș, la data de 18 august 1908, aflăm că era extrem de ocupat cu studiul. Era în timpul studiilor sale de doctorat. La fel, se arată interesat de postul de preot din Bocșa Română, care era liber. Cu toate că cunoștii lui doreau să vină el preot în orașul natal, Nicolae Popovici se arată echilibrat în această problemă, lăsând la latitudinea forurilor superioare.

O scurtă carte poștală trimisă din Cernăuți, la data de 19 decembrie 1907, îl informează pe învățătorul din Bocșa că iubitul lui prieten a trecut cu

bine peste examene și că va urma o perioadă mai relaxantă. În plus, în curând, îi va trimite o scrisoare în care îi va povesti două visuri mai ciudate.

Cartea poștală din data de 8 mai 1910, trimisă tot din Cernăuți transmite în două rânduri salutările și doririle de bine ale lui Nicolae Popovici către constantul său corespondent. Pe aceeași carte poștală regăsim și semnătura lui Moise Ienciu, bursier și el la Cernăuți în acel timp.

O frumoasă ilustrată reprezentând centrul orașului Caransebeș este adresată tânărului învățător din Bocșa Română, cu salutările cuvenite, cu data de 29 septembrie 1910. Ilustrata poartă numele lui Nicolae Popovici și a soției sale Elisabeta, care erau de data aceasta în Caransebeș, la câteva luni după căsătoria lor.

Etapa a doua a acestei corespondențe se deschide cu o scrisoare datată 4 mai 1928 și trimisă din Arad. Se pare că bunul lui prieten l-a ajutat cu o sumă consistentă de bani, iar scrisoarea perfectează modul în care să-i returneze această sumă.

Cartea poștală din 23 august 1931 transmite felicitările cuvenite prietenului său, cu ocazia onomasticii sale, Sf. Miron (17 august), cu o oarecare întârziere din pricina concediului petrecu cu familia la Bozovici, Anina și Bocșa Montană.

Din nou o carte poștală (22 martie 1934) în care cei doi perfectează o întâlnire, care va avea loc la Arad. Și de data acesta, prin intermediul unei cărți poștale Nicolae Popovici își felicită bunul prieten cu prilejul onomasticii sale.

Cartea poștală din data de 27 septembrie 1935 este o invitație adresată lui Miron Popovici cu prilejul unui concert susținut de tânărul tenor Nicoară Sasu și care va avea loc în Arad, la data de 2 octombrie. Tot din această carte poștală, mai precis, din adresa expeditorului, aflăm că, la acea dată, profesorul Nicolae Popovici locuia într-un imobil al Episcopiei, din str. Vasile Goldiș, nr. 11.

O carte poștală care nu este datată oferă informații cu privire la niște obiecte bisericesti pe care Miron Popovici dorea să le cumpere de la Diecezana Arad. Socotim, din conținutul scrisorii, că a fost trimisă undeva în luna martie, înainte de Paștele anul 1940.

Ultima carte poștală din acest fond de corespondență este din data de 8 august 1942 și cuprinde câteva lămuriri legate de o rugămintă mai veche a lui Miron Popovici către prietenul său Nicolae Popovici. Tot aici aflăm că băiatul învățătorului Popovici cochetează cu ideea de a deveni slujitor al sfântului altar.

4. Concluzii

Înainte de toate, din această corespondență transpare o lungă și constantă prietenie dintre cei doi – Nicolae Popovici și Miron Popovici. Prima etapă a corespondenței ne prezintă pe tânărul teolog Nicolae Popovici, preocupările sale din vremea studenției, trăirile sale, cercul de studenți români de la Cernăuți, dar și faptul că era extrem de legat de orașul natal. Aștepta cu nerăbdare scrisorile de la iubitul său prieten, ba mai mult, îl provoca cu multe întrebări legate de viața cunoscuților și orașului Bocșa Română. Din aceeași corespondență descoperim pe tinerii bănățeni bursieri, care vor deveni oamenii politici de mai târziu dar și preoți în funcții de conducere. Perioada studiilor lor are loc înainte de Mare Unire, sentimentul românesc fiind cultivat prin Asociația Academică Junimea, care a imprimat și în sufletul tânărului Nicolae Popovici un puternic și curat sentiment românesc, de care a dat dovadă întreaga lui viață.

Partea a doua a corespondenței trimisă din orașul Arad, loc unde se stabilește începând cu anul 1922, ni-l descoperă pe preotul și dascălul de teologie, cu aceleași profunde sentimente de prietenie față învățătorul și directorul Miron Popovici. Se pare că statornicul său prieten l-a susținut întreaga viață cu tot ceea ce a putut.

Sunt multe detalii pe care le putem desprinde din corespondența aceasta, unele chiar privind viața culturală, socială și economică a Aradului sau a orașului Bocșa Română. Credem că au fost puse în valoare și câteva detalii legate de familia sa, în special de soția și cele două fiice ale sale.

Toate acestea ni-l descoperă pe omul Nicolae Popovici și epoca în care a trăit și activat, dar, mai presus de acestea, transpare frumoasa virtute a prieteniei, atât de frumos întreținută și cultivată, care, în definitiv, ne descoperă două suflete nobile.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Familiei Popovici din Bocșa Română, *Corespondența lui Nicolae Popovici cu Miron Popovici*.

Botiș, Teodor, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic ortodox-român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922.

„Dela Acad. Teologică din Arad”, în *Vasiova* (Timișoara), anul XI, 1939, nr. 7-12, p. 4.

Ioja, Cristinel, Tang, Marcel, *Învățământul teologic ortodox din Arad. Itinerar. Forme. Perspective*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2016.

„Moartea unui vrednic slujitor al Domnului”, în *Mitropolia Banatului* (Timișoara), anul VI, 1956, nr. 4-6.

Popeangă, Vasile, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2006.

Idem, „Episcopia Aradului în perioada apărării satului român și a integrității lui (1918-1948)”, în: *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică: 1918-1948*, Arad, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, 2006.

Rus, Constantin, „Contribuția profesorului Nicolae Popovici la dezvoltarea Dreptului Bisericesc”, în: *175 de ani de la înființarea învățământului superior teologic arădean (1822-1997)*, coord. Ioan Tulcan, Lizica Mihuț, Arad, 1997.

Săsăujan, Mihai, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2004.

Vesa, Pavel, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2008.

Idem, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2013.

III. SOCIETATE, ANTROPOLOGIE CULTURALĂ ȘI DEMOGRAFIE SOCIETY, CULTURAL ANTHROPOLOGY AND DEMOGRAPHY

Considerații asupra evoluției identității naționale a românilor între tradiție și modernitate

Considerations on the Evolution of the National Identity of the Romanians between Tradition and Modernity

Dr. Mihai D. DRECIN

Profesor universitar, Departamentul de Istorie, Universitatea din Oradea,
Membru corespondent al Academiei Oamenilor de Știință din România

Abstract.

Based on an edited literature due to Nicolae Iorga, Victor Jinga, Iordan Chimet and Mihai D. Drecin, considerations are made on the evolution of the national identity of Romanians from the 8th – 9th centuries to the 19th century, with fleeting references to the present day.

In the troubled times of globalization and the efforts of the great powers to erase the national identity, especially in multinational Europe, assessments are made of the political chest in post-December Romania on the line of defending Romanian traditions in various fields of current life, in full process of western-style modernization European, without denying the desire to maintain and strengthen our country's position in the European Union and NATO.

Keywords: *national identity, Romanian tradition, modernity, multinational Europe, national sovereignty.*

Între secolele VIII-IX când poporul și limba română sunt pe deplin constituite, și începutul secolului XVIII, considerat astăzi de istoriografia noastră ca aparținând premodernului – **identitatea noastră națională se baza pe cultura populară tradițională.** Ea se transmitea / exprima oral printr-un mănunchi de factori ce țin de viața comunității, dar și de cea a

individului¹. În primul rând, *legile nescrise (jus valahicum)* create de acei „oameni buni și bătrâni”, acceptate de colectivitatea satului, în continuă completare și perfecționare, transmise din generație în generație. Apoi, *organizarea familiei și a gospodăriei acesteia ca nucleu de bază a comunității*. Aici avem în vedere organizarea cu strictețe a principalelor momente din viață: căsătoria, nașterea, botezul, spovedania periodică, înmormântarea, pomenirea morților, respectiv arhitectura internă și exterioară a casei familiale (casa din față, bucătăria, casa din spate, târnațul, pivnița) și a clădirilor conexe gospodăriei (șura, grajdul animalelor, hambarul pentru păstrarea produselor), în sfârșit organizarea muncilor câmpului (aratul, semănatul, întreținerea culturilor, culesul produselor). *Portul de muncă și de sărbătoare*, confecționat pentru anotimpurile anului, din cânepă, in și lână, care îmbina utilitatea cu solemnitatea, împodobit cu modele de cusături care imitau culorile viitorului steag național tricolor. *Momentele de socializare* la nivelul comunității și comunităților, mai apropiate sau mai îndepărtate, au fost foarte importante în păstrarea legăturilor tradiționale. Ele se exprimau prin hora satului, participarea la sărbătorile religioase (Crăciun, Paște), sărbătorirea principalilor Sfinți din Biblie (Sf. Marie Mică, Sf. Marie Mare, Sfinții Mihail și Gavril, Sf. Dumitru etc.), Dragobetele, Târgurile de fete sau Nedeile (Târguri de două țări) organizate în lunile de vară pe platourile Carpaților, care adunau colectivitățile de oameni din Țările Române pentru schimburi de produse și încheierea de căsătorii². *Relația cu biserica* a contribuit la menținerea unității familiei tradiționale, combaterea păcatelor lumești (alcoolismul, infidelitatea, concubinajul, bârfa, minciuna). În sfârșit, *relația cu conducerea statului*, de la comună, comitat / județ, voievod / principe / rege / împărat uneori tensionată, alteori adusă până în pragul cultului personalității (cazul adulării împăraților habsburgi sub formula „drăguțul de împărat”)³ a fost necesară pentru a obține anumite libertăți în rezistența împotriva nobilimii și boierimii exploatare.

Suntem în faza arhaicului, orientării spre trecut, bazat pe o mentalitate conservatoare la nivelul individului subordonat religiei, cutumelor, destinului, soartei – deci o rezistență la nou.

¹ *Dreptul la memorie în lectura lui Iordan Chimet, vol. II, Intrarea în lumea modernă*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992, pp. 6-12.

² Dintr-o vastă bibliografie pe această temă, facem trimitere la Ion Toderașcu, *Unitatea românească medievală*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, pp. 96-97.

³ Petre Din, *Mitul bunului împărat în sensibilitatea colectivă a românilor din Transilvania în secolul XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2003.

Începând cu secolul al XVIII-lea poporul român intră în modernitate, în civilizația vest-europeană, accelerată în secolul XIX – prima jumătate a secolului XX.

Acum se impun primele instituții. În primul rând *școala* primară, gimnazială și liceală organizată și susținută de comunitatea sătească, diferite fundații și instituții culturale create de patrioți înstăriți (vezi: Emanuil Gojdu, Iosif Gall, Elena Ghiba-Birta, Partenie Cosma, Nicolae Jiga ș.a., „Astra” sibiană), apoi *biserica și statul* (mai ales în Principatele Române Unite / România între 1859-1914, apoi în România Întregită). Apare *presa culturală și politică; Universitatea și Academia*; sistemul politic în frunte cu *partidele politice* cu doctrinele lor politice și economice. *Biserica se reorganizează*, fiind capabilă să se confrunte cu vechea mentalitate bazată parțial pe vrăjitorie, soartă, destin. În sfârșit, *cultura și știința modernă câștigă teren* prin înființarea de societăți culturale, companii teatrale (de amatori și profesioniști), biblioteci, orchestre simfonice, cinematografe, asociații sportive, spitale, centre de cercetare în diverse domenii ș.a.⁴.

Suntem în faza prefigurării viitorului, a progresului, modernizării, schimbării mentalității individului. Aceste schimbări au la bază impunerea unor principii noi ca: libertatea, respectarea drepturilor omului, acceptarea dialogului în luarea unor hotărâri, ceea ce a dus la fisurarea deciziilor autoritare, impuse. Paralel cu aceste noutăți, deschizătoare de orizonturi, apar și manifestări ale nonconformismului în viața particulară (divorțul, concubinajul), căsătorie (cele aranjate de părinți încep să nu mai fie acceptate de unii tineri), moralitate (adulterul, alcoolismul, jocurile de noroc), muncă și afaceri (obținerea de câștiguri prin înșelătorie, nerespectarea cuvântului dat), modă, muzică, teatru, literatură, viață politică etc.

Altfel spus, paradisul epocii tradiționale se confruntă cu iadul epocii moderne, caracterizat prin: ezitări, confuzii, lupta cu „străinii” (în spațiul nostru geografic cu evreii, grecii, armenii, ungurii, sașii și șvabii), dar și cu noi înșine, cu defectele noastre tradiționale (blândețea, omenia, toleranța supușenia) sau moștenite (mita / ciubucul otoman, hoția în stil mare, nerespectarea cuvântului / angajamentelor, ș.a.). *Este o epocă marcată de elanuri fracturate de nedreptate, dar și de victorii, urmare a două lumi care trăiesc în paralel⁵.*

Trecerea de la „tradiție” la „modernitate” se face lent, dar subpresiune, datorită rezistenței vechiului. Venim cu argumente din sfera

⁴ *Dreptul la memorie....*, pp. 8-9.

⁵ *Ibidem*, p. 8.

istoriei politice. *Răscoalele* din 1784 și 1907, *revoluțiile* de la 1821 și 1848-1849, *lovituri de stat* gen îndepărtarea lui Cuza în 1866 de o foarte originală „monstruoasă coaliție” formată din conservatori și, paradoxal, liberalii care se erijau în adepții modernizării, *petiții și programe* politice de înnoire a societății (petițiile lui Ioan Inochentie Micu-Klein din secolul XVIII, *Supplex Libellus Valachorum* (1791), *Supplex-urile Bisericii Ortodoxe „Sf. Nicolae”* din Șcheii Brașovului (1800), reformele generației pașoptiste prevăzute în Programele de la 1848 de la Blaj, Izlaz, Iași, Cernăuți și Brașov, cu rădăcini încă din 1832.

Totuși, noile instituții moderne nu s-au impus dintr-o dată, pentru că elita modernă înțelegea că forțarea notei putea duce la tulburări funcționale ale societății timpului. Erau semnale în acest sens: răscoalele țărănești din 1884-1888 și 1907 în Regatul României, răscoalele locale ale țăranilor români din Transilvania generate de abuzurile stăpânirii maghiare (Moftin, Mehadia – 1896, Aleșd – 1904, Mărgineni – 1910)⁶.

Privind la nivelul marilor și tradiționalelor provincii românești istorico-geografice, noul/modernul se manifesta mai întâi în Transilvania istorică, Banat, Crișana și Maramureș și în Bucovina, ultima sub control administrativ habsburg, apoi în Principatele Române, în final Basarabia.

Pentru Transilvania, în sensul larg al cuvântului (între Carpați, Tisa și Dunăre) și Bucovina un rol important în procesul modernizării în plan instituțional, economic și al vieții elitelor l-a avut *politica iluministă a Imperiului Habsburg*. Acesta s-a extins parțial și asupra românilor, la un moment dat încredinciat în bunăvoința „drăguțului de împărat”⁷. Până la urmă românii sunt sacrificați pentru interesele politice ale Curții din Viena, care pactizează cu nobilimea maghiară, a doua forță economică și politică din imperiu, totuși marcată de mentalitatea feudală fie și în timpul așa-zisului liberalism maghiar. Altfel spus, nobilimea maghiară dorea libertăți pentru propria națiune în concurență / confruntare cu cea austriacă / germană, dar nu și pentru slavii și românii pe care îi asupreau. Mai mult, pe aceștia doreau să îi asimileze într-o mare și unică națiune maghiară.

În Principatele Române, mai ales în Basarabia după 1812, *modernizarea este temperată* de controlul politic al Imperiului Otoman și armatele cotropitoare ale Rusiei în secolul XVIII – începutul secolului XIX.

⁶ Mihai D. Drecin, *Banca Albina – instituție națională a românilor transilvăneni (1871-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1982, p. 178. Este vorba de înăbușirea nemulțumirilor economice și politice ale românilor de către jandarmii maghiari, în urma cărora rămân văduve și copii orfani.

⁷ Petre Din, *op.cit.*, passim; *Istoria Românilor*, vol. VI, București, Editura Enciclopedică, 2002, pp. 527-576.

Totuși, Academii grecești din Istanbul, care răspândeau ideile revoluțiilor engleză și franceză, influențează elita boierească a Moldovei și Țării Românești, mai ales generațiile tinere ale acesteia. Ca urmare, epoca fanariotă, pe lângă o serie de tare de mentalitate aduse din Orient, marchează primele reforme de tip modern. Administrația rusească de la începutul secolului al XIX-lea, pe lângă jaful și exploatarea derivate din războaiele ruso-austro-turce desfășurate în secolul XVIII pe teritoriul Principatelor Române, impune și anumite reforme. Activitatea generalului Pavel Kisselef, în calitate de guvernator temporar, este cea mai cunoscută⁸.

Constatăm un proces de modernizare aproape simultan la nivelul spațiului geografic românesc, chiar dacă cu intensități și amploare diferite de o parte și de alta a Carpaților și în pofida conjuncturilor politice nefaste din zonă, statele românești fiind, în ultimă instanță, la periferia marilor imperii.

Factorul care a impulsionat modernizarea societății românești, învingându-se obstacolele interne și externe, a fost *națiunea română în plin proces de cristalizare și afirmare*⁹. Generația tânără a elitelor din Principatele Române, Transilvania și Bucovina, cu studii la Istanbul și țările din Europa Centrală și de Vest, au importat modele de modernizare pentru societatea românească. Ele au căzut pe un sol roditor creat de țăranul român, întotdeauna deschis spre nou, el însuși predispus spre descoperiri tehnice care să-i ușureze munca și viața. Mitul „conservatorismului” lumii țărănești a fost contrazis de realitate¹⁰. „Tradiția” a avut un rol important, chiar decisiv, în păstrarea neamului românesc plasat geopolitic într-o mare de alte neamuri. În primul rând slavii, apoi ungurii fino-ugrici. Limba neolatină ne-a apărut de asimilarea slavă, iar religia ortodoxă de pericolul catolicizării din partea Poloniei, Ungariei și Austriei, dar și a musulmanizării din partea Imperiului Otoman.

⁸ Dintr-o vastă bibliografie edită dedicată începutului modernizării societății românești de o parte și de alta a Carpaților prin ideile iluministe atât cele venite dinspre Vest, cât și din Orient, reținem sinteza din *Istoria Românilor*, redactată de specialiștii fenomenului. *Istoria Românilor...*, pp. 435-522, pp. 630-653, Idem, vol. VII, tom I, București, Editura Enciclopedică, 2003, pp. 77-128.

⁹ Mihai D. Drecin, „Nicolae Iorga on the Development Stages of Romanian Nationalism”, în *Annals, Series on History and Archaeology* (București), vol. 13, nr. 1, Editura AOȘR, 2021, pp. 82-84.

¹⁰ Victor Jinga, „Le paysan roumain”, în *Analele Universității din Oradea, Fascicula: Istorie – Științe Economice*, anul I, 1991, pp. 3-12. Mihai D. Drecin, „Economistul profesor Victor Jinga despre satul și țăranul român, între Lucian Blaga și Liviu Rebreanu”, în *op. cit.*, pp. 97-113.

Dacă ne raportăm la anul 1918, când se împlinește visul de unitate națională, în ultimii 150 de ani anteriori Marii Uniri lumea tradițională funcționează paralel cu lumea modernă. Ultima câștigă teren în fața celeilalte, fără ca „tradiția” să fie abandonată. *Prin acceptarea treptată a instituțiilor și practicilor moderne ne racordăm la civilizația vest-europeană, oferindu-ne a doua „Geneză”¹¹, fie ea mai întârziată.*

A doua jumătate a secolului al XX-lea este acoperită, aproape în totalitate de regimul comunist. Dacă în perioada obsedantului deceniu (1948-1958/60), modernizarea României interbelice, și aceasta cu suficiente lacune, încetează, statul comunist preluând modelul de organizare sovietic, din 1960-1965, România comunistă acceptă, din rațiuni naționale de frondă față de URSS, o apropiere economică, culturală și diplomatică de Europa Occidentală și SUA. Din 1971-1973, mai ales în deceniul 1980-1989, Nicolae Ceaușescu rupe relațiile cu Occidentul european, din rațiuni economice și pentru asigurarea unei iluzorii purități de dreptate și egalitate socială pe care numai comunismul îl putea asigura. Totuși, în străfundurile societății românești, mai ales la nivelul unei părți a intelectualității, dorința și un proces lent, reușit de modernizare se păstrează și se manifestă prin lucrări scrise și manifestări opoziționale ce făceau deliciul maselor populare¹².

După 1989, „democratizarea originală” a societății românești presupune și o reluare / dezvoltare a modernizării. Este vorba de eforturi în toate planurile vieții și mentalității cetățenilor pentru declanșarea resorturilor unei noi „Geneze” a societății românești. O a treia, poate chiar a patra din istoria noastră modernă și contemporană. Puseurile acesteia, cu avansuri notabile și regrese regretabile, sunt în curs. Ele oscilează între viața tradițională a majorității oamenilor de rând și aviditatea elitelor de-a copia viața vest-europeană prin îmbogățirea, aroganță și nerespectarea legilor, într-un timp record de scurt, fără efort propriu decât prin furt și înșelăciuni¹³. Vremurile noastre, dacă ar fi mai bine chibzuite, ar putea intra în istorie ca o nouă și de esență „Geneză” a națiunii moderne române.

¹¹ *Dreptul la memorie.....*, p. 7.

¹² Dintr-o vastă bibliografie edită, facem trimitere la o foarte documentată lucrare recentă, care face radiografia României interbelice și a celei comuniste: Lavinia Betea, *Ceaușescu și epoca sa*, București, Editura Corint, 2021.

¹³ Bibliografia edită, destul de numeroasă, oscilează între glorificarea rezultatelor comunismului românesc și greșelile acestuia în procesul de afirmare a României în plan internațional.

Motorul modernizării a fost, este și va fi, partidul politic, cu toate calitățile și defectele sale. El conduce țara, face legi mai bune sau mai rele, gândește doctrine economice, sociale, culturale, asigură dinamismul și evoluția societății. *În istoria noastră partidul politic este relativ tânăr.* Dacă ne raportăm la zilele noastre (2022), el apare acum 150 de ani¹⁴. Sistemul politic se diversifică la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX în România, apoi în perioada interbelică în România Mare, prin apariția a noi partide, inclusiv din dizidențe și fuziuni. Instaurarea comunismului între 1945-1948 duce la apariția Partidului unic (Partidul Muncitoresc Român / Partidul Comunist Român), pentru ca după 1990 să asistăm la o explozie numerică de partide politice. Unele caută să reînvie partidele democratice tradiționale din epoca interbelică (PNȚCD, PNL, Partidul Social-Democrat, partidele minorităților etnice maghiar, german, evreiesc etc.), altele derivă din vechiul PCR, ca variante cu denumiri și programe „democrate” (PDSR, Partidul Democrat, PNL, UDMR), în sfârșit, partidele care captează sentimentele naționale și religioase tradiționale (PUNR, PRM, AUR).

Fiecare partid politic și-a gândit un program de edificare a viitorului. Acesta pornea de la realitățile momentului și încerca o prefigurare a viitorului, de obicei idealizat, totuși perfectibil. Fiind în concurență pentru acapararea puterii, programele partidelor căutau să îndeplinească trecutul tradițional cu viitorul orientat spre modernitate. De aceea, ele se înșiră pe o linie ideologică între stânga populară – centru-dreapta conservatoare. Marile evenimente politice internaționale (Marele Război, Al Doilea Război Mondial, încetarea Războiului Rece) și doctrinele politice care le-au însoțit (democrația parlamentară, bolșevismul, fascismul, globalismul) au influențat activitatea partidelor românești.

Pentru a rămâne în atenția alegătorilor, a le capta voturile și a accede la putere, liderii partidelor vor trebui să gândească un sistem de recrutare și promovare a membrilor nu numai pe criteriul forței lor bănești, sursă de sprijin a partidului prin donații, ci și prin calitatea lor de specialiști în varii domenii, persoane de moralitate cu experiență de viață, la vârsta maturității, care să le permită să fie eficiente în funcții de conducere. Mai mult, în ultima vreme se simte nevoia de a face apel la specialiști neînregimentați politic care prin performanțe profesionale ridică prestigiul partidului care face apel la ei.

¹⁴ Februarie 1869, Timișoara; *Partidul Național al Românilor din Banat și Ungaria*, martie 1869, Miercurea Sibiului, *Partidul Național Român din Transilvania* – unite în 1881 în *Partidul Național Român*; *Secția română a Partidului Social-Democrat din Ungaria*, Lugoj – 1905; *Partidul Național Liberal* – 1875, *Partidul Conservator* – 1880, *Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România* – 1893.

După 1990, noile generații de oameni politici trebuie să se încadreze în modelul omului politic vest-european, nici el perfect, prin cunoștințele temeinice pe care le posedă în specialitate, cultură generală, stăpânirea principalelor linii de circulație internațională, diplomație, capacitatea de a cultiva relații la nivelul structurilor UE și NATO, hotărârea de-a apăra interesele naționale în dialogul / confruntarea cu statele considerate prin tradiția istorică atât prietene cât și neprietene.

Pentru aceasta, împletirea dintre tradiție și continua modernizare a instituțiilor statului și a mentalului cetățenilor săi – este calea ce duce spre echilibru și succese. Pe un fond modernizator european, continuat în plan cultural și o anume deschidere economică chiar între 1960-1973, momentul 1990 și anii următori pot deveni o nouă „Geneză” pentru națiunea română modernă într-o Europă a națiunilor, egale în obligații și drepturi.

BIBLIOGRAFIE

Betea, Lavinia, *Ceaușescu și epoca sa*, București, Editura Corint, 2021.

Din, Petre, *Mitul bunului împărat în sensibilitatea colectivă a românilor din Transilvania în secolul XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2003.

Drecin, Mihai D., *Banca Albina – instituție națională a românilor transilvăneni (1871-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1982.

Idem, „Economistul profesor Victor Jinga despre satul și țărănul român, între Lucian Blaga și Liviu Rebreanu”, în *Analele Universității din Oradea, Fascicola: Istorie – Științe Economice*, anul I, 1991, pp. 97-113.

Idem, „Nicolae Iorga on the Development Stages of Romanian Nationalism”, în *Annals, Series on History and Archaeology* (București), vol. 13, nr. 1, Editura AOSR, 2021.

Dreptul la memorie în lectura lui Jordan Chimet, vol. II, Intrarea în lumea modernă, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992.

Istoria Românilor, vol. VI, București, Editura Enciclopedică, 2002.

Istoria Românilor, vol. VII, tom I, București, Editura Enciclopedică, 2003.

Jinga, Victor, „Le paysan roumain” [Țărănul român], în *Analele Universității din Oradea, Fascicola: Istorie – Științe Economice*, anul I, 1991, pp. 3-12.

Toderașcu, Ion, *Unitatea românească medievală*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

**Modernitatea și grade de modernitate.
De ce le este teamă unor intelectuali români de modernitate?**

**The Modernity and the Degree of Modernity.
Why are some Romanian Intellectuals Afraid of Modernity?**

*Prof. univ. dr. Ioan BIRIȘ
Universitatea de Vest Timișoara*

Abstract.

Regardless of the perspective of analysis (historical, philosophical, sociological, economic or political, etc.), we meet a quasi-unanimous agreement regarding the period in which we live, meaning, it is generally accepted that we are 'inhabitants' of the modern world, possibly of the post-modern (at least for some). But immediately after this recognition, a long line of questions begins as a sign that our notion of 'modernity' is not at all clear. After all, what does 'modernity' mean, where does it begin and where does it end, what criteria do we have to define it, how do we judge whether a society or another, a country or another can be qualified as 'modern' or 'non-modern'? And the line of questions can go on...

Keywords: *modernity, intellectuals, concepts, questions, criteria.*

1. Despre conceptul de modernitate

Conceptele din științele sociale sunt foarte adesea pline de ambiguități, de imprecizii, ceea ce face ca limbajul acestor științe să lase uneori impresia unui „haos conceptual”, a unui „Turn Babel”. Iar când avem un limbaj „prost” (deci cu concepte proaste), așa cum atrage atenția și Sartori, nu putem avea decât idei proaste și, în consecință, o cunoaștere proastă¹. Conceptul de „modernitate” nu scapă, nici el, unei asemenea caracterizări. Teoreticienii din științele socio-umane se scuză, de obicei, în legătură cu această situație, dând „vina” pe complexitatea vieții sociale și istorice, pe complexitatea „obiectului” de studiu! Unii autori atrag atenția că, spre deosebire de situația din științele naturii, în cazul socio-umanului conceptele au un caracter holist (neputând fi înțelese „în sine”, ci mereu pe

¹ Giovanni Sartori (ed.), *Social Science Concepts*, Beverly Hills / London / New Delhi, Sage Publications, 1984, p. 15.

un anumit fundal) și implică o dimensiune normativă (căci fundalul nu este – ca în știința naturii – un „fapt de observație”, ci o normă de disociere)².

În legătură cu modernitatea, între clasicii analizei sunt amintiți de regulă Karl Marx, Émile Durkheim și Max Weber. Cum se știe, pentru Marx societatea modernă este societatea capitalistă, iar analiza lui Marx se focalizează pe problema conflictului dintre clasa muncitoare și burghezie, conflict considerat central din cauza exploatării capitaliste. Spre deosebire de Marx, Durkheim își concentrează analiza pe problemele diviziunii muncii și ale diferențierii funcțiilor, pe rolul instituțiilor și al manifestărilor conștiinței colective. În schimb, pentru Weber, analiza modernității trebuie să țină seamă de faptul că, în societate, toate acțiunile sunt marcate cultural-axiologic, în mod deosebit de către ideile religioase. Altfel spus, după opinia lui Max Weber, în diferitele societăți există o anumită compatibilitate între spiritul religios și comportamentul economic, ceea ce, într-o formă generalizată, ar putea fi reprezentat aproximativ în felul următor³:

Situații	Spirit	Precondiții economice
1	-	-
2	-	+
3	+	-
4	+	+

Conform teoriei lui Weber, situația 1) ar corespunde societăților arhaice, tribale și nomade, unde nu sunt întrunite nici condițiile spiritual-religioase și nici cele economice pentru a se putea ajunge la un capitalism industrial; în situația 2) s-ar afla unele societăți tradiționale, suficient de stabile și cu o anumită bogăție pentru privilegiați (precum unele societăți orientale), dar fără un sistem spiritual-religios care să conducă la un comportament investițional; în situația 3) putem vorbi de unele grupuri relativ izolate care dezvoltă un spirit capitalist dar nu se ajunge la generalizarea unui comportament economic de tip capitalist (așa cum s-a întâmplat cu unele comunități evreiești aflate în societăți ostile); situația 4) este situația tipică descrisă de Max Weber în lucrarea sa *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, unde este susținută teza că societatea bazată pe capitalism industrial a putut să apară doar în condițiile etosului protestant din Europa.

² Pentru o prezentare extinsă se poate consulta Ioan Biriș, *Filosofia și logica științelor sociale*, București, Editura Academiei Române, 2014, îndeosebi cap. IV.

³ *Ibidem*, p. 108.

Putem să fim sau să nu fim de acord cu aceste analize, dar trebuie să acceptăm că noțiunea de modernitate – și de acest lucru și-a dat seama cel mai bine Max Weber –, la fel ca altele din sfera socio-umanului, este una ideal-tipică, având un rol mai mult euristic, fără a avea mare forță reflectorie, descriptivă. Astfel de concepte sunt mai mult orientative, sunt un fel de tipare, dar fără limite foarte precise. În consecință, după Weber, modernitatea poate fi caracterizată în principal prin următoarele caracteristici: a) etos spiritual protestant; b) raționalitate și secularizare; c) urbanitate; d) dezvoltarea științei; e) industrializare masivă prin investiții cumulate; f) instituții funcționale; g) grad înalt de mobilitate a capitalurilor și forței de muncă.

Această modernitate (cu trăsăturile amintite mai înainte încorporate în mentalul spiritual și în comportamentul uman) a făcut din țările din Vestul Europei, în primul rând, o civilizație dezvoltată, cu valoare de „standard” pentru restul lumii. Căci, dacă până către sfârșitul Evului Mediu, mai precis în jurul anului 1400, Europa Occidentală părea mai mult „o provincie înapoiată și mizeră”⁴ în raport cu unele civilizații orientale, în secolele care au urmat după anul 1500 s-a produs o continuă ascendență a acestei părți de lume, civilizația vestică devenind „un șablon după care tot restul lumii aspira să se organizeze”⁵. În perioada 1650-1900, aproape toate inovațiile științifice din lume s-au produs în Europa Occidentală, ceea ce nu putea fi decât consecința impunerii raționalității și cunoașterii științifice, a industrializării capitaliste în ritmuri tot mai susținute.

După unii autori contemporani, explicațiile tradiționale (precum cele ale lui Marx, Durkheim și Weber) cu privire la apariția capitalismului și a modernității nu mai rezistă analizei⁶. Respectiv, apariția progresivă a capitalismului către sfârșitul Evului Mediu ar trebui explicată, în viziunea economistului și filosofului Michel Meyer, prin creșterea, în acea epocă, a randamentelor descrescânde, concomitent cu sporul populației, emergența orașelor și a despăduririlor progresive, sintetic spus prin fenomenul unui fel de „colonizare interioară”. Prin această „colonizare” se produce o mare diviziune a muncii și se trece la o mulțime de noi activități, la inovații tehnice și la fenomenul „revoluției industriale”. În fața fenomenului general al randamentelor descrescânde de la sfârșitul Evului Mediu, apreciază autorul amintit, s-au conturat atunci patru posibilități de răspuns⁷: a) exploatarea crescută a țăranilor (așa cum s-a întâmplat mai ales în Franța);

⁴ Niall Ferguson, *Civilizația. Vestul și Restul*, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 25.

⁵ *Ibidem*, p. 26.

⁶ Michel Meyer, *Principia politica. Histoire, économie et société*, Paris, Vrin, 2022, p. 292.

⁷ *Ibidem*, p. 296.

b) expansiunea teritorială (cum a procedat Anglia); c) masive ameliorări tehnice (singurele care conduc spre capitalism); d) migrația țăranilor spre orașe (îndeosebi în Germania).

Așa stând lucrurile, respectiv corelând în mod esențial apariția capitalismului cu fenomenul „revoluției industriale”, mai putem susține atunci că piața, profitul, respectiv gestiunea rațională, exploatarea forței de muncă și acumularea indefinită a capitalului etc. sunt cauze ale capitalismului? Nu, răspunde Michel Meyer, toate acestea sunt mai degrabă consecințe ale capitalismului⁸, nu cauze.

Dacă asta era situația în Europa Occidentală de la anul 1500 încoace, cum stăteau lucrurile în Europa Răsăriteană, respectiv în teritoriile locuite de români? E limpede că în Răsăritul Europei nu întâlnim niciunul din cele patru tipuri de răspuns menționate de către Michel Meyer, niciun semn al revoluției industriale (calea sigură spre capitalism), căci, simplu spus, așa cum o face Mircea Eliade în *Profetism românesc*, în această parte de lume Evul Mediu s-a prelungit cu cel puțin trei secole, adică, ceva mai precis, în acest colț al Europei începem să vorbim de modernitate abia după anul 1848. Condițiile se cunosc, popoarele de aici se luptau pentru supraviețuire între trei mari imperii: turc, rus și habsburgic. Imperii în care modernizarea întârzia nepermis de mult.

2. Modernitatea și viitorul

Ca și cum n-ar fi de ajuns că astăzi nu ne mai putem mulțumi cu analizele clasicilor privind modernitatea, același Michel Meyer, amintit mai sus, nu ne lasă nici prea mari speranțe de atari analize în viitorul apropiat. Căci, observă Meyer, după cele două războaie mondiale din secolul XX, când germanii, apoi rușii și-au lichidat pur și simplu elitele intelectuale⁹, n-a mai fost nicio șansă ca după anul 1945 să se fi născut intelectuali de talia clasicilor Marx, Durkheim sau Weber, nici chiar de talia unui Braudel, Heidegger ori Sartre, Keynes, Wittgenstein sau Russell. Figura caricaturală a intelectualului de astăzi e mai degrabă „jurnalistul”, crede Meyer, nu specialistul de mare anvergură într-un domeniu sau altul. Sursa de modernitate pare să se fi mutat definitiv peste Atlantic, în America de Nord, dar și în Orientul Asiatic, în Japonia și în alte zone apropiate.

Dar chiar și așa, dintre teoreticienii contemporani ai modernității (deși aceștia nu se ridică la nivelul clasicilor, ca elită, cum ar dori Meyer), credem că merită să amintim cel puțin pe Anthony Giddens, sociologul care

⁸ *Ibidem*, p. 299.

⁹ *Ibidem*, p. 352.

susține că, în continuare, ne aflăm încă în modernitate (nu în post-modernitate), respectiv în faza modernității în care accentul se pune pe dimensiunile instituționale ale capitalismului, ale industrializării, dar și pe cele ale puterii administrative și militare, în condițiile în care modernitatea culminează sub ochii noștri în globalism. Interesantă este, apoi, și interpretarea unui autor ca Ulrich Beck, după opinia căruia ar trebui să distingem între două faze ale modernizării, prima fiind aceea a industrializării, a unei societăți industrializate, iar cea de-a doua, începând după al doilea război mondial, cea în care ne aflăm și astăzi, numită și „noua modernitate”, s-ar caracteriza mai degrabă prin „distribuția de pericole”, prin „gestionarea de riscuri” rezultate din dezvoltarea științei și tehnologiei.

Dacă încercăm să simplificăm puțin, am putea spune că dintre caracteristicile stabilite de Max Weber pentru modernitate, esențiale par a fi următoarele trei: 1) revoluția industrială (care include, în fapt, raționalitatea și cunoașterea științifică, dar și urbanitatea, piața și mobilitatea capitalurilor și a forței de muncă); 2) revoluția instituțională; 3) factorul uman-spiritual (implicând în mare măsură secularizarea). Fără acești trei factori nu putem vorbi de modernitate. Europa Occidentală a reușit să fie „standard de modernitate” mai ales prin momentele decisive ale industrializării din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, cedând apoi terenul industrializării către America de Nord, iar după al doilea război mondial către Japonia, iar mai aproape de zilele noastre se ridică intens Coreea de Sud, China, dar și Singapore...

Ce ne arată situația din zilele noastre? După cum spune Ulrich Beck, „noua modernitate” se pare că nu mai dispune de același quantum de raționalitate pe care îl avea „prima modernitate”, căci situația prezentă și mai ales viitorul se dezvăluie tot mai nesigure și tensionate. Intensificarea globalizării aduce în prim-planul discuțiilor politice și economice (cu implicații grele în cultură și în sfera socialului) problema suveranității statelor, tensiunile global-local cunoscând uneori forme alarmante. Apoi, viitorul democrației nu este sigur deloc, în condițiile în care țările democratice nu pot oferi întotdeauna un „model” de urmat, forțele iraționale câștigând adesea în lupta cu raționalitatea. Nici cea mai puternică trăsătură a modernității, respectiv „revoluția industrială”, nu mai poate fi atât de atrăgătoare pentru viitor, în noile condiții ale discuțiilor despre ecologie și mediu punându-se tot mai acut problema depășirii industrializării moderne. Revoluția contemporană a informației computerizate se pare că reușește să schimbe inclusiv caracterul economiei, trecându-se de la o economie ca producție de bunuri la una bazată pe cunoaștere. În fine, cultura globală ce se impune sub ochii noștri este producătoare, în același timp, de noi riscuri

și pericole în măsura în care conduce la resurgența naționalismelor și fundamentalismelor de toate felurile. Drept urmare, teoreticianul social nu se mai poate baza – în analizele și în aserțiunile sale – pe modelele moderne de „raționalitate”, ci, oarecum ezitant și temător, va trebui să dibuiască noi modalități explicative.

3. Etape „arse” sau grade de modernitate?

Cum s-au poziționat, în timp, elitele intelectuale românești față de complexa problemă a modernizării? Nu vom intra în amănunțele istorice ale dezbaterilor, care sunt în general cunoscute. Cert e că, după 1848, reprezentanții de frunte ai intelectualității și-au pus mereu această problemă, conturându-se, în timp, două orientări opuse. Pe de o parte, orientarea impusă de către Titu Maiorescu, aceea a evoluției organice, care implică teza că modernitatea trebuie să urmeze pașii ei firești și în țările înapoiate, adică să se constituie evolutiv, în timp. Pe de altă parte, orientarea inițiată de către Eugen Lovinescu, aceea a sincronismului istoric, care presupune un fel de „ardere” a etapelor, de sincronizare cu țările dezvoltate prin preluarea formelor instituționale, economice, politice și larg-culturale din societățile occidentale moderne și „altoirea” lor pe terenul nostru, această „altoire” având resursele sale (prin imitare) de producere accelerată a modernității.

Teza evoluționistilor de modernizare organică pare oarecum firească, dar irealizabilă, căci o modernizare prin toți „pașii” făcuți de Europa Occidentală în 4-5 secole e de neimaginat, iar condamnarea la rămânere în urmă va fi perenă. Cu toate acestea, Titu Maiorescu încerca să tempereze entuziasmul pașoptiștilor, fiind convins că, de exemplu, mentalul și comportamentul românesc nu sunt pregătite să-și însușească normele moderne. Mulți discipoli și urmași ai lui Maiorescu au preluat necritic această „teamă” față de modernizare, convinși, și ei, că etnicul românesc nu este „copt” pentru așa ceva. Din păcate, cultura română nu a avut parte de savanți care să studieze științific și riguros etnicul românesc. Cam toți intelectualii noștri – preocupați de această problematică – au eșuat în metaforă, așa după cum observă, în ultimii ani, în mai multe lucrări dedicate subiectului, un cercetător precum Constantin Schifirneț. Pentru Garabet Ibrăileanu, de pildă, metafora este aceea a „specificului național”, Mircea Vulcănescu vorbește, tot metaforic, de „spiritualitatea românească”, Nae Ionescu de „spiritul românesc”, Nichifor Crainic de „ortodoxie”, C. R. Motru de „românism” (ca spirit gregar), Lucian Blaga de „spațiul mioritic”, Mihail Ralea de „fenomenul românesc”, Constantin Noica de „sufletul românesc”, Dumitru Stăniloae de „echilibrul românesc”, iar exemplele pot continua.

Chiar dacă, vrând-nevrând, modernizarea atinge și spațiul românesc de vreo două secole, fiind împrumutate numeroase „forme” occidentale ale modernității (în spiritul sincronismului teoretizat de către Eugen Lovinescu), unii intelectuali români și-au făcut faimă din așa numita teorie a „formelor fără fond”, o teorie care se vrea valabilă pentru orice societate periferică ori rămasă în urmă față de standardele modernității. O teorie mai degrabă fatalistă, decât explicativă! O teorie care nu face altceva decât să justifice teama față de modernitate!

Fără îndoială, căutarea unei explicații mulțumitoare nu este deloc simplă. După cum se constată de către unii cercetători, modernizarea și modernitatea (ca rezultat al modernizării) nu depind numai de existența și calitatea factorilor de industrializare, ci depind și de mulți alți factori¹⁰, precum poziția geografică, normele culturale, credințele religioase, factorul uman, cadrul instituțional, promovarea cercetării, absența sau prezența dezastrelor naturale și epidemiologice etc. A susține, de pildă, că mecanismul economiei de piață este suficient pentru a asigura constituirea unei societăți moderne, înseamnă, de departe, a propune o viziune extrem de simplistă. O copie, pur și simplu, a etapelor și pașilor prin care s-a constituit societatea de tip modern în Europa Occidentală este, probabil, imposibilă. De aceea, credem că este mai adecvat să vorbim de „grade de modernitate”, de anumite grade de realizare, într-o societate sau alta, a unor standarde de modernitate.

De exemplu, astăzi se vorbește despre Japonia ca despre un etalon de modernitate. Dar ea a ajuns astfel nu copiind neapărat modernitatea occidentală. În anul 1866, Britania i-a impus Japoniei un acord comercial „umilitor” (Japonia fiind silită să plătească o taxă de 5% pe venit). „Slăbiciunea militară, tehnologică și economică a japonezilor i-a silit să accepte prevederile acestui acord și ale altor acorduri similare, socotite îndeobște «umilitoare». Dar culmea, aceste umilințe i-au scos pe japonezi la mal”¹¹. Au dezvoltat comerțul, au ajutat industria proprie de armament și au promovat învățământul, au acordat multă atenție micii industrii și agriculturii private. Altfel spus, nu au copiat pur și simplu drumul occidental al modernității, ci au răspuns provocărilor cu o nouă diviziune a muncii, cum ar spune Michel Meyer.

Un alt exemplu este acela al Chinei din ultimele decenii. Cu toate că avea o cultură pe cât de veche, pe atât de bogată, „China nu s-a

¹⁰ Vezi și Erik Ringmar, *The Mechanics of Modernity in Europe and East Asia*, London / New York, Routledge, 2005, p. 9.

¹¹ Mancur Olson, *Creșterea și declinul națiunilor*, traducere din engleză de Walter Fotescu, București, Editura Humanitas, 1999, p. 193.

industrializat... În ultimele trei decenii (cartea a fost scrisă în 1982 – n. a.), zonele cu cea mai rapidă creștere economică din lume au fost cele chineze, sau cele profund influențate de cultura chineză”¹² (Hong Kong, Coreea de Sud, Taiwan, Singapore). Nici în acest caz nu e vorba de o copiere simplă a căii occidentale de modernizare. De fapt, observă Mancur Olson, „este posibil ca în regiunile neoccidentale să opereze procese cauzale diferite”¹³. Adică, e posibil ca procesele de modernizare să aibă o anumită specificitate de la caz la caz, ideea strictă a unei cauzalități dinspre industrializare ori dinspre puritanismul religios fiind exagerată, rolul acestor factori – în alte contexte decât cel occidental, luat ca model – putând fi doar prezumtiv, în niciun caz cu caracter de lege.

E interesant de remarcat, apoi, că noua modernitate (est-asiatică) devine din ce în ce mai performantă (mai ales economic) față de modernitatea occidentală din ultimul secol. „Între 1900 și 1980 – scrie Thomas Piketty – Europa și America au concentrat între 70% și 80% din producția mondială de bunuri și servicii, semn al unei dominații economice neîmpărțite cu nimeni asupra restului lumii. Această parte este în declin constant din anii 1970-1980... După toate aparențele, ar trebui să continue să scadă și ar putea regăsi, în secolul XXI, un nivel de ordinul a 20% - 30%”¹⁴. Desigur, performanța Europei și Americii a fost atât de ridicată în urma revoluției industriale, dar în ultimele decenii Japonia și mai ales China au recuperat spectaculos, dominația occidentală reducându-se constant.

Concluzia care se impune este aceea că, după cum se poate observa și din exemplele date, „mecanismele” prin care se ajunge la anumite grade de modernitate și la performanțe corespunzătoare pot fi foarte diferite, de la caz la caz. Ideea weberiană a unei corelații neapărat pozitive între Reforma religioasă protestantă și performanța economică de tip capitalist nu se regăsește în toate cazurile. De pildă, revenind la situația României, populația germană (săsească) din Transilvania a trecut la luteranism în secolul al XVI-lea, iar o parte importantă a nobilimii și populației maghiare a adoptat calvinismul. Cu toate acestea, nu s-a înregistrat o mutație semnificativă în direcția dezvoltării economice capitaliste. „Cazul Transilvaniei moderne timpurii infirmă deci ideea unei corelații pozitive între adoptarea Reformei și performanța economică de tip capitalist”¹⁵.

¹² *Ibidem*, pp. 190-191.

¹³ *Ibidem*, p. 187.

¹⁴ Thomas Piketty, *Capitalul în secolul XXI*, traducere din limba franceză de Irina Brateș și Lucia Popovici, București, Editura Litera, 2015, p. 109.

¹⁵ Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 98.

Mai târziu, în România, se pare că nici procesul de industrializare n-a condus la performanțe de modernitate, nereușindu-se o dezvoltare economică durabilă. Pentru a caracteriza, sub acest aspect, situația din România interbelică, Bogdan Murgescu apelează la aprecierile lui Virgil Madgearu: „Din faptul că în 1938 consumul intern de produse industriale nu s-a ridicat la nivelul celui din 1927, rezultă că industrializarea în loc să ridice capacitatea de cumpărare a populației, a scăzut-o...”¹⁶. Făcând apel și la observatori străini avizați, Bogdan Murgescu amintește și aprecierea unui analist ca Henry Roberts, după care „atât politicile liberale din anii 1922-1928, cât și cele național-țăraniste din 1928-1931, au fost defazate față de evoluțiile economice mondiale”¹⁷. Dacă avem în vedere indicii pe locuitor pentru nivelurile de industrializare în 1937 (considerând acest indice egal cu 100 pentru Regatul Unit), putem observa că, în Europa, doar Grecia (cu un indice de 5,4) și Bulgaria (indice 3,7) se aflau mai jos ca România (indice 5,9), în rest toate țările au indici superiori: de exemplu, Iugoslavia (6,3); Polonia (15,2); Ungaria (21,3); Italia (27,6); Austria (37,2); Finlanda (38,9); Franța (58,1); Germania (90,6) etc.

Din păcate, România n-a beneficiat pentru modernizare nici din direcția factorului uman, așa-zisele elite politice și economice având adesea influențe catastrofale. Același Bogdan Murgescu subliniază: „Performanța politică și conomică a elitelor României Mari a fost cel mai adesea judecată în **termeni morali**. Deși după 1989 s-a manifestat tendința de a idiliza epoca interbelică, făcând din ea un fel de vârstă de aur a istoriei României, mărturiile păstrate din acea vreme sunt extrem de critice la adresa elitelor politice și economice”¹⁸. Fie că erau de dreapta, fie de stânga, criticile erau foarte aspre, de la Emil Cioran la Constantin Argetoianu și alții, un analist ca Mihail Manoilescu observând cu amărăciune corupția, intriga, incompetența și neseriozitatea așa-numitelor elite, faptul cum își numesc prietenii și camarazii de partid în posturi publice, cum împart fonduri publice la ziariștii care îi adulează, cum trec legi prin Parlament fără să le fi citit etc. Din exilul său, Vlad Georgescu formulează la un moment dat o judecată zdrobitoare: noile elite românești interbelice în loc „să consolideze România Mare, în fapt au distrus-o, cu mult înainte de dezmembrarea ei de către puterile totalitare și sateliții lor”¹⁹.

Așadar, aproape niciunul dintre factorii care au concurat la apariția modernității europene – factorul industrial, factorul spiritual-religios,

¹⁶ *Ibidem*, p. 267.

¹⁷ *Ibidem*, p. 269.

¹⁸ *Ibidem*, p. 268.

¹⁹ *Ibidem*, p. 269.

factorul comportamental-uman – nu acționează vizibil în cazul doritei modernizării a României. În plus, nu ne-a ajutat nici situarea geografică. La sfârșitul celui de-al doilea război mondial, geografia noastră a făcut ca România să fie plasată (cu ajutor occidental) sub hegemonie sovietică, în timp ce țările mai de la vest au rămas sub influență occidentală. Cu toate acestea, pilonul principal al modernizării europene – factorul industrializării – a rămas o opțiune rațională pentru România și în perioada postbelică. Chiar dacă a fost vorba de o industrializare forțată, bilanțul acesteia ne arată că „volumul valoric al producției industriale a fost în 1989 de 44 de ori mai mare decât în 1950 și de 65 de ori mai mare decât în 1938”²⁰. Iar Bogdan Murgescu concluzionează: „În mod clar, după patru decenii de regim comunist România devenise o **țară preponderent industrială**”²¹, depășind celelalte țări sud-est europene la indicatorul producției industriale pe cap de locuitor, deși continua să se afle sub media europeană la indicatorul amintit. Cu alte cuvinte, România reușise să atingă un grad semnificativ de modernizare.

Numai că, după 1989, în special din cauza noii „elite” politice și economice, aflată, se pare, în mare teamă de modernitate, România a atins „performanța” de a-și distruge întreaga industrie și economie! Vor mai apărea alte șanse de modernizare? Greu de spus! În prezent ne aflăm într-o situație pe care Thomas Piketty o descrie în felul următor: „De exemplu, o țară al cărei ansamblu de întreprinderi și capitalul sunt posedate de proprietari străini poate foarte bine să aibă o producție internă foarte ridicată, dar un venit național mult mai slab, odată ce am scăzut profiturile și chiriile care pleacă în străinătate”²². Iar câtă vreme veniturile sunt slabe, șansele modernizării sunt tot mai reduse și ele.

BIBLIOGRAFIE

Biriș, Ioan, *Filosofia și logica științelor sociale*, București, Editura Academiei Române, 2014.

Ferguson, Niall, *Civilizația. Vestul și Restul*, Iași, Editura Polirom, 2011.

Meyer, Michel, *Principia politica. Histoire, économie et société*, Paris, Vrin, 2022.

²⁰ *Ibidem*, p. 341.

²¹ *Ibidem*, p. 346.

²² Thomas Piketty, *op. cit.*, p. 81.

Murgescu, Bogdan, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, Editura Polirom, 2010.

Olson, Mancur, *Creșterea și declinul națiunilor*, traducere din engleză de Walter Fotescu, București, Editura Humanitas, 1999.

Piketty, Thomas, *Capitalul în secolul XXI*, traducere din limba franceză de Irina Brateș și Lucia Popovici, București, Editura Litera, 2015.

Ringmar, Erik, *The Mechanics of Modernity in Europe and East Asia*, London / New York, Routledge, 2005.

Sartori, Giovanni (ed.), *Social Science Concepts*, Beverly Hills / London / New Delhi, Sage Publications, 1984.

Comportamentul nupțial al evanghelicilor germani și slovaci din Semlac, la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX

The Nuptial Behaviour of German and Slovak Evangelicals in Semlac in the Late 19th and Early 20th Centuries

Mircea Ovidiu MARȚI
Doctorand, Universitatea Oradea

Abstract.

The legislative impact of the politico-religious laws from the year 1894 determined an irreversible change in the evangelicals' nuptial behaviour, the young people having been given the opportunity to choose whether they wanted or not the blessing of the church.

The multicultural landscape from Semlac had as a result the strong desire to preserve the ethnic and confessional identity of the German and Slovak evangelical community. On the other hand, the liberalization of the marital market, as a phenomenon of secularization, opens the way for mixed marriages, thus indicating the level of alterity of the social group.

The behavioural nuances in the field of nuptiality are expressions of determinism in the rural area. In this context, the seasonal evolution and distribution of marriages was related to agricultural activities and domestic economic interests. The nuptials' canonical civil status shows the evangelical community's attachment towards the moral values of the church. The bride and groom's residence proves the degree of mobility that has a strong regional and confessional character.

Keywords: nuptial behaviour, evangelicals, Germans, Slovaks, Semlac.

Evoluția comportamentului nupțial din Semlac, între 1895-1910 coincide unei perioade tensionate din istoria Bisericii, când autoritățile statului austro-ungar au oficializat în anul 1895, Legile căsătoriei civile XXXI¹, XXXII², XXXIII³, obligând astfel cetățenii să se căsătorească prima dată în fața ofițerului stării

¹ Legea XXXI/1895 prevedea obligativitatea oficierei căsătoriei la stat, în *Legislația ecleziastică și laică privind familia românească din Transilvania în a doua jumătate a secolului XIX-lea*, ediție de texte, studiu introductiv și note de Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteșan et alii (coord.), Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2009, pp. 864-892.

² Legea XXXII/1895 reglementa confesiunea copiilor proveniți din căsătoriile mixte, în *Ibidem*, pp. 893-895.

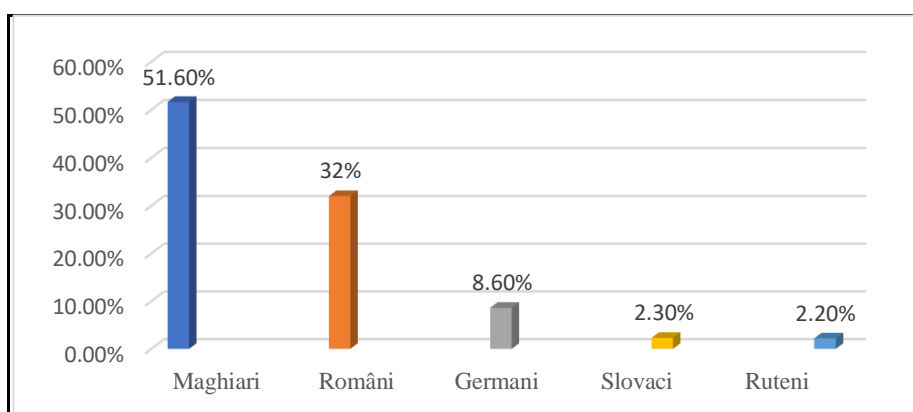
³ Legea XXXIII/1895 obliga funcționarii publici la înregistrarea căsătoriilor în registrele matricole de stat, în *Ibidem*, pp. 896-903.

civile. Impactul legislativ va produce o schimbare ireversibilă în comportamentul nupțial, tinerii putând alege dacă vor sau nu binecuvântarea Bisericii.

La Semlac, evanghelicii, în special germanii, și-a făurit propria identitate etnică și spirituală, având propriul cartier, în care funcționa școala confesională administrată de către Biserică. Evanghelicii care aparțineau etniei germane au ocupat partea de nord-est a localității, locuind pe cele nouă străzi, cea mai importantă fiind „ulița nemțească”. Reformații germani domiciliau pe patru străzi ale zonei de nord-vest, perpendiculare cu strada principală.

Comportamentul nupțial al evanghelicilor-luterani germani și slovaci a fost influențat în mod categoric de liberalizarea pieței maritale, care s-a produs spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Între 1895-1910, s-a consemnat în *Matricola Cununaților*⁴, 292 căsătorii, dintre care 247 căsătorii endogame (84,5%). Procentul ridicat arată caracterul tradiționalist și conservator al evanghelicilor, germanii fiind solidari propriei autonomii în a-și păstra dialectul, tradiția și, evident, confesiunea. Aceiași perspectivă matrimonială o întâlnim și la evanghelicii slovaci, dornici de a-și prezerva identitatea etnică și confesională.

Cele 45 căsătorii mixte (15,2%) indică dispoziția crescândă spre zona de alteritate confesională. Ea a fost influențată major de realitatea cotidiană, impregnată de noile modele culturale și spirituale seculariste. Noile paradigme populaționale au influențat în mod pronunțat distribuția lunară și sezonieră a căsătoriilor, alegerea vârstei mirilor și, evident, domiciliul tinerilor nupțiali, mobilitatea scăzută fiind un indicator al zonei de conservare rurală.

Graficul nr. 1. Etniile din plasa Pecica (1910)

Sursă: *A Magyar Korona országainak 1910 évi népszámlalása, első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebe puszták, telepék szerint* [Recensământul populației țărilor Coroanei Ungare în 1910, prima parte. Principalele date ale populației pe raioane și populația satelor, comunelor], 42 kôtet, Budapest, 1912, pp. 340-341.

⁴ Arhiva Parohiei Evanghelice C. A. Semlac, *Matricola cununaților*, vol. IV, pp. 67-95.

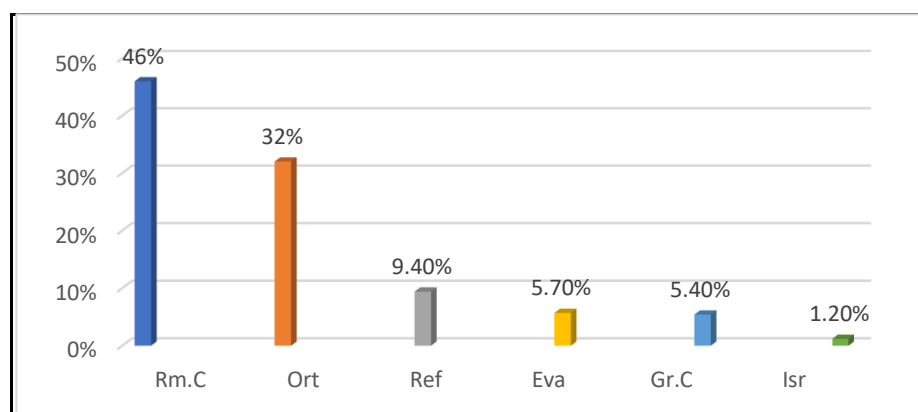
Între 1890-1910, localitatea Semlac făcea parte din plasa Pecica, dominată la acea vreme de comunitatea maghiară cu 51,6%⁵. De altfel, dintre cele zece plase ale comitatului Arad, maghiarii erau cei mai bine reprezentați numeric și procentual. Cele mai numeroase localități populate cu etnici maghiari se aflau la Peregu Mic (98,9%), Pecica Maghiară (92,7%), Iratoș (96%) și Variașul Mare (91,8%). Poziția terțiară a maghiarilor din Semlac (10,5%) indică zona concurențială multiethnică, focalizată intereselor identitare proprii.

Românii ocupau locul secund cu 32%, cea mai slabă, de altfel, reprezentată numeric în cele zece plase. Majoritatea românilor se aflau la Pecica Română (68%) și Semlac (43,6%).

Germanii constituiau a treia forță a plasei Pecica cu 8,6%, având în localitățile Peregul German (43%) și Semlac (33,4%) cele mai populate zone rurale cu etnici germani.

Slovacii din această plasă aveau o bună reprezentare (2,3%), cei mai mulți găsimându-se la Semlac (4,8%) și Pecica Română (3,9%).

Rutenii erau prezenți exclusiv în plasa Pecica (2,2%), majoritatea comunității aflându-se la Peregul German (27,9%) și Semlac (4,7%). Precizăm că toate aceste așezări rurale menționate erau limitrofe localității Semlac.

Graficul nr. 2. Confesiunile din plasa Pecica (1910)

Sursă: *A Magyar Korona országainak 1910 évi népszámlalása, első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebbé puszták, telepék szerint* [Recensământul populației țărilor Coroanei Ungare în 1910, prima parte. Principalele date ale populației pe raioane și populația satelor, comunelor], 42 kőtet, Budapest, 1912, pp. 340-341.

⁵ Toate calculele matematice au fost întocmite în baza Recensământului maghiar, *A Magyar Korona országainak 1910 évi népszámlalása*, menționat ca sursă principală în Tabelul nr. 1 și Tabelul nr. 2.

Romano-catolicii din plasa Pecica (46%) ocupau prima poziție, în rândul confesiunile prezente la nivel comitatens. Acest cult era pe locul secund, ca număr de credincioși, în toate cele zece plase studiate, după plasa Elek, înregistrată cu 52,5%. Cele mai reprezentative localități rurale cu populație romano-catolică au fost Iratoș (92,9%), Pecica maghiară (89,7%) și Variașu Mare (89%). Remarcăm că, în peisajul pluriconfesional al Semlacului, romano-catolicii se vor regăsi abia pe a patra poziție, cu 9,5%.

Ortodocșii români și parțial sârbi se situau pe locul doi (32%), având cea mai slabă reprezentare în rândul tuturor plaselor din comitatul Arad. În ciuda acestui aspect demografic, au existat așezări rurale bine populate de ortodocși, localitatea Bodrogul Vechi, fiind notată cu prezență ortodoxă de 100%. La Semlac, ortodocșii aveau cea mai numeroasă comunitate dintre toate confesiunile, (31,8%). Slaba distribuție confesională a ortodocșilor din plasa Pecica se datora numărului redus de români. O altă explicație ar fi prezența unui important segment populațional românesc greco-catolic (5,4%). Dintre aceștia, majoritatea se aflau la Semlac (20%), din care menționăm rutenii, care îmbrățișau în totalitate credința „unită”. Peregu German reprezenta localitatea cu cei mai numeroși greco-catolici ruteni din plasa Pecica (28,7%).

Evanghelicii din această unitate administrativ-teritorială erau foarte bine reprezentați (5,7%), ocupând poziția secundă, după Plasa Elek (9,9%). Cei mai numeroși evanghelicii germani și slovaci au fost la Semlac (28,8%).

Reformații (9,4%) dețineau un segment confesional important, formând cea mai încheată formațiune religioasă la Peregu Mic (94,1%).

Izraeliții, adepți ai cultul mozaic, constituiau o prezență constantă de 1,2%. Profesorul Corneliu Pădurean opinează că în rândul unor evrei a existat un interes economic și politic, care a făcut posibilă integrarea în rândul romano-catolicilor maghiari, considerată națiune conducătoare⁶.

Tabelul nr. 1. Distribuția lunară a căsătoriilor

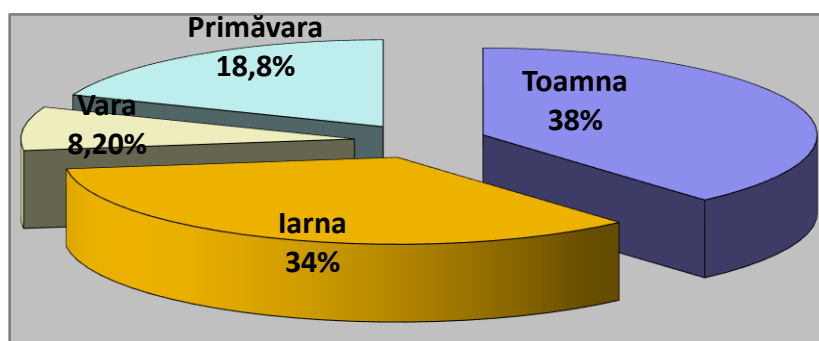
Parohia Evanghelică C. A. Semlac							
1895-1910							
Luna	ian	feb	mar	apr	mai	iun	
Nr. căs.	42	35	14	26	15	14	
%	14,3%	11,9%	4,7%	8,9%	5,3%	4,7%	
Luna	iul	aug	sep	oct	noi	dec	Total
Nr. căs.	4	6	17	21	73	25	292
%	1,3%	2%	5,8%	7,1%	25%	8,5%	100%

Sursă: Arhiva Parohiei Evanghelice C. A. Semlac, *Matricola cununaților*, vol. IV, pp. 67-95.

⁶ Corneliu Pădurean, „Căsătorie și confesiune în orașul Arad în prima jumătate a secolului XX”, în *Confesiune și căsătorie în spațiul românesc, sec. XVII-XXI, Studii de demografie istorică*, Corneliu Pădurean (coord.), Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2006, p. 222.

În comunitatea evanghelică germană și slovacă, comportamentul nupțial sezonier a fost influențat, în primul rând, de muncile agricole și foarte puțin de posturile religioase rânduite de către Biserica Evanghelică-Luterană de Confesiune Augustană. Această instituție eclesiastică era mult mai permisivă cu credincioșii, decât Biserica Ortodoxă și cea Catolică, ale căror norme juridice impuneau un grad ridicat de rânduie și sancțiuni canonice.

Tabelul nr. 1 ne oferă imaginea unei distribuții lunare neomogene, adaptate nevoilor casnice și marcată într-o proporție mare de sezonalitatea muncilor agricole. Cele două extreme lunare, ale începutului și sfârșitului de an calendaristic, evidențiază o anumită zonă de confort destinate relaxării în câmpul muncii. De aceea, numărul mare de căsătorii realizate în luna noiembrie (25%) și ianuarie (14,3%) exprimă nivelul scăzut al practicilor agricole din această perioadă, nupțiabilii având posibilitatea organizării ceremonialului religios și festiv. Valorile destul de crescute înregistrate în luna decembrie (8,5%) arată că, în această confesiune nu toți oamenii se îndeletniceau cu practicarea postului, deși exista o tradiție însemnată de pregătire spirituală în vederea întâmpinării Nașterii Domnului. Amintim de cele patru duminici ale Adventului, în care se aprindeau cele patru lumânări, obicei preluat ulterior și de către Biserica Romano-Catolică. Procentul mic de 4,7% (iunie), 1,3% (iulie) și 2% (august) arată interesul tinerilor, din perioada verii, spre îndeletnicirile, aproape în exclusivitate, în zona agricolă.

Graficul nr. 3. Distribuția sezonieră a căsătoriilor în Parohia Evanghelică C. A. Smlac

Sursă: Arhiva Parohiei Evanghelice C. A. Smlac, *Matricola cununaților*, vol. IV, pp. 67-95.

Cel mai prolific anotimp în realizarea căsătoriilor s-a dovedit a fi trimestrul toamnei (38%). Favorizarea evenimentului nupțial se datora finalității muncilor agricole, cu strângerea recoltelor și pregătirea pentru iarnă. Sezonul

hibernal (34%), caracterizat prin intensitatea scăzută a practicilor agricole, era destinat pregătirii noului sezon funciar. Acest anotimp favoriza desfășurarea ceremoniilor nuptiale prin resursele alimentare bogate rămase, de obicei, din toamnă sau prin sacrificarea animalelor, cu prilejul sărbătorilor creștine de iarnă.

Efectuarea ceremonialului nuptial în perioada primăverii (18,8%) coincidea cu începutul unui nou an agricol și pregătirea pentru sărbătoarea Paștilor. Statutul credinciosului evanghelic și tactul pastoral al clericilor permitea căsătoria în luna Paștilor, aprilie, fără prea multe constrângeri de ordin pastoral, liturgic și canonic. Numărul redus al căsătoriilor realizate în cele trei luni ale verii (8,20%), corespundea necesităților economice ale familiilor, angajate cu precădere în sectorul agricol.

Tabelul nr. 2. Starea canonică civilă la căsătorie

Parohia Evanghelică C. A. Semlac			
1895-1910			
mire	mireasă	Nr.	%
nec	nec	270	92,4%
nec	văd	21	7,1%
nec	div	1	0,3%
Total		292	100%

Sursă: Arhiva Parohiei Evanghelice C. A. Semlac, *Matricola cununaților*, vol. IV, pp. 67-95.

Registrele matricole evanghelice din Semlac consemnează situațiile civile canonice în care se găseau indivizii nupțiabili. Confortul sau disconfortul familial în cazul celor divorțați corespundea comportamentului tradiționalist sau progresist al indivizilor care doreau întemeierea unei familii. Fenomenul nupțialității era cauzat de două fenomene importante: mortalitatea care implica văduvia și încetarea căsătoriei și recăsătoria văduvilor care atenua efectele celei dintâi.

Comunitatea evanghelică din Semlac s-a dovedit a fi atașată valorilor spirituale împărtășite de către biserică, credincioșii aflându-se într-o proporție covârșitoare (92,4%) în starea junilor necăsătoriți. Un procent însemnat de 7,1% o reprezentau căsătoriile dintre juni și văduve. În privința acestora se ajungea datorită mortalității bărbaților la o vârstă timpurie. Iată un exemplu grăitor care certifică cele enunțate: Mihaly Janos, 30 ani, cu domiciliul în comitatul Šariš, se căsătorește în anul 1906, cu Kugelmann Margareta, greco-catolică, 38 de ani, din Semlac, văduva lui Winkfeim Ludwig⁷.

În acest interval supus cercetării, *Matricola cununaților* nu consemnează niciun caz de bărbat vădov. Procentul mic al divorțaților de 0,3% confirmă forma tradiționalistă de conviețuire în care se găseau familiile evanghelice.

⁷ Arhiva Parohiei Evanghelice C. A. Semlac, *Matricola cununaților*, vol. IV, p. 87.

Tabelul nr. 3. Vârsta la căsătorie

Parohia Evanghelică C. A. Semeac										
1895-1910										
vârsta	15	16	17	18	19-24	25-30	31-40	41-50	51-60	>60
mire	-	-	0,3%	-	52,5%	30,8%	11,3%	2,3%	1,7%	1,3%
mireasă	2,3%	10,9%	7,5%	15,7%	45,8%	10,9%	3%	3%	-	0,3%

Sursă: Arhiva Parohiei Evanghelice C. A. Semeac, *Matricula cununărilor*, vol. IV, pp. 67-95.

Biserica Evanghelică și Reformată au recomandat prin dispozițiile canonice în vigoare vârsta minimă a căsătoriei de 16 ani la fete și 18 ani la băieți⁸. De pe poziție complementară, statul austriac a impus prin *Codul Civil General* din anul 1853⁹ vârsta potrivită căsătoriei, 18 ani pentru băieți, respectiv 16 ani la fete. La sfârșitul secolului al XIX-lea, *Legea XXXI/1894*¹⁰, consfințea vârsta minimă, 18 ani la băieți și 16 ani la fete.

Cei mai mulți tineri evanghelicici se căsătoreau până la vârsta de 30 de ani, când în mod firesc tinerii aveau statutul de june. Bărbații legau alianțe matrimoniale după vârsta de 22 ani (52,5%), când terminau serviciul militar obligatoriu și între 25-30 ani (30,8%). Excepție făceau băieții întreținători de familie sau cei cu probleme medicale majore. Femeile erau mult mai „grăbite”, necesitatea materială și mai ales dorința părinților de a-și mărita fata cât mai repede, făcând posibil măritișul. Numai puțin de 20,8% dintre tinere au stabilit alianțe matrimoniale înaintea vârstei de 18 ani, în comparație cu bărbații (0,3%), implicați în acest interval temporal cu activități de susținere a familiei. În rândul femeilor care se măritau, cel mai mare procent era înregistrat între 19-24 ani (45,8%) și 25-30 ani (10,9%). Această categorie de femei măritate proveneau, în general, din familii mai înstărite.

După vârsta de 30 de ani, bărbații „tomnatici” ocupau locul frunțaș. În intervalul 31-40 ani numai puțin de 11,3% doreau o căsătorie, în comparație cu femeile care se măritau într-un procent mult mai redus (3%). Constatăm că, doar bărbații depășiți de 50 de ani erau interesați de o nouă alianță matrimonială (3%),

⁸ Bód Peter, *Synopsis iuris connubialis seu tractatus de iure connubiorum in quo varii casus matrimoniales circa sponsalia, repudia ac divortia incidentes referuntur, examinantur ex doctorum sententiis, patriae legibus, synodorum provincialium actis ac decisionibus determinantur* [Rezumat al dreptului matrimonial sau tratat de drept al căsătoriilor în care sunt raportate diverse cazuri matrimoniale legate de logodne, repudieri sau divorțuri, examinate după opiniile medicilor, legile țării, actele și hotărârile sinoadelor provinciale], Typ: Publica Impressit Sámuel Sárdi, Cibinii, 1763, pp. 87-95.

⁹ Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, „Considerații privind vârsta la căsătorie la românii transilvăneni în secolul al XIX-lea”, în *Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică*, Ioan Bolovan (coord.), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 113.

¹⁰ *Legislația ecleziastică ...*, p. 866.

în timp ce femeile, în mare parte văduve bătrâne, hotărau sporadic (0,3%) să-și refacă căminul conjugal. Existau și situații anacronice, care contraveneau recomandărilor bisericești, privind diferența maximă de 15 ani între nupțiabili. Spre exemplu, junele Hay Andreas 33 ani din Semlac se căsătorește cu juna Bartolf Anna Maria în vârstă de 17 ani, din Semlac¹¹.

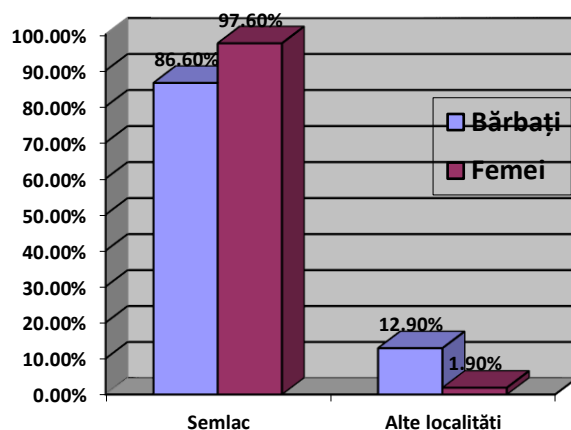
Tabelul nr. 4. Domiciliul soților în Parohia Evanghelică C. A. Semlac (1895-1910)

Parohia Evanghelică C. A. Semlac							
Domiciliul mirelui				Domiciliul miresei			
Localitate	Nr. loc	Localitate	Nr. loc	Localitate	Nr. loc	Localitate	Nr.loc
Arad	6	Sânicolau Mic	1	Aliódombóru	1		
Bătania	1	Sânleani	2	Pecica Maghiară	2		
Békéscsaba	1	Sânpetru German	1	Periam	1		
Lovrin	1	Sânpetru Mic	2	Sânpetru German	1		
Mezőberény	2	Semlac	253	Semlac	285		
Mezőkovácsháza	1	Șeitin	2	Zădăreni	1		
Nădlac	4	Șilindia	1				
Otlaca	1	Șipet	3				
Pecica Maghiară	3	Turnu	1				
Pecica Română	1	Loc. neidentificat	1				
Periam	2						
Salonta	1						
Total 292				Total 292			

Sursă: Arhiva Parohiei Evanghelice C. A. Semlac, *Matricola cununaților*, vol. IV, pp. 67-95.

Distribuția numărului limitat de localități în care domiciliau mirii ne arată gradul redus al mobilității existent la sfârșitul secolului al XIX-lea, în mediul rural. În acea perioadă, mișcarea populației avea un pronunțat caracter zonal și confesional. Multiculturalismul prezent în plan local a dezvoltat în sânul comunității evanghelice dorința fermă de păstrare a identității etno-confesionale și culturale.

¹¹ Arhiva Parohiei Evanghelice C. A. Semlac, *Matricola cununaților*, vol. IV, p. 73.

Graficul nr. 4. Domiciliul soților în Parohia Evanghelică C. A. Semlac (1895-1910)

În firescul lucrurilor, majoritatea bărbaților (86,6%) și femeilor (97,6%) aveau domiciliul în Semlac. Conservatorismul feminin era generat de dorința de a rămâne fidele localității de baștină, tradiția bisericească, îndemnând multe cupluri să întemeieze familii în biserica miresei. În privința provenienței mirelui, s-a constatat că 7,8% aveau domiciliul în comitatele învecinate, Békes (Békescsaba, Mezőberény, Mezőkovácsháza), Bihor (Salonta) Cenad (Periam, Nădlac, Turnu, Bătănia, Șeitin), Hunedoara (Petroșani), Timiș (Lovrin, Sânicolau Mic, Sânpetru German, Sânpetru Mic, Șipet). Din comitatul Arad (Arad, Pecica Maghiară, Pecica Română, Otlaca, Sânleani, Șilindia) au venit să se căsătorească la Semlac, doar 5,6%. Cei mai mulți locuiau aproape de Semlac.

În dreptul femeilor, aria de selecție a fost și mai restrânsă. Dinspre alte unități administrativ-teritoriale au ajuns la Semlac un număr limitat de persoane (1,3%). Este vorba despre două comitate, Timiș (Periam, Sânpetru German, Zădăreni) și Zala (Aliódomboru). Studiile de caz atestă mobilitatea zonală și confesională. Evanghelicul Ede Budách, de 38 ani, născut la Bratislava și domiciliat la Periam, se căsătorește cu Junger Anna, romano-catolică din Periam, tocmai la Semlac, în Biserica Evanghelică. Probabil, au venit în această localitate, neavând în zona de domiciliu susținere confesională¹².

Se impun câteva concluzii: Comportamentul nupțial în sânul comunității evanghelice germane și slovace a fost modificat de noua legislație apărută în anul 1895, care a obligat mirii să se căsătorească în fața ofițerului de stare civilă. Noua

¹² *Ibidem*, p. 74.

realitate cotidiană impregnată de spiritul secularist a produs mișcări comportamentale, regăsite și în conduita nupțială.

Dubla tendință maritală endogamă și exogamă prezentă la credincioșii evanghelicici va evidenția aspecte demografice semnificative: asumarea autonomiei religioase pe criterii etnice și confesionale; apariția instituțiilor școlare și culturale administrate de către biserică; prevalența căsătoriilor endogame cu scopul păstrării tradiției, dialectului și valorilor grupului etnic, la germani; efectuarea căsătoriilor mixte, ca efect al liberalizării pieței maritale; definirea comportamentului nupțial sezonier, în concordanță cu nevoile economice; menținerea și susținerea moralei creștine ca principal obiectiv spiritual în alegerea partenerului de viață; apariția mijloacelor de transport care a generat în comunitatea rurală mobilități cu un pronunțat caracter zonal și confesional.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Parohiei Evanghelice C. A. Semeac, *Matricola cununărilor*.

Bód, Peter, *Synopsis iuris connubialis seu tractatus de iure connubiorum in quo varii casus matrimoniales circa sponsalia, repudia ac divortia incidentes referuntur, examinantur ex doctorum sententiis, patriae legibus, synodorum provincialium actis ac decisionibus determinantur* [Rezumat al dreptului matrimonial sau tratat de drept al căsătoriilor în care sunt raportate diverse cazuri matrimoniale legate de logodne, repudieri sau divorțuri, examinate după opiniile medicilor, legile țării, actele și hotărârile sinoadelor provinciale], Cibinii, Typ. Publica Impressit Sámuel Sárdi, 1763.

Bolovan, Sorina Paula, Bolovan, Ioan, „Considerații privind vârsta la căsătorie la românii transilvăneni în secolul al XIX-lea”, în vol. *Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică*, Ioan Bolovan (coord.), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002.

Legislația ecleziastică și laică privind familia românească din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ediție de texte, studiu introductiv și note de Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteșan et alii (coord.), Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2009.

Magyar Korona országainak 1910 évi népszámlalása, első rész. A népesség főbb adatai korszégek és népesebe puszták, telepék szerint [Recensământul populației țărilor Coroanei Ungare în 1910, prima parte. Principalele date ale populației pe raioane și populația satelor, comunelor], 42 kőtet, Budapest, 1912.

Pădurean, Corneliu, „Căsătorie și confesiune în orașul Arad în prima jumătate a secolului XX”, în *Confesiune și căsătorie în spațiul românesc, sec. XVII-XXI, Studii de demografie istorică*, Corneliu Pădurean (coord.), Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2006.

IV. PORTRETE PORTRAITS

Atzél Péter – primar al Aradului (1867-1869)

Atzél Péter – Mayor of Arad (1867-1869)

*Aurel DRAGOȘ
Ineu, județul Arad*

Abstract.

Peter Atzél represents a complex personality fully integrated in Arad's and Ineu's historical timeframe of the 19th century. He was an innovator with many achievements and a pioneer who put his name on the development both of the city as well as the county of Arad. Peter Atzél's imprints can be identified on the path of Arad's Corso, the Arad-Ineu, Ineu-Cermei or Ineu-Brad railways.

Keywords: *legend, personality, properties, domains, administration.*

Atzél Péter a fost un deschizător de drumuri, o personalitate cu realizări multiple în toate domeniile în care s-a implicat, o personalitate care și-a pus amprenta în dezvoltarea Aradului, dar și a județului. Urmele pașilor lui le găsim, dacă vrem, pe Corso-ul arădean sau pe linia ferată Arad-Ineu și continuarea Ineu-Cermei, Ineu-Brad.

Atzél Péter s-a născut în anul 1835, 17 februarie, la casa de curte („Atzélhaza”) din Șicula, fiul lui Ianos Atzél, al patrulea fiu al familiei Ștefan Atzél, care construisese atât casa de curte, cât și un castel la Șicula. Aici, Ianos Atzél a ridicat o capelă catolică în anul 1830, în cinstea și drept mulțumire lui Iisus Hristos pentru toate binefacerile de care s-a bucurat familia.

La început de secol XIX, mai exact în anul 1803, luna august, Atzél Ștefan (István) cumpără de la erariu moșia Ineului cu satele: Șicula, Mocrea și Iermata până la hotarul cu Seleuș, cu suma de 270429 florini¹. În anul 1808 preia domeniul și satul Gurba cu o suprafață de teren de 90000 de holde (holda=jug. cad.).

¹ *Aradul – Permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 175.

Sthal István a îndeplinit mai multe funcții la Cancelaria aulică de la Viena: sfetnic judecător, consilier regal și sfetnic secret intern. Pentru serviciile aduse coroanei, Sthal a fost înnobilit luând numele de Atzél, în traducere, cuvântul are sensul de „oțel”, atât în limba germană cât și în limba maghiară. Mai mult, el a primit în danie moșia de la Șagu și a fost notar șef al Comitatului Timiș până la data cumpărării domeniului de la Ineu.

Instalat la Ineu, se preocupă de construcția de case pentru familie, întrucât avea patru fii. La Ineu a ridicat o casă (un mic castel) în parcul dendrologic pe locul unde actualmente funcționează Școala Gimnazială Ineu. Avea și o tipografie.

În anul 1808, va renova pivnița lui Gheorghe Rákóczi I (1636) de la Mocrea, iubitor al viticulturii. Pivnița este săpată în stâncă de granit, iar pentru a fi pușcată piatra, s-a folosit praf de pușcă. Are forma de cruce dublă, cu lungimea de 60 m, iar înălțimea de 4-5 metri. Capacitatea de depozitare de 7500-8500 hl.

Atzél Ștefan a încetat din viață în 25 iulie 1815, la Castelul din Ineu, lăsând în urmă soția și patru băieți: Antal, Iosif, Alexandru și Ioan².

Antál Atzél (1789-1868) ajunge consilier regal și deputat în dietă între anii 1832-1836. Din anul 1836 a fost locțiitor de comite în Békés, iar din anul 1842, s-a stabilit în localitatea Tornya din comitatul Cenad, unde este îngropat.

Iosif Atzél (1791-1845) a fost căpitan în armata imperială și posesor al Ordinului Hessen-Hamburg. A locuit la castelul din Ineu și nu a fost căsătorit.

Alexandru (Sandor) Atzél (1793-1848) a fost cel care s-a preocupat de moșia de la Ineu, împreună cu soția, Ottlik Anna. A construit castelul de la Mocrea (1834-1836), unde a și locuit. Rămasă văduvă, Ottlik Ana va susține opere caritabile în localitatea Ineu. În anul 1855, în campania de strângere de fonduri pentru construcția Spitalului din Ineu, va dona cea mai mare sumă, 2000 de florini. În analele Ineului, este consemnată ca fiind ctitorul actualei Biserici Romano-Catolice. Nu au avut urmași. A decedat în anul 1869.

Ioan (Janos) Atzél (1794-1852), mezinul familiei, va administra moara Rovina I, iar după moartea fratelui Sandor, se va ocupa și de partea de moșie de la Ineu, Mocrea și Iermata. S-a implicat în administrarea domeniului cumnatei sale, Ottlik Ana. Ea va renunța la prerogativele asupra

² Aurel Dragoș, *Istoricul „Canalul Morilor Palatinul József al Crișului Alb din Comitatul Arad”*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011, p. 48.

domeniului, care o depășeau, și, neavând copii, lasă întreaga răspundere nepoților din partea cumnatului Ioan.

Ianos Atzél a urcat treptele administrației imperiale de la funcția de comandor al jandarmilor din județul Arad până la cea de prefect și comisar imperial (chezaro-crăiesc) în anii 1848-1852³.

Ioan Atzél a avut ca urmași doi băieți și trei fete. Fiul cel mare, Lajos Atzél, alege cariera militară, ajunge la trupele de cuirasari, unde se ridică până la gradul de locotenent major, iar de aici se mută la regimentul de husari Miklos Nicolae și înaintat la gradul de căpitan.

Cel de al doilea fiu este Pétér Atzél a cărui personalitate este prezentată pe larg în partea secundă a studiului.

Între surorile fraților Atzél, Sofia era cea mai cunoscută datorită educației primite și a calităților sale feminine. S-a implicat mult în susținerea operelor de caritate. A fost căsătorită cu baronul Wodianer.

Gabriela (1829-1871) a fost căsătorită cu contele Szapari Bela. A murit la vârsta de numai 42 ani. Sándor Márki nu ne oferă și alte amănunte.

Despre cea de-a treia fiică a lui Ioan Atzél, istoricul nu pomenește nimic. Se pare că a murit de timpuriu⁴.

Vasta întindere a suprafețelor de pământ în proprietatea familiei Atzél o putem vizualiza doar cu ochii minții, de la hotarul localității Chereuș, Gurba, Șicula, domeniul Ineului, de la Tămand continuând cu Rovina ce delimita hotarul cu localitatea Bocsig, Mocrea, Iermata, Moroda până la Seleuș.

„Contractual de asociere a acționarilor încheiat în legătura cu Canalul de Moară coborâtor din Crișul Alb tras în Comitatul Nobiliar Arad” este datat și parafat în 30 iunie 1833. Actul original este scris de mână, în limba maghiară și se găsește în original. Pe întinderea domeniului Atzél se stipula în contractual de asociere construcția a 3 mori hidraulice.

Actul fundamental este semnat de frații Atzél:

- Atzél Janos de Boros Jenő L.S.;
- Atzél Josef de Boros Jenő L.S.;
- Atzél Sandor de Boros Jenő L.S.;

- Kiss Josef, în calitate de comisar al drumului de pământ Atzél Antal de Boros Jenő⁵.

Familia Atzél a ridicat doar două mori din trei, Rovina I și Rovina II. Locul de moară de la Moroda a rămas gol.

³ Sándor Márki, *Arad vármegye és Arad szabad Királyi város története*, vol. II, Arad, 1895, p. 867.

⁴ *Ibidem*, p. 868.

⁵ A. Dragoș, *op.cit.*, p. 132.

Domnii de pământ care au semnat Contractul de asociere, au finanțat și finalizat o construcție hidrotehnică UNICAT, așa cum au stipulat în Convenția semnată la Arad, în 15 iulie 1842 și cer menținerea perpetuă și vie a acestui Canal asociaționist⁶.

Peter Atzél își va petrece copilăria la casa de curte de la Șicula. Părinții au avut grijă să îi dea o educație aleasă. La vârsta de 9 ani, el a început studiul limbii elene cu profesor angajat. Mărturie stă un caiet cu scrisul de mână al învățăcelului Peter Atzél.

La vârsta de 17 ani, Petru Atzél își pierde tatăl, o pierdere grea, care nu-l împiedică să plece la Paris pentru continuarea studiilor. Nu a plecat singur, ci însoțit de profesorul său.

Îi făcea plăcere să își petreacă vacanțele la Șicula. Dorința lui de informare și studiu cu privire la ceea ce se întâmplă în Europa predomina în personalitatea sa, astfel că, pe drumul de întoarcere spre casă, făcea dese opriri pentru a cunoaște cum se dezvoltă industria țărilor vizitate, direcția în care merg, visând la momentul din viață în care să poată transpune în realitate visele.

⁶ Pentru ființialitatea și spiritul Canalului Morilor se poate consulta lucrarea Aurel Dragoș *Istoricul „Canalul Morilor Palatinul József al Crișului Alb din Comitatul Arad”*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011.

Atzél Péter, primar 1867-1871

După pierderea tatălui, el mai poartă o povară, aceea a administrării domeniului de la Ineu, al întregii familii Atzél. Și-a pierdut de timpuriu doi dintre unchii săi Josef (1845) și Sandor (1848). Unchiul Antal nu se știe cât l-ar fi putut ajuta, pentru că era stabilit în Comitatul Cenad. Fratele Lajos alesese cariera militară, iar regimentul lui era mult prea departe de Ineu. Greul a căzut pe umerii tânărului Petru Atzél.

Intră de timpuriu în administrația Comitatului Arad. În anul 1861, îl găsim în funcția de notar onorific al Comitatului. Întreaga sa viață și activitate nu pot fi despărțite de existența Canalului Morilor ca un tot unitar. A moștenit două mori: Rovina I (Balucana), grevat cu 4 unități de roți de moară, Rovina II (Mocrea), cu 4 unități și locul de moară de la Moroda, grevat tot cu 4 unități. La dezbaterile din Adunările Generale ale Societății Canalului deținea 12 voturi.

Primul președinte al Societății Canalului de Mori a fost ales Fascho Jozséf, vicecomite al Comitatului Aradului, în Adunarea Generală din 30 iunie 1833. A rămas în funcția de președinte al Societății Canalului de Mori—chiar dacă se pensionase în anul 1854—până la moartea sa, care a survenit într-un spital din Viena, la 14 ianuarie 1866, după o boală grea.

Adunarea Generală Extraordinară a Societății Canalului de Mori are loc la 17 mai 1866, la Arad. Pe ordinea de zi a fost doar un singur punct: alegerea viitorului președinte (al doilea) al Societății. Încă înainte de convocarea Adunării Generale, mai mulți membri societari i-au propus notarului – proprietar a două mori – să accepte funcția de președinte, ceea ce s-a și întâmplat.

În discursul de investitură, Petru Atzél a rostit un amplu panegiric în care a omagiat viața, personalitatea și realizările unui om, Fascho Jozsef, în decursul unei vieți. A fost un gest extraordinar, pe care urmașii săi nu au reușit să continue exemplul demn de urmat. Parcurgerea textului – în memoriam Fascho Jozsef – prezentat membrilor societății, vine să întregască corolarul personalității lui Petru Atzél.

La 30 ani, era pregătit să facă față provocărilor vieții. Limba elena o stăpânea din vremea copilăriei petrecută la Șicula. În anul 1853, îl găsim student la Paris, iar germana și latina erau limbi obligatorii pentru acele vremuri. Funcția de președinte al Societății Canalului de Mori a fost o mare responsabilitate de care s-a achitat cu onoare.

Candidează și este ales în funcția de primar al orașului Arad, în anul 1867. Rămâne în funcția de primar al Aradului doar doi ani, până în 1869. Realizările lui din funcția de primar sunt vizibile și astăzi. Din funcția de primar, îndeamnă populația orașului să își construiască casele având cel puțin un etaj. Numai așa Aradul se putea apropia de arhitectura orașelor din vestul Europei. Tot lui se datorează crearea „Corso-ului” din Arad. Lumea bună – și nu numai – în zilele de sâmbătă, duminică și în cele de sărbători parcurgeau Corso-ul de la Primărie (fosta și actuala) până la Teatrul „Ioan Slavici” și retur⁷.

Construcția Teatrului (clădirea actuală) se datorează tot lui Peter Atzél. Beneficiind de relații personale cu arhitectul budapestan Szkalnitzky Antal, acesta vizitează Aradul în anul 1872 și va realiza proiectul clădirii viitorului teatru, flancat cu case (construcții) în raport cu arhitectura instituției de cultură. În aceeași perioadă, face toate diligențele pentru construcția Catedralei Bisericii Catolice din Arad.

Înainte de a deveni primar al Aradului, Peter Atzél face un gest de mare omenie pentru comunitatea Inelui. A susținut zidirea Bisericii Ortodoxe din centrul Inelui (1864-1868), cu hramul „Sfinții Mihail și Gavril”, donând locul, piatra și lemnul. Biserica a fost sfințită în anul 1869.

În anul 1869, își depune candidatura pentru Dieta, este ales și ocupă funcția de deputat al orașului Arad pe listele partidului „gubernamental”. În

⁷ Sándor Márki, *op. cit.*, p. 623.

răstimpul deputăției, transformă Cetatea Ineului în cazarmă – refacerea cetății – unde va fi instalat Batalionul nr. 11 honvezi (infanterie), limba de comandă fiind maghiara.

Pentru merite deosebite (prestația sa în folosul orașului și județului Arad), în sprijinirea construcției de școli, lăcașe de cultură, sedii administrative în oraș și județ, i s-a acordat titlul de cetățean de onoare al orașului Arad în anul 1871^{8, 8}.

Luna mai 1871, Peter Atzél este numit comite suprem al Aradului. El a fost pionierul și susținătorul dezvoltării infrastructurii căilor ferate în Comitatul Arad. În anul 1873, îi încredințează inginerului Boros Beni sarcina proiectării construcției căii ferate de pe Valea Crișului Alb. Infrastructura căilor ferate a fost sprijinită de statul dualist prin emiterea de legi în acest domeniu⁹.

În anul 1877, linia ferată Arad-Ineu este finalizată, iar în 1881, septembrie 5, linia ferată Ineu-Sebiș a fost inaugurată cu mare pompă. În anul 1895, trenurile circulă până la Hălmațiu, iar în anul 1896, linia ferată ajunge la capătul de linie Brad. Arad-Brad: 168 km lungime. Călea ferată a fost mijlocul cel mai eficient de transport al masei lemnoase exploatare de-a lungul Văii Crișului Alb, precum și al altor materiale de construcție. Călătorii beneficiau de trenurile de persoane (regim de personal, cu viteză mică).

Anterior în perioada 1854-1857, când primpretor al plasei Ineu a fost Gheorghe Popa de Teiuș, s-a construit drumul de la Ineu la Seleuș, legând Ineu de Arad pe calea rutieră.

Peter Atzél este reconfirmat în funcția de comite suprem al Aradului în anul 1875, pentru ca, în ianuarie 1878, să se retragă din activitățile politice, iar în anul 1879, renunță și la funcția de prefect al Aradului¹⁰.

Chiar dacă a renunțat la activitățile publice, revine în politică în anul 1882, când a câștigat un loc de deputat al orașului Arad, pentru un mandat de doi ani (1884). În anul 1885 intra în Clubul „oposiției moderate” și recâștigă alegerile din anul 1887.

În ianuarie 1892, Petru Atzél candidează din partea Partidului Național Maghiar, iar ulterior ca reprezentant al întregii opoziții maghiare, reușind să iasă învingător. A fost deputat în legislatura 1892-1896.

În ultimii 5 ani de viață, se va ocupa doar de bunul mers al activităților legate de funcționarea Canalului Morilor.

⁸ *Ibidem*, p. 634.

⁹ *Ibidem*, p. 625.

¹⁰ *Ibidem*.

A murit la vârsta de 66 ani, la Ineu, la 11 august 1901, fiind înmormântat în cavoul familiei Atzél din subsolul Bisericii Romano-Catolice din Ineu.

Peter Atzél rămâne o personalitate complexă cu proiecte și realizări în aproape toate domeniile de activitate.

A avut bucuria și mulțumirea de a-și vedea încheiat un proiect major în timpul vieții, finalizarea căii ferate pe tronsonul Ineu-Brad (1896), pe Valea Crișului Alb. Pentru reședința de plasă Ineu, Petru Atzél a fost o personalitate aproape providențială. Nimeni nu este perfect. În anul 1871, se reconstruiește Cetatea Ineului, în anul 1877, odată cu finalizarea căii ferate Arad-Ineu, fabrica de mobilă curbată produce la capacitate. Doi ani mai târziu, linia ferată Ineu-Cermei (1879) este finalizată.

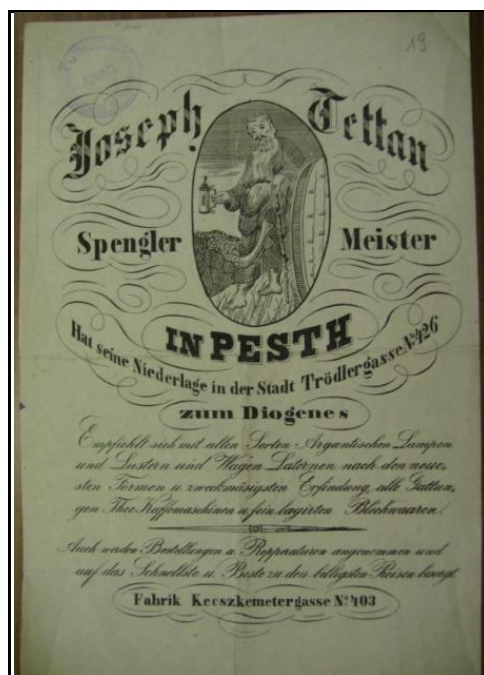
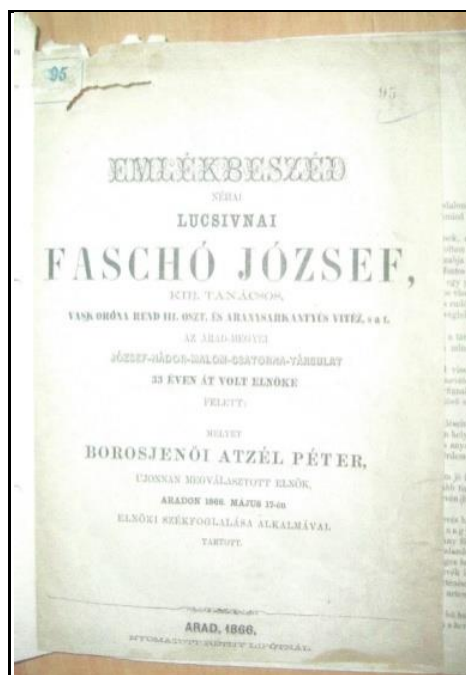
Dacă vrem să recunoaștem complexitatea personalității lui Peter Atzél trebuie să ne adăpăm la memoria faptică a realizărilor ce transcend vremea și vremurile indiferent de treapta administrativă pe care a stat. El are un pedestal asigurat în panoplia personalităților Aradului, iar numele Atzél Petru va rămâne legat pentru totdeauna de istoria Aradului și a Ineului.

BIBLIOGRAFIE

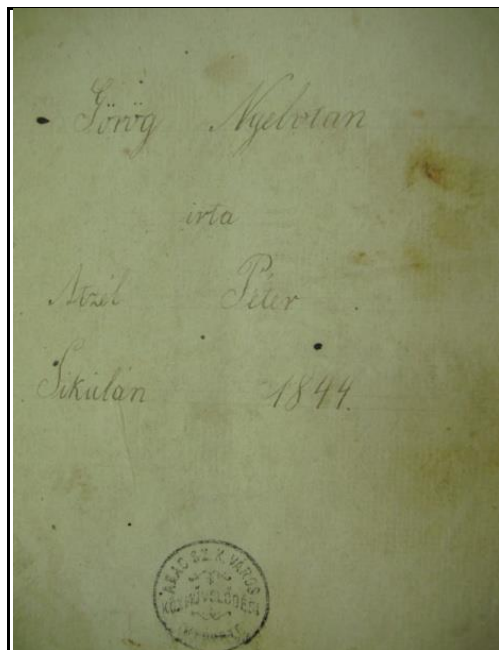
Aradul – *Permanență în istoria patriei*, Arad, 1978.

Dragoș, Aurel, *Istoricul „Canalul Morilor Palatinul József al Crișului Alb din Comitatul Arad”*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011.

Márki, Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad Királyi város története*, vol. II, Arad, 1895.

Panegiricul rostit de Peter Atzél

Caietul de studiu al limbii elene

Pietrele funerare ale familiei Atzél din subsolul Bisericii Catolice Ineu

**Modele și repere identitare.
Familia lui Cornel Luțai, primar al Aradului**

**Models and Identity Landmarks. The Family of Cornel
Luțai, Mayor of Arad**

*Dr. Gabriela Adina MARCO
Complexul Muzeal Arad*

Abstract.

Cornel Luțai was the mayor of Arad during 1928-1931. He was a close work partner of Justin Marșieu. He was a lawyer in the law courts of Szeged and Arad.

Cornel Luțai was part of an old noble family from Nădlac. His father was Ștefan Luțai, and his mother, Elena Chicin, was the daughter of teacher Mihai Chicin. Cornel Luțai was born on August 17/29, 1889 in Nădlac, and died in 1968 in Arad.

Keywords: *lawyer, mayor, family, Nădlac, family tree.*

Cornel Luțai¹ s-a născut în 17/29 august 1889 la Nădlac, într-o veche familie nobiliară.

În secolul al XVII-lea documentele pomenesc unele familii de nobili mici de origine românească care au avut reprezentanți și la Nădlac². Acordarea de către principii Gabriel Bathory (1608-1613), Gabriel Bethlen (1613-1629) sau Gheorghe Racoczy I (1630-1648) a numeroase diplome de înnobilare însoțite de blazon reliefează realitatea istorică a epocii și a zonei. Atragerea populației spre războaiele antiotomane sau din Europa apuseană era o „politică de stat” în secolul al XVII-lea. Atragerea combatanților s-a făcut nu prin concesii funciare, ci prin acordarea de diplome de înnobilare cu blazon pentru cei care erau capabili să suporte pe cont propriu cheltuielile de înarmare. Aceste „favoruri” erau acordate uneori și iobagilor care erau capabili să-și plătească censul de eliberare din șerbie. De

¹ Detalii privind activitatea lui Cornel Luțai se regăsesc în studiul: Felicia Aneta Oarcea, „Pe urmele generației Marii Uniri. Cornel Luțai (1889–1968) – primar al Aradului. Repere biografice”, în *Banatica* (Reșița), 2020, nr. 30, pp. 369-382.

² Petre Țiucra, Pribeagul, *Pietre rămase. Contribuție la Monografia județului Arad*, București, Imprimeria Căilor Ferate Române, 1936, p. 10.

asemenea, principii transilvani nu țineau cont de etnie, astfel, numeroase familii de români au fost înnobilate³.

În Diploma lui Gabriel Bethlen din 27 februarie 1615 este pomenită familia **Lutzai de Lutza** sau **Breaz**⁴ boier Țara Olteniei, cu ramificații în nordul Banatului la Nădlac, Cenadul Unguresc, Bata și Șeitin. Blazonul familiei reprezintă un câmp albastru pe care se află un erou pe cal roșu, îmbrăcat cu veșmânt metalic pe piept, încins cu o sabie, iar în mâna stângă ține frâul, iar în dreapta hasta militară. Deasupra galiei militare închise se află coroana regală cu pietre prețioase, iar deasupra se află un înger, care în mâna dreaptă ține o cunună de laur, iar în stânga trei flori albe de liliac. Blazonul familiei reprezintă caracteristicile principale ale sale, adică „credința neclintită și eroismul neînvingător”. În anul 1862 la Nădlac au fost numărate 25 de familii⁵ urmașe ale aceluia nobil, cu descendenți până în zilele noastre. Din ramura familiei aflată la Cenad la mijlocul secolului al XIX-lea trăiau Gherasim și Dionisie Luțai.

Cornel Luțai a urmat școala elementară în Nădlac, apoi, influențat de unchiul său, avocatul Remus Chicin, fratele mamei sale, a urmat facultatea de drept.

S-a căsătorit cu Terezia Maria la data de 29 iunie 1924, având împreună o fiică.

A fost avocat în cadrul tribunalelor din Szeged și Arad începând cu anul 1911⁶. A fost un apropiat colaborator al lui Iustin Marșieu. Cornel Luțai s-a implicat în viața politică, economică și socială a Aradului, ajungând primar al orașului de pe Mureș în perioada anilor 1928-1931, precum și membru al consiliului municipal.

În perioada interbelică, a făcut parte din Consiliul de conducere al Baroului Arad⁷.

Datorită activității și convingerilor sale, a fost trimis în judecată în cauză de epurare politică, dar a fost achitat., trecând la cele veșnice în anul 1968 la Arad.

³ Ileana Căzan, *Imaginar și simbol în heraldica medievală*, București, Editura Silex, 1996, pp. 133-134.

⁴ Ioan cavaler de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobiliare române*, ed. IV, Cluj-Napoca, Editura Societății culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă”, 2006, pp. 44-45, p. 217.

⁵ Detalii privind reprezentanții acestei familii vezi la Gabriela Adina Marco, *Nădlac. Elite ecleziastice. Preoți și învățători confesionali ortodocși*, Arad, edit. Tiparnița, 2019, pp. 27-33.

⁶ Emil Arbonie, *Avocații arădeni (1875-1989)*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2014, p. 249.

⁷ Idem, *Baroul Arad (1875-1990)*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2016, p. 101.

Tatăl viitorului primar al Aradului a fost Ștefan Luțai, iar mama sa, Elena Chicin, a fost fiica învățătorului Mihai Chicin.

Ștefan Luțai s-a născut la Nădlac, la data de 2 iunie 1849, fiul lui Tănăsie Luțai (croitor) și Maria.

A fost „negustor ferar” din Nădlac și a făcut parte din comitetul parohial, în care calitate, a luat parte la mai multe evenimente referitoare la administrarea parohiei ortodoxe române. În ședința comitetului parohial din data de 15/27 iulie 1897 se ia hotărârea ca biserica să fie pavată cu dale de ceramică, în concordanță cu pictura și sculptura, respectiv cu „cărămidă colorată” sau „cheramitz”⁸, drept care se adresează o rugămintă fabricii de ceramică din Segedin, dar și altor fabrici, să se trimită la Nădlac modele, adică „muștre din cari apoi se vor putea apoi alege”. Credinciosul Ștefan Luțai este delegat de comitetul parohial să meargă la fabrică să aducă modele de pardoseală, dar nădlăcanii le consideră prea subțiri și nepotrivite pentru a fi puse în biserică.

După examinarea mai multor modele de ceramică pentru pardoseală, nădlăcanii acceptă oferta făcută de fabrica de ceramică din Szeged⁹: „comitetul parohial conferând și înțelegându-se asupra prețurilor și condițiilor cu esmisul societății de cheramit din Segedin cu unanimitate primește modelurile de cheramit”. Pentru altar s-a folosit „peatra cea în patru unghiuri cu steauă” de culoare albă, cumpărată la prețul de 4,10 florini/m²; pentru amvon, s-a ales „peatră alburie în opt unghiuri” plătită cu 4,40 florini/m²; naosul și pronaosul au fost pavate cu „peatra roșietică în opt unghiuri”, care a costat 3,50 florini/m²; pentru trepte, piatra folosită a costat 1,90 florini metrul liniar. Totodată, se ia hotărârea ca pietrele rămase nefolosite să nu fie trimise înapoi la Szeged, ci să fie achitate de biserică și să rămână la Nădlac ca să se folosească în cazul în care s-ar strica unele din pietrele din pardoseală¹⁰.

La 4/17 octombrie 1909¹¹, meșterul Peterka a venit la Nădlac să repare și să completeze ceasul din turn „cu cele de lipsă” constatate la colaudare. S-a alcătuit o comisie care va urca în turn, la ceas, și va constata posibile defecțiuni și lucrări de mentenanță. În decembrie 1909, pentru a examina acele ceasului din turnul bisericii prin „esperți”, se alege o comisie formată din Ștefan Luțai – „negustor ferar”, I. Mayer – „apotecar”, George Mărginean – argintar și din partea comitetului parohial Nicolae Chicin, Pera

⁸ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, *fond Oficiul Parohial Ortodox Român*, registrul nr. 56/1894-1898, f. 152, 153.

⁹ *Ibidem*, f. 155, 179.

¹⁰ *Ibidem*, f. 179.

¹¹ *Ibidem*, f. 63.

Stroia, Ștefan Lazăr; Dimitrie Stroia – care să cerceteze „că sunt aurite în foc ori nu arătătoarele adusă”¹².

Spre veșnică pomenire a sa și a familiei sale, „credinciosul Ștefan Luțai, negustor în Nădlac” a donat bisericii o importantă carte de cult, respectiv *Ciaslovul acesta în zilele prea luminatului și prea înălțatului împărat al Austriei și rege al Ungariei Franțisc Iosif I cu binecuvântarea prea sfinției sale Domnului Andrei*, tipărită la Sibiu, la Tipografia diecezană, în 1870.

Ștefan Luțai a trecut la cele veșnice la data de 19 decembrie 1919.

Din partea mamei Elena (n. 1862-†31.05.1920), Cornel Luțai a făcut parte dintr-o adevărată „dinastie” de intelectuali. Bunicul său matern, **Mihai Chicin**, a fost învățător la Nădlac, începând cu anul școlar 1856/1857. S-a născut în 3 martie 1837. După școala elementară și examenul de „maturitate”, a urmat cursurile Institutului Pedagogic de la Arad, primind calificarea în învățământ în anul 1855/1856¹³. În același an este numit ca învățător la școala centrală superioară, la clasele IV, V, VI, din Nădlac. Începând cu anul 1858, a îndeplinit și funcția de director școlar local¹⁴.

A fost căsătorit cu Maria Șandor din Nădlac și au avut zece copii, însă nu toți au ajuns la maturitate: Mihai (17.11.1862-†13.03.1865), Aurelian (09.10.1864-†01.12.1866), Nicolae (viitor preot, 17.10.1866-†24.11.1940), Dimitrie (13.11.1868-†03.09.1870, „s-au înecat în apă”), Iulian (viitor medic, 25.12.1870-†02.07.1938, Timișoara), Silvia (18.01.1874-†26.03.1874), **Elena** (n. 1862-†31.05.1920), Eva (1855-†14.11.1859); Iuliana (1860-†20.02.1860, a trăit doar 3 săptămâni), Ana (1859-†31.03.1874), Remus (n. 1875, viitor avocat). Soția învățătorului a trecut la cele veșnice în data de 1/13.06.1884.

Dintre frații mamei viitorului primar al Aradului, amintim pe Remus Chicin – avocat, Nicolae Chicin – profesor la Institutul Teologic-Pedagogic și preot la Nădlac și pe medicul Iuliu Chicin¹⁵.

Fratele primarului arădean a fost eroul Iulian Luțai, înmormântat în cimitirul „Sf. Ilie” din cartierul nădlăcan „De Din Sus”. Acesta s-a născut în 29 noiembrie 1882 la Nădlac. Participant pe fronturile Primului Război

¹² *Ibidem*, f. 66.

¹³ Teodor Botiș, *Istoria Școlii Normale și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, edit. Consistoriului, 1922, p. 447.

¹⁴ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, *fond Protopopiatul Ortodox Român Arad*, dosarul nr. 23/1857-1858, f. 52.

¹⁵ Pentru informații detaliate despre familia Chicin, vezi Gabriela Adina Marco, *op. cit.*, pp. 67-82.

Mondial, la data de 11 noiembrie 1914, a „căzut ca erou pe câmpul de luptă în Sârbia”.

Acești reprezentanți ai familiei Luțai și Chicin au devenit modele de intelectuali demne de urmat de generațiile de astăzi. Memoria lor rămâne vie în amintirea celor care i-au cunoscut și a membrilor familiilor, numele lor contribuind onorant la istoria locală.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, *fond Oficiul Parohial Ortodox Român*, registrul nr. 56/1894-1898.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, *fond Protopopiatul Ortodox Român Arad*, dosarul nr. 23/1857-1858.

Colecțiile Complexului Muzeal Arad.

Arbonie, Emil, *Avocații arădeni (1875-1989)*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2014, p. 249.

Idem, *Baroul Arad (1875-1990)*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2016.

Botiș, Teodor, *Istoria Școlii Normale și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, edit. Consistoriului, 1922.

Căzan, Ileana, *Imaginar și simbol în heraldica medievală*, București, Editura Silex, 1996.

Marco, Gabriela Adina, *Nădlac. Elite ecleziastice. Preoți și învățători confesionali ortodocși*, Arad, edit. Tiparnița, 2019.

Oarcea, Felicia Aneta, „Pe urmele generației Marii Uniri. Cornel Luțai (1889–1968) – primar al Aradului. Repere biografice”, în *Banatica* (Reșița), 2020, nr. 30, pp. 369-382.

Pușcariu, Ioan cavalier de, *Date istorice privitoare la familiile nobiliare române*, ed. IV, Cluj-Napoca, Editura Societății culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă”, 2006.

Țiucra, Pribeagul, Petre, *Pietre rămase. Contribuție la Monografia județului Arad*, București, Imprimeria Căilor Ferate Române, 1936.

ANEXE

Cornel Luțai, primar al Aradului¹⁶
(1928-1931)

„Portretul primarului Cornel Luțai”, de Carol Wolff (1932)
(Ulei pe pânză, 71 x 56 cm
Semnat stânga jos, cu roșu „Wolff K”)¹⁷

¹⁶ Fotografii din colecțiile Complexului Muzeal Arad.

¹⁷ Tablou aflat în colecțiile Complexului Muzeal Arad.

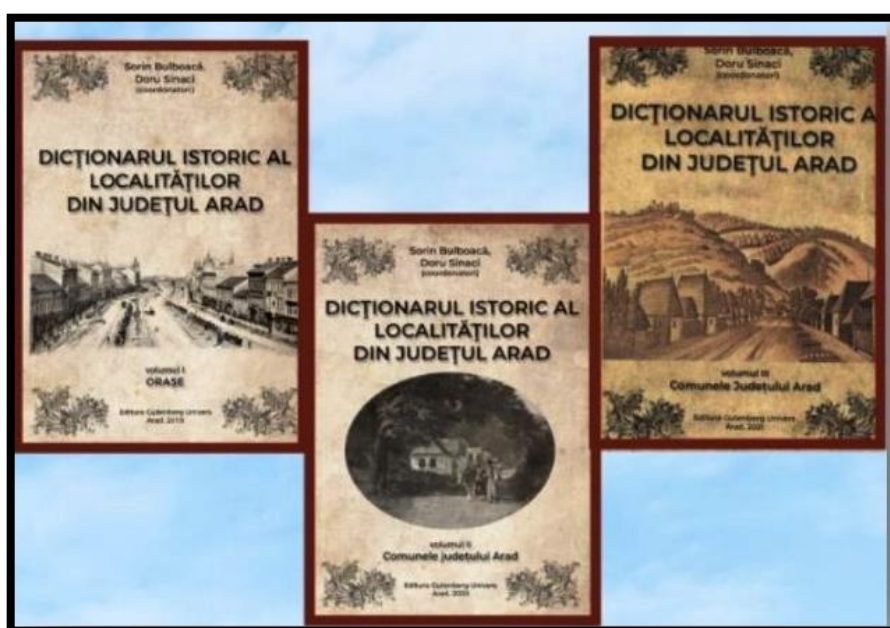

Mormântul familiei Luțai
(Cimitirul „Sf. Ilie”, din cartierul De Din Sus din Nădlac)

V. RECENZII BOOK REVIEWS

Dicționarul istoric al localităților din județul Arad. Vol. I. Orașe, Vol. II-III. Comunele Județului Arad, coord. Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019-2021

*documentarist Ioana NISTOR
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad*

O lucrare monumentală, de mare anvergură, „**Dicționarul istoric al localităților din județul Arad**”, coordonatori: Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, vol. I-III, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019-2021, vede lumina tiparului, continuând și completând astfel șirul aparițiilor editoriale în ceea

ce privește cercetarea istoriografică locală, rezultat al muncii de cercetare și sistematizare a istoricilor arădeni.

Reprezentând întruchiparea unei idei, valorificarea cercetărilor privind istoria locală printr-o nouă apariție editorială a fost concepută cu câțiva ani în urmă, inițial gândită într-un singur volum și ulterior, structurată în trei volume, primul dedicat orașelor județului Arad (587 p.), iar următoarele două, comunelor și bibliografiei de specialitate (665 p. + 654 p.). Reprezentanții scrisului istoric arădean, coordonați de dr. Sorin Bulboacă și dr. Doru Sinaci, relevă faptul că reconstituirea sistematică a istoriei așezărilor umane din județul Arad reprezintă o datorie permanentă a tuturor generațiilor, dezvoltându-se astfel paleta informațională în ceea ce privește identitatea locală din multiplele domenii ale devenirii umane: istorie, geografie, climatologie, toponimie, antropologie, demografie, sociologie, educație, religie, economie, cultură, arte, etnografie și folclor, sport, turism etc.

Rezultat al unui efort colectiv, coagulat atât prin cercetările științifice individuale, dar și prin coordonarea unitară, consultarea studiilor, articolelor și volumelor din biblioteci și arhive, precum și o serioasă și solidă implicare a autorilor, membri ai Societății de Științe Istorice din România, filiala Arad, alături de „muzeografi, profesori de istorie din mediul preuniversitar, cadre didactice universitare, bibliotecari, zeci de istorici arădeni cu experiență în cercetarea istoriei județului Arad, a Banatului, a Crișanei, părților vestice a României” (pp. 13-14), dezvăluie o lucrare în 3 volume ece se pliază pe cerințele contemporaneității, propunând în același timp, după cum afirmă președintele Consiliului Județean Arad, Iustin Cionca, în „Prefață”, „un instrument util de lucru, atât pentru cercetători, cât și pentru profesori, studenți, elevi, funcționari din administrațiile publice locale sau, pur și simplu, pentru lectura tuturor arădenilor interesați de istorie și de trecutul județului nostru” (p. 9).

„Răsfoind volumul secund al lucrării «Dicționarul istoric al localităților din județul Arad», cu siguranță, ne dăm seama de veridicitatea cuvintelor lui Nicolae Bălcescu, care afirmă că «Istoria este cea dintâi carte a unei nații. Într-însa ea își vede trecutul, prezentul și viitorul». Astfel, cercetarea istoriografică locală, rezultat al muncii de cercetare și sistematizare a istoricilor arădeni, vine să întregească ideea susmenționată: scriem despre trecut în mod obiectiv, fidel și imparțial, prin prezentul conform realității imediate, ca mărturie pentru viitorul copiilor noștri”, ne-a declarat Ionel Bulbuc, vicepreședinte al Consiliului Județean Arad.

Prin această lucrare, județul Arad este privilegiat, după cum afirmă în primul volum al seriei, primarul municipiului Arad, Călin Bibarț, „*din punct de vedere al cercetării și valorificării istoriei locale*” (p. 11), deoarece fiecare dintre noi este dator să cunoască „*farmecul și trecutul acestui încântător colț de țară, scăldat de apele Mureșului și așezat la confluența marilor rute comerciale din această zonă a Europei*” (p. 12).

Instrument de cercetare și expunere a realității sociale, cele trei tomuri ale lucrării „Dicționarul istoric al localităților din județul Arad” valorifică cercetările privind istoria locală, nu doar printr-o generoasă abordare cantitativă, ci mai ales prin filtrul strict și riguros al cercetării calitative. Prezentat în condiții grafice excepționale, volumul I „Orașe” al „Dicționarului istoric al localităților din județul Arad” a văzut lumina tiparului în anul 2019, prezentând date și informații privind Municipiul Arad, precum și așezările urbane Chișineu-Criș, Curtici, Ineu, Lipova, Nădlac, Pâncota, Pecica, Sântana și Sebiș. Volumele II-III (2020-2021) vin să completeze informațiile privind istoria localităților din arealul arădean, în speță „Comunele județului Arad”, micromonografiile așezărilor devenind astfel un instrument cronologic, potrivit pentru a face cunoscut trecutul, recuperând și reconstituind faptele și evenimentele istorice, alături de o bogată listă bibliografică și informații privind colectivul de autori. Asumându-și metodologia specifică cercetării, autorii redau realitatea printr-un aparat conceptual comun, stabilind atât o viziune de ansamblu asupra vieții sociale, cât și furnizând repere edite și inedite ce particularizează localitatea prezentată, în speță comuna: Almaș, Apateu, Archiș, Bata, Bârșa, Bârzava, Beliu, Birchiș, Bocsig, Brazii, Buteni, Cărand, Cermei, Chisindia, Conop, Covăsânț, Craiva, Dezna, Dieci, Dorobanți, Fântânele, Felnac, Frumușeni, Ghioroc, Grăniceri, Gurahonț, Hălmăgiu, Hălmăgel, Hășmaș, Ignești, Iratoșu, Livada, Macea, Mișca, Moneasa, Olari, Păuliș, Peregu Mare, Petriș, Pilu, Pleșcuța (toate regăsindu-se în al doilea volum al seriei), Săvârșin, Secusigiu, Seleuș, Semlac, Sinteia Mare, Socodor, Șagu, Șeitin, Șepreuș, Șicula, Șimand, Șiria, Șiștarovăț, Șofronea, Taut, Târnova, Ususău, Vărădia de Mureș, Vârfurile, Vinga, Vladimirescu, Zăbrani, Zădăreni, Zărand, Zerind, Zimadu Nou (în volumul al III-lea).

Complexa activitate de coordonare a fost asumată de istoricii dr. Sorin Bulboacă și dr. Doru Sinaci, care au supervizat munca laborioasă de cercetare a unei echipe formată din 40 autori. De la bun început, proiectul editorial și-a propus câteva repere privind realizarea „*micromonografiei fiecărei unități administrativ-teritoriale a județului Arad*” (p. 14), precum și obiectivul moral de a salva „*istoria unor localități aflate în declin demografic*” (p. 14), de a face cunoscut patrimoniul cultural local și

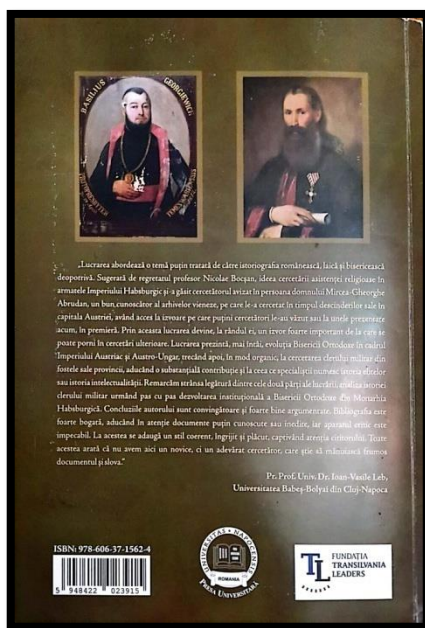
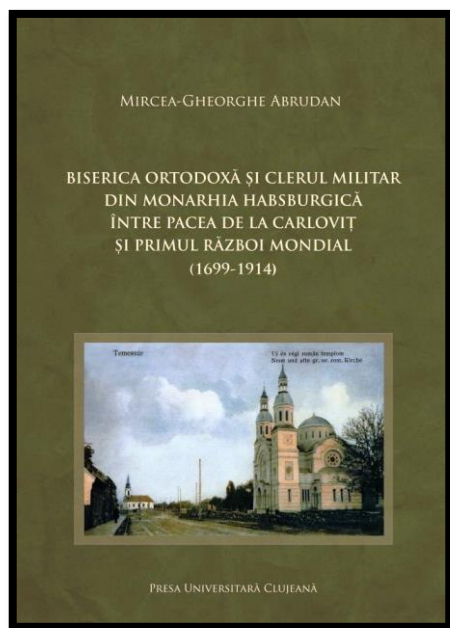
județean, structurând aspecte de la denumiri, coordonate geografice, scurt istoric, monumente istorice și naturale, evoluția demografică, bisericile, învățământul, personalități, economie, folclor, tradiții, obiceiuri, sport, turism și bibliografie specifică. *„Lucrarea de față își propune să salveze istoria unor localități pentru generațiile actuale și pentru posteritate. De asemenea, își propune să scoată la lumină monumente de patrimoniu ale municipiului Arad și ale orașelor și comunelor din județ, să stimuleze turismul local și regional, vizitarea de către elevi, studenți și tineri ale unor monumente ecleziastice, de artă, fortificații, cetăți, poduri, troițe, case memoriale, muzee reprezentative nu numai pentru județul nostru, ci și pentru întreaga Românie și spațiul Europei Centrale”*, punctează cei doi coordonatori, dr. Doru Sinaci și dr. Sorin Bulboacă.

Efortul colectiv al echipei de autori a fost recunoscut și pe plan național, „Dicționarul istoric al localităților din județul Arad” primind Premiul „Aurelian Iordănescu” pentru anul 2022, din partea Societății de Științe Istorice din România.

Cu siguranță, cele trei volume ale lucrării „Dicționarul istoric al localităților din județul Arad”, pot fi socotite drept o carte de vizită de lungă durată și care redă „pulsul” realității unei comunități la un moment dat și transformările prin care trece. Iar pentru ca acest „puls” al comunității să fie la îndemâna tuturor celor interesați, volumele sunt disponibile și în mediul online, pe site-ul Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” din Arad, la adresa: <https://digital.bibliotecaarad.ro/>.

Mircea-Gheorghe ABRUDAN, *Biserica Ortodoxă și clerul militar din Monarhia Habsburgică între Pacea de la Carloviț și Primul Război Mondial (1699-1914)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2022, 523 p.

*Dr. Prof. Ioan-Veniamin GEOLDEȘ
Liceul Tehnologic „Stefan Hell” Sântana*

Apărută la prestigioasa editură Presa Universitară Clujeană, la sfârșitul anului 2022, lucrarea tânărului și prolificului istoric Mircea-Gheorghe Abrudan, *Biserica Ortodoxă și clerul militar din Monarhia Habsburgică între Pacea de la Carloviț și Primul Război Mondial (1699-1914)*, reprezintă, în mod incontestabil, o lucrare de referință în câmpul istoriografiei contemporane. Autorul ei, Mircea-Gheorghe Abrudan, cercetător științific III la Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, filiala Cluj-Napoca, ne-a obișnuit în ultimii ani cu apariții editoriale de excepție, începând cu monumentală cercetare doctorală în

istorie (2014)¹ și culminând cu lucrarea de față, urmarea firească a acestui parcurs inedit fiind cooptarea autorului în diferite instituții și asociații de cercetare în istorie laică și bisericească. Având astfel un background impresionant, autorul, la sugestia regretatului prof. universitar Nicolae Bocșan, s-a încumetat la o nouă sarcină de lucru, în mare parte inedită, dedicată „istoriei asistenței spirituale creștin-ortodoxe în cadrele armatei Imperiului Austriac și Austro-Ungar” (p. 17). Fiind la bază o cercetare doctorală în domeniul istoriei ecleziastice redactată sub îndrumarea a doi coordonatori de renume, pr. prof. Ioan-Vasile Leb și pr. prof. Mihail-Simion Săsăujan, beneficiind și de diferite stagii de cercetare în țară și Austria și având o mare expertiză în domeniu, toate aceste aspecte au contribuit la redactarea unei lucrări remarcabile, inedită prin dezvoltările și aprofundările sale.

Structura lucrării de față, o ediție „puțin revizuită și adăugită a dizertației doctorale” (p. 20), este una amplă, complexă: prefață, argument, tratarea temei în cinci mari capitole, considerații finale, rezumat în engleză, anexe, bibliografie, abrevieri, aprecieri asupra lucrării, indice de nume și de localități. Prefața lucrării este semnată de pr. prof. Gabriel-Viorel Gârdan, care punctează aspectele înnoitoare ale demersului asumat de către autor. Motivațiile care au stat la baza redactării lucrării, etapele parcursului redacțional, provocările survenite pe durata documentării și redactării tezei sunt menționate de autor în argumentul lucrării.

În partea de introducere, pe lângă aspectele inerente unei asemenea cercetări referitoare la relevanța temei și obiectivele cercetării, autorul a consacrat un spațiu generos istoriografiei subiectului, menționând literatura de specialitate dedicată *Bisericii Ortodoxe din Imperiul Austriac, dar și celei din Transilvania, Banat și Bucovina*. Extrem de importante sunt reflecțiile autorului vis-a-vis de istoriografia asistenței religioase militare. Toată această minuțioasă trecere în revistă a literaturii de specialitate se poate constitui într-un important instrument de lucru pentru cei dornici de a aprofunda anumite aspecte din viața Bisericii Ortodoxe, în general și a asistenței religioase militare, în special.

Pentru a avea o imagine cât mai complexă asupra temei, autorul a considerat necesar să realizeze (în capitolul II) o scurtă incursiune în istoria *Monarhiei Habsburgice între Pacea de la Carloviț și Primul Război Mondial*, pentru a surprinde ulterior (capitolul III) cele mai importante

¹ Mircea-Gheorghe Abrudan, *Ortodoxie și Luteranism în Transilvania între Revoluția Pașoptistă și Marea Unire. Evoluție istorică și relații confesionale*, Sibiu / Cluj-Napoca, Editura Andreiană / Presa Universitară Clujeană, 2015, 934 p.

reper istorice din viața Bisericii Ortodoxe din Imperiul Habsburgic și Austro-Ungar între 1690 și 1914, cu accent pe „marea migrație sârbească din 1690” și „privilegiile ilirice”, Episcopia Ardealului, Episcopia Bucovinei, Episcopia Dalmației, parohiile companiilor comerciale greco-valahe. În cadrul acestui capitol, demersul autorului impresionează și prin recursul constant la informații demografice, de statistică, dar și juridice și de drept canonic. Pe baza diferitelor șematisme, cercetătorul Mircea-Gheorghe Abrudan realizează o complexă „radiografie statistică a Bisericii Ortodoxe” din Imperiul Austriac. Sunt analizate și chestiuni specifice dreptului canonic, referitoare la ordinea eparhiilor în dipticele ortodox austriac, la titulatura sau denumirea oficială a ortodocșilor care a înregistrat un parcurs inedit, de la etichetările jignitoare de „schismatici” și neuniți la cea de „greco-orientali”. De asemenea, abordează și analizează Ortodoxia „sub presiunea naționalismului veacului al XIX-lea” (p. 191-232), cu puternice efecte asupra vieții bisericești.

Începând cu capitolul al IV-lea, intrăm în tratarea propriu-zisă a temei asistenței religioase în cadrul armatei chezaro-crăiești. În partea de început, autorul a realizat o incursiune în istoria asistenței religioase în armatele habsburgilor până în secolul al XVIII-lea, menționând sarcinile pastorale ale clerului de campanie și prezentând diferitele etape privind instituționalizarea asistenței religioase în armatele austriece. În istoria asistenței religioase militare, anul 1643 a fost unul de referință, prin înființarea „Capelanatului superior” al armatei habsburgice, o misiune pastorală militară coordonată de ordinul iezuit (p. 240). Este subliniată utilitatea capelanatului superior mai ales la sfârșitul secolului al XVII-lea, în contextul luptelor cu turcii, când, prin activitatea lor, „capelanii castrenși au oferit suportul moral-spiritual necesar trupelor habsburgice care au eliberat Ungaria, Slavonia și Transilvania de sub stăpânirea și suzeranitatea Imperiului Otoman” (p. 243). În 1773, prin desființarea ordinului iezuit, a avut loc o reorganizare a asistenței religioase militare în armata habsburgică, prin înființarea „Vicariatului Apostolic al Armatei” și plasarea acestuia sub autoritatea episcopului de Wiener Neustadt. Mircea-Gheorghe Abrudan surprinde și disputele care s-au iscat în decursul timpului între Vicariatul Apostolic și diferiți episcopi diecezani referitor la jurisdicția sau autoritatea Vicariatului. Vicariatul Apostolic a funcționat în perioada 1773-1918 și a avut în frunte 13 vicari sau „episcopi militari” (pp. 275-281), asistența religioasă fiind încredințată diferiților capelani, de regiment, de spital sau de garnizoană. La 1889, șematismul armatei menționează 135 de clerici militari activi și încă 570 de preoți în rezervă (pp. 293-294). De asemenea, pentru asistența pastorală a soldaților și ofițerilor protestanți s-a obținut în anul

1834 și posturi de capelani protestanți. Extrem de interesante sunt și reflecțiile autorului vis-a-vis de asistența religioasă a soldaților evrei.

Reflecțiile autorului referitoare la activitatea Vicariatului Apostolic al Armatei sunt îmbogățite și de informațiile pe care ni le furnizează referitor la arhiva Vicariatului Apostolic de la Viena. Conform acestuia, fondul arhivistic al Vicariatului Apostolic este extrem de generos și cuprinde 459 de unități arhivistice, fiind structurat în două mari părți: registre și acte, Mircea-Gheorghe Abrudan, cu acrvia-i recunoscută, oferind și o succintă descriere a celor 180 de registre și 282 de cutii de acte: corespondență, rapoarte, acte personale, etc.

Capitolul V este dedicat *clerului militar ortodox între domnia Mariei Tereza și Primul Război Mondial*. Primii preoți militari ortodocși din armata habsburgică au fost angajați în urma inițiativelor mitropolitului Pavel Nenadovici de la Carloviț (1749-1768), însă abia peste câteva decenii, în timpul lui Iosif al II-lea, situația capelanilor ortodocși avea să cunoască o îmbunătățire, primul capelan ortodox român cunoscut fiind *Nicolae Stoica de Hațeg*, un distins cleric cărturar, care a lăsat pagini memorabile despre luptele la care a luat parte, dar și despre activitatea sa pastorală. Istoricul Mircea-Gheorghe Abrudan realizează scurte medalioane / portrete și pentru alți preoți militari ortodocși români și sârbi: Radu Tempea V, Vasile Georgevici – fondatorul primei parohii ortodoxe din Timișoara, Nicolae Panovici, Samuel Corcheș, Vasile Pop, Sava Popovici Săvoiu, George Boitor etc., unii dintre ei cu activitate îndelungată în pastorația militară. De asemenea, sunt surprinse și în cazul clerului militar ortodox, instituționalizarea capelanatului ortodox, dar și transformările care apar odată cu instaurarea regimului dualist austro-ungar. Din punct de vedere statistic, pentru perioada 1869-1914, au slujit în armată 32 de preoți militari ortodocși, 30 în armata comună și doi în armata marină. Pe baza șematismelor militare, Mircea-Gheorghe Abrudan prezintă lista acestor preoți militari ortodocși, cel mai longeviv dintre ei fiind Sava Popovici (1818-1906), care a fost preot militar aproape 47 de ani. Nu trebuie omisă nici ampla sa activitate literară, memorialistică și artistică, care însumează aproximativ 24500 pagini în manuscris, cuprinse în cele 45 de volume păstrate la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Sibiu.

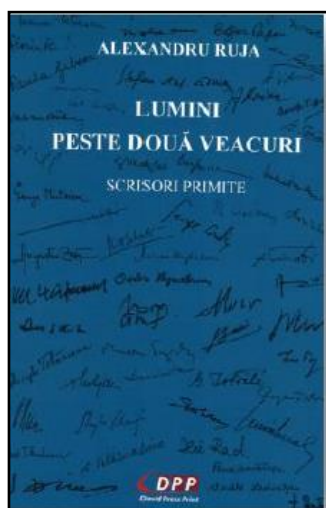
Lucrarea a dobândit un plus de valoare și prin secțiunea a VIII-a, dedicată anexelor, cu cele patru subpuncte: a) anexe cartografice; b) anexe fotografice; c) anexe documentare; d) lista dipticelor mitropolitane. Bibliografia lucrării este impresionantă (pp. 447-496), aproape 50 de pagini, ceea ce subliniază, încă odată, seriozitatea și profesionalismul autorului. În loc de postfață, lucrarea cuprinde și o selecție de aprecieri de la istoricii

bisericești care au făcut parte din comisia de susținere publică a tezei de doctorat. Această cercetare doctorală s-a bucurat de aprecieri pozitive din partea membrilor comisiei, fiind apreciată cu calificativul „Excelent” / Summa Cum Laude. Pentru a facilita căutarea anumitor aspecte în cuprinsul cărții, lucrarea posedă și un indice de nume și unul de localități.

În concluzie, prin realizarea acestei lucrări, Mircea-Gheorghe Abrudan a dovedit o bună cunoaștere a subiectului și o mare putere de sinteză, folosind o metodologie amplă de cercetare și, printr-o valorificare creatoare a surselor arhivistice și o parcurgere a literaturii secundare, a reușit să aducă certe contribuții la o temă importantă, dar prea puțin tratată în istoriografia română, ceea ce face din această lucrare un reper pentru alte cercetări din sfera istoriei laice și ecleziastice. Felicităm pe distinsul autor pentru realizare, așteptând, pe mai departe, lucrări similare, care să ne îmbogățească, atât moral cât și intelectual.

**Alexandru Ruja, *Lumini peste două veacuri. Scrisori primite*,
Timișoara, David Press Print, 2021, 662 p.**

*Dr. Gabriela Adina MARCO
Complexul Muzeal Arad*

Aparținând genului epistolar, corespondența literară reprezintă o specie epică, ce presupune schimbul de scrisori între personalități culturale, implicând consistente valori documentare, biografice, istorice, culturale, psihologice, etice, estetice.

Dintre toate speciile, corespondența doar pare a fi cea mai puțin literară, excluzând funcția poetică. În teorie și practică, scrisoarea există ca un intermediar. Epistola transmite un mesaj de la un expeditor către un destinatar, fiind guvernată de numeroase intenții (informative, narative, didactice, critice, afective, polemice), reprezentând, astfel, o comunicare intimă, personală, de unde și

unicitatea relației dintre emitent și destinatar.

O astfel de unicitate se regăsește în volumul *Lumini peste două veacuri. Scrisori primite*, care dezvăluie relațiile unice, singulare și, de multe ori, impresionante, între reputatul istoric și critic literar timișorean Alexandru Ruja și reprezentanți ai sferei culturale și literare. Volumul este impresionant și prin parcursul temporal de la „momentul Chișineu-Criș” și până la preocupările și osteneala domniei sale de a aduce în atenția cititorilor valoarea literară autentică.

Apărut la Editura David Press din Timișoara, în 2021, volumul deschide o nouă fațetă către personalitatea interioară a reputatului cercetător științific „aflat în slujba istoriei și criticii literare”, după cum afirmă profesorul Ioan David.

După cum se arată în *Argument*, Alexandru Ruja a primit multe scrisori: „fiecare lumina în felul ei un moment din viață, arăta o anume relație, cu un prieten, cu un cunoscut, cu un scriitor, cu un timp al scrierii unei cărți, devoalam stări, momente de bucurie ori de cumpănă”.

Cele 662 de pagini ale cărții dezvăluie și o multitudine de informații privind istoria și critica literară, adevărate confidențe ale sufletului uman în timpul creației individuale, ce, ulterior, se vor concretiza în ceea ce Alexandru Ruja numește „una dintre luminile care ne-au direcționat un drum în viață”: cartea.

369 de scrisori primite de-a lungul unui număr de ani de la 121 de semnatari „situați preponderent în mediul literar românesc, dar și în cel de peste hotarele țării” trasează un fundal documentar, oferind cititorilor avizați o multitudine de informații, care, însumate, se transformă într-un izvor documentar, cu specificitatea vieții literare și culturale al unui loc sau epoci. De la Barău T. Arghezi, Deliu Petriou, Ștefan Baciu, Florin Bănescu, Constantin Ciopraga, Ștefan Augustin Doinaș, Lucian Emandi la Vasile Popeangă, Mircea Handoca, Vintilă Horia, Alexandru Jebeleanu, Ovidiu Papadima, Antonie Plămădeală, Gheorghe Schwartz, printre expeditori descoperim nume importante ale culturii românești. Volumul oferă cititorului un format dublu, prin redarea în paralel a epistolei sub forma grafologică originală, precum și transcrierea textuală a conținutului.

Recomandăm această adevărată istorie a literaturii și culturii atât prin „empatia, afectivitatea, atitudinea, informația” cuprinsă, cât și prin faptul că devine un instrument indispensabil al genului epistolar, evidențiind personalitatea omului, cărturarului, scriitorului, criticului literar, profesorul universitar dr. Alexandru Ruja.

ANALELE ARADULUI

INSTRUCȚIUNI PENTRU AUTORI

ASPECTE GENERALE

Revista „Analele Aradului”, parte din colecția editorială „ASTRA ARĂDEANĂ – 1863”, apare sub egida „Asociației Naționale Arădene pentru cultura poporului român”, cu o periodicitate anuală, fiind deschisă studiilor, articolelor, comentariilor, analizelor, opiniilor și cercetărilor, structurate în următoarele secțiuni:

- I. Istorie;
- II. Biserica și Școala;
- III. Societate, Antropologie Culturală și Demografie;
- IV. Portrete;
- V. Recenzii de carte.

Societatea Culturală „Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român – ASTRA arădeană 1863” a fost înființată la 17 mai 2014, la inițiativa următorilor membri fondatori: ÎPS Dr. Timotei Sevcicu, Arhiepiscopul Aradului, prof. univ. dr. Aurel Ardelean, președintele fondator al Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad, ing. dr. Gheorghe Falcă, primarul municipiului Arad, dr. Doru Sinaci, directorul Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” Arad, prof. Ioan Traia, Muzeul Satului Bănățean, Timișoara și dr. Emil Arbonie, Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici” UVVG Arad.

Instituții organizatoare / parteneri: Consiliul Județean Arad, Primăria Municipiului Arad, Centrul Cultural Județean Arad, Centrul Municipal de Cultură Arad, Arhiepiscopia Aradului, Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad, Complexul Muzeal Arad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, ASTRA arădeană – 1863, Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici” Arad, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad, Asociația „Ștefan Cicio-Pop” Arad, Colectivul Monografic Județean, Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad.

CERINȚE LEGALE

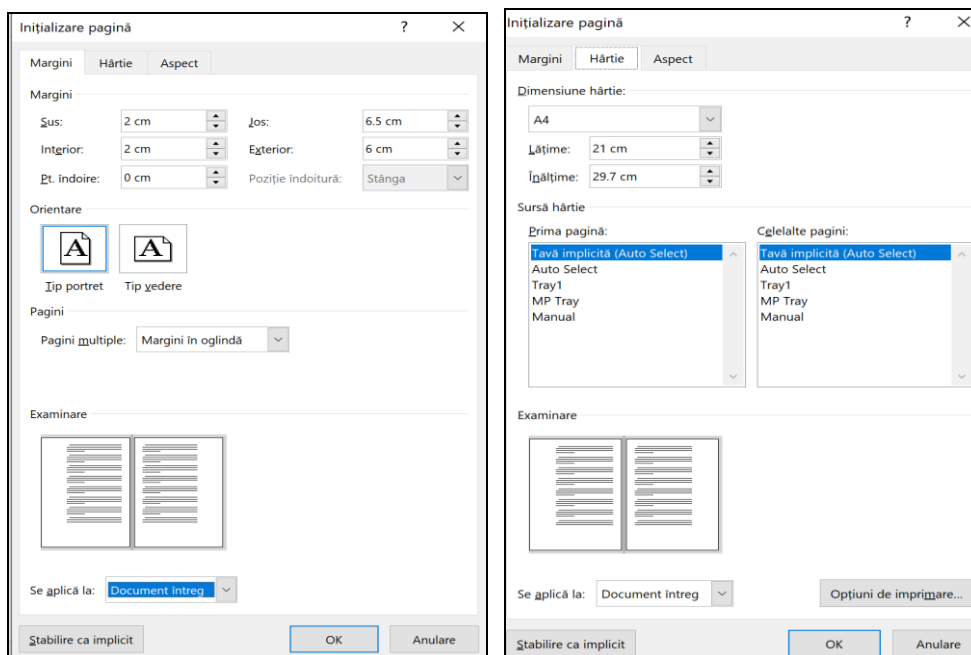
Autorii sunt responsabili pentru acuratețea conținutului lucrării, a bibliografiei utilizate, precum și de aspectele etice implicite. Autorii garantează că manuscrisul nu a mai fost publicat și nici nu va fi înaintat spre publicare altei reviste. Dreptul de autor trece asupra revistei „Analele Aradului”.

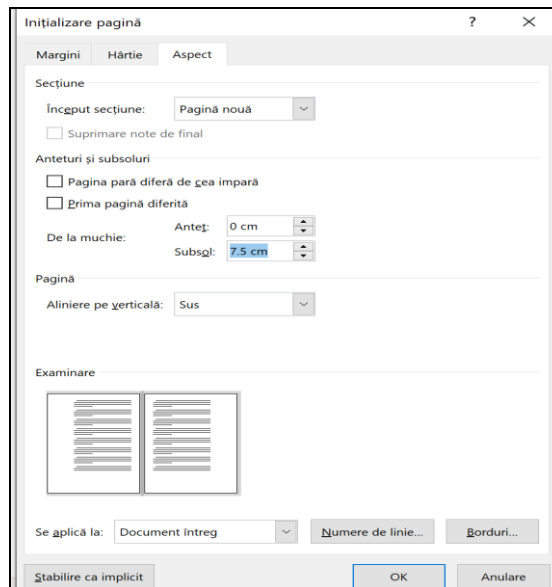
OPEN ACCESS

Preluarea, adaptarea și republicarea articolelor se poate face liber, cu respectarea Protocolului Open Access: lucrările pot fi preluate și adaptate în mod liber, cu condiția menționării/citării sursei și a specificării eventualelor modificări.

REDACTAREA ARTICOLELOR

- **MANUSCRISUL** pe suport electronic va fi redactat cu editorul Word și font Times New Roman, mărime literă: 12, paragraf: la un rând, format pagină: A4, margini (sus: 2 cm, jos: 6,5 cm, interior: 2 cm, exterior: 6 cm), aliniat stânga-dreapta (justify), lățime: 21 cm, înălțime: 29.7 cm, format: A4. Pagini multiple: Margini în oglindă. Subsol: 7,5 cm.

- **TITLUL:** font Times New Roman, corp de literă: 14, bold, centrat. Sub titlul în limba română, la un rând, se va plasa traducerea acestuia în limba engleză.

- **NUMELE AUTORULUI:** font Times New Roman, corp de literă: 12, italic, dreapta, numele cu majuscule. Sub prenumele și numele autorului se trece gradul didactic sau funcția, instituția, localitatea;

- **REZUMATUL:** se acceptă doar rezumate redactate în limba engleză. Acesta trebuie să fie concis și, totodată, să ofere suficientă informație referitoare la studiul inclus. Rezumatul nu trebuie să depășească 10 rânduri (aproximativ 100 cuvinte). Referințele la literatura de specialitate sau trimerile la tabele și figuri din lucrare nu sunt permise în cadrul rezumatului. Setări rezumat: font Times New Roman, corp de literă: 10, italic, la un rând.

- **CUVINTE-CHEIE:** rezumatul va fi urmat de minim 5 cuvinte cheie în limba engleză. Setări cuvinte-cheie: font Times New Roman, corp de literă: 10, italic, la un rând.

- Structura de bază a unei lucrări științifice trebuie să includă 4 secțiuni, summarize cu acronimul **IMRAD**¹, respectiv: **I**ntroducere (ce dorim să studiem?), **M**etodă (cum s-a realizat studiul?), **R**ezultate (ce s-a constatat?), **D**iscuții (ce semnificație au constatările?), la care se adaugă concluziile.

¹ G. M. Hall, *How to Write a Paper*, Londra, BMJ Books, 2003, p. 51.

- **TABELE ȘI FIGURI:** trebuie să fie numerotate și însoțite de titlu/explicație, cu referire în textul lucrării (se adaugă și sursa de unde au fost preluate);

- **NOTE DE SUBSOL:** font Times New Roman, corp de literă 10 pt., aliniat stânga-dreapta (justify), la un rând.

Notele de subsol cuprind trimiteri exacte la lucrările și izvoarele utilizate și prezintă o garanție științifică a lucrării, având în vedere următoarea structură:

- autorul/autorii (prenume și nume, cu caractere drepte și virgulă numai între autori), titlul lucrării (caractere cursive, italice), coordonatorul lucrării (adăugând la prenume și nume, în paranteze, coord., ed. sau eds., după caz), volumul (dacă este cazul), locul de apariție, editura, anul apariției lucrării citate și pagina sau paginile din care se citează;

- când lucrarea citată apare într-un periodic, autorul/autorii (prenume și nume, cu caractere drepte și virgulă numai între autori), titlul studiului (în ghilimele), în titlul periodicului (italic), locul de apariție (între paranteze), anul calendaristic, numărul, ziua și luna (dacă este cazul), pagina sau paginile.

- dacă trimiterea la sursă este un document, se va specifica arhiva unde se află, fondul, pachetul, fila;

- dacă referința constă într-un manuscris, se va specifica autorul (dacă este cunoscut), titlul, locul unde se păstrează, fondul, numărul manuscrisului, fila.

- dacă referința include accesarea unui sit Internet, se vor specifica următoarele: prenume și nume (dacă este cazul), titlul, on line, link Internet, accesat la data de ...

- **BIBLIOGRAFIA:** include toate izvoarele și lucrările utilizate de autor. Bibliografia va fi plasată la sfârșitul articolului.

Setări bibliografie:

- Pentru volume: în ordine alfabetică după numele autorului, urmat de prenume, titlul lucrării, locul publicării, editura, anul apariției.

- Pentru articole în periodice și volume colective: numele autorului, urmat de prenume, titlul lucrării (în ghilimele), în numele periodicului/volum colectiv (italic), locul publicării (trecut între paranteze), editura, anul apariției, anul calendaristic, numărul, ziua și luna (dacă este cazul), pagina sau paginile.

- **Resurse Internet:** - nume, prenume (dacă este cazul), titlul, on line, link Internet, accesat la data de ...

Exemplificare:

Angelescu, Teodor B., *Istoria lumii*, București, Editura Național, 2018.

Bujor, Viorel, Popescu, Ion, *Națiunile*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2007.

Cutean, S., Pedagogie. [online] Academia.edu, disponibil la: <https://www.academia.edu/17628265/Constantin_Cucos_Pedagogie> [accesat 19 august 2020].

Popescu, Ion, „Despre țară”, în *Analele Aradului* (Arad), anul I, nr. 1, 2015, pp. 117-129.

- **ANEXE:** pot include izvoare inedite, reproduse integral sau parțial, hărți, grafice, liste cronologice, ilustrații, desene, cu referință în textul studiului.

- În urma solicitărilor, Consiliul editorial pune la dispoziția celor interesați, documentul Template pentru utilizarea corectă a punerii în pagină.

TRANSMITEREA MANUSCRISELOR

Articolele se vor trimite în fișier Word (însoțite de o versiune PDF) la următoarele adrese de email:

- Corneliu Pădurean <corpad@gmail.com>
- Doru Sinaci <dorusinaci3@yahoo.com>
- Ioana Nistor <ioananistor2003@yahoo.com>
- Gabriela Marco <mgabi16@gmail.com>

sau pe suport electronic (CD, DVD, stick memorie).

CONSILIUL EDITORIAL

ISSN 2457-9939
ISSN-L 2457-9939